

CSÉ

PARIT

TELJESSÉGÜGYI ÉRTESÍTŐ 16. SZÁM 1993.ŐSZ ÁRA: 89 Ft

Martin Buber

Az élet fája

Nézd ezt a fenyőt. Összehasonlíthatod a sajátóságait más fenyőkkel, más fákkal, növényekkel. Megállapíthatod, ami közös és nem közös bennük, megtudhatod, miből állnak és hogyan fejlődtek ilyenné: ez javadra lesz a nevek és beosztások hasznos segédvilágában, a létesülésről és fejlődésről szóló tanításokat illetően: de ennek a lénynek az igazságából semmit nem tapasztalhatsz. És most közeledj lassan ehhez a fenyőhöz. Ne csak az érző tekinteted erejével — ez megajándékozhatna egy kép telítettségével —, ez sok, de nem minden. Ne csak a befogadó szellem irányultságával — ez megnyitná számodra az élő lélegzet értelmét —, ez sok, de nem minden. Hanem fogadd be a fát minden ráirányzott erőddel, add át magad egészen: amíg kergét saját bőröd-ként érzed és izmaid törekvéseként egy ág kiugrását a törzstől, amíg lábaid gyökerek módján tapadnak és tapogatnak és fejed teteje fénytől súlyos koronaként boltozódik, míg a puha kis tobozokban gyermekeidet ismered fel, míg csak egészen át nem változol. De az átváltozásban is megmarad irányultságod és ezen át tapasztalod a fát, hogy benne egységbe kerülsz. Mert visszaránt valami magadba, az átváltozás ködként feloszlik és irányultságod körül képződik egy lény, a fa, hogy egységét, az egységet megtapasztald. Már átültetődött a tér talajából a lélekébe, már szívedbe suttozja titkait, már megéled a valóság misztériumát. Nem egy fa volt ez a fák között? De most az örök élet fájává lett.

Ford.: Székely K. György

- 1** Martin Buber
AZ ÉLET FÁJA
- 4** Bartos Tibor
SZABAD A GAZDA
- 18** Turai G. Kamil
**NIETZSCHE EMBERISTENE MEGVÍV AZ EURÓPAI
NIHILIZMUSSAL**

- 26** Friedrich Nietzsche
A HÁROM ÁTVÁLTOZÁSRÓL

- 28** **GAIA-HIREK**

- 30** Varga Imre
LEVEGŐN ÉS VIZEN

„A külső csendben, viszonylagos magányban erősebbek, élénkebbek, határozottabbak a belső képek, rávetülnek, ráomolnak környezetükre. Előzőnlöd ezt az apró udvart, a földutat, a falut és a Bakonyt. Hangjaid, színeid, érzeteid alá merül a táj, s mint tófenékről dereng föl.”

- 40** Vit László
ÖKOEVANGELIZMUS

Vajon tehetünk-e egyenlőségjelet a zöldek spirituális felfogása és a vallásos nézetekben megnyilvánuló „zöld” gondolatok között?

- 49** **FOGADJ ÖRÖKBE EGY PATAKOT!**

- 50** Fóti Péter
KIBUC-AUTÓNK VAN!

Egy olyan egyesület tagjának csaptunk föl feleségemmel, amely azt tűzi ki célul, hogy enyhíteni igyekszik a városok zsúfoltságát...

- 54** Carl Rogers
**AZ ÉRTÉKEK MODERN MEGKÖZELÍTÉSE FELÉ: AZ
ÉRETT EMBER ÉRTÉKELÉSI FOLYAMATA**

- 61** **KÖZÖSSÉG**
az emberi fejlődésért

62

Rudolf Steiner
ANTROPOZÓFIA 8. ELŐADÁS

„...a mi nemzetgazdasági és társadalomtudományi nézeteink abból keletkeztek, amit csakis a katedrákon képviseltek, és ez milliókat ragadott meg, egész a marxizmusig menően.”

70

Hermann E. Daly
A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNY LEHETETLENSÉGI TÉTELE

„... a világgazdaságban a szegénység és a környezet pusztulása növekedéssel nem számolható fel...”

73

Kiszely Károly
A VÉGSŐ OK: A KAMAT

74

Ulrich Duchrow
EURÓPA A VILÁGRENDszerben, 1492–1992 (2.RÉSZ)

„Az európai belsőpiac létrejöttével még összetettebbek lesznek a gazdasági s politikai döntési folyamatok, és még távolabbra kerülnek az érintettektől”

81

KAIROS EUROPA
Nemzetközi Meghívólevél

82

Donnella Meadows
MIT ÉR A FÖLD?

MUNKATÁRSÁK

Bartos Tibor
Halász Tünde
Maurer György (főszerkesztő)
Paulinyi Tamás
Simonyi Gyula
Tolnay Imre
Tóth Csaba

Felelős kiadó: Maurer György
ISSN: 0865-3704

Megjelenik: Tavasszal – Nyáron – Ősszel – Télen.
Kiadja: Harmadik Part Alapítvány
H-1124 BUDAPEST Németsölgyi út 120. Tel./Fax: 115-0504
Számlasszám: MHB 323-14742

Szedés: Alapítvány Kiadó Kft. Tel.: 121-1198
Készült az OSZK Nyomdaüzemében
Vezető: Burány Tamás

A Harmadik Part által közölt anyagok tartalmi torzítás nélkül szabadon közölhetők a forrás megjelölésével. A szerkesztőség ezúton kér az újraközlés esetén értesítést vagy tiszteletpéldányt.

The materials published by the THIRD SHORE can be re-published free, without distortion of contents. The editorial board thereby asks for notice or complimentary copies in case of re-publication.

Az Olvasók és a Soros Alapítvány támogatásával készült.

Szabad a gazda

Könnyű szívvel kerekednék föl. Méltatlan volna gondterhelten érkezni. Nehéz kedvemben hánszor, hányféleképp tanított hányavetiségre engem Szamoshát, Erdőhát, beregi Tiszahát! Semmi ősem nem jött arról, tehermentesen vehettem birtokba a földjét, amikor eszem nyíltával egyre többfelé kezdtem a hazámban otthon lenni.

Rég volt, harminc esztendeje múlt, de igaz az is, hogy az én eszem későn nyílt. Megtömtem már mindenfélékkel, mire sor került a hazámra. Akkoriban panasolta divatos írónknk, hogy Jáknál előbb jutott Chartres-ba. Efféle panaszom nekem nem volt. Meg is mondom, nem volt nekem semmilyen. A zsarnokság nem bánt felnőttként az emberrel, panaszozlják ma. Hát nem hát. Sok gondot le is vett a vállamról ezzel. Ámélkodhattam, akár a kézdiszenteleki ma, amikor családja földjét a zsarnoki állam visszaadta, s most megvallja jámborul: „Nem tudjuk, mitévők legyünk vele, uram. Állunk a burjánban, mint a gyermek.”

Az ilyen beszédet szeretem. Inkább *esne hezza* kapával-kaszával vagy amiye van? Jobb énszerintem, ha bámulja a burját, mint a gyermek, hátha többet fordít ki a földből utóvégre, mintha a legjobb traktorral a legdrágább mérgeket forgatná bele. Szabad a gazda. Csak a szíve legyen könnyű. Ami ritkaság miközünk, a határon innen és túl.

Meg azért is a könnyű szívemet vinném, mivel szakértelmet nem vihetek. Az nincsen. De jóhíruł téríthetem meg azt a rossz hírt, hogy az a szakértelem megbukott, amelyik a mellét dülesztette nyíló szemem elé: Tudja az elvtárs, mi az agrárgazdaság, elvtárs? Elindítom a Rábáimat jókor. Menjenek délig. Ott forduljanak és érjenek haza estére. Ekével-e, boronával, egykutya, elvtárs.

Idén nyáron meg divatját múlja az a szakértelem is, amit az Agrárszövetség meg a Vállalkozók Pártja küldött első közös képviselőjével az Országháza. „Nem jövök zavarba, amikor egy ekét kell beállítani, vagy ha azt kérdik, milyen növényvédőszer alkalmazzanak.” Inkább ámulok eztán is, mint a gyermek, és megvárom az ősz, hogy be kell-e még állítani az ekét s ha igen, csínján, de már nagy bizonyossággal megmondom, hogy a méregnél olcsóbb a kötél.

Aztán vannak kérdések, hogy csak forgatom, forgatom, vigyem-e, aztán félredobom. Például az aszály. Miért is vinném most, mikor már három esztendeje másról se írok, amíg az országnagyok feje címertől, expótól, hitektől, európai úttól, magyar úttól,

kárpótlástól és médiumoktól vörösödik. Lehetetlen dolog, hangoztatom, hogy a világ legnagyobb vízgyűjtője folyik át rajtunk s a Tisza mélyföldön, olykor a tenger szintje alatt tart feléje, mi meg ne tártt szájjal lessük, hanem elhárítsuk áradásaikat. Aki gyermek mind azt sírja, hogy szomjas vagyok és a csap vize ömlik el mellette, arra még a szőke tekintetű kézdivásárhelyi se mondhat egyebet, mint hogy *hűlye a gyermek*.

Már nem szólva, hogy kinek írok én, he?

Jól van, de ha Nagykállóban vagy Bagaméron megállít utamban egy görögkatolikus gazda azzal, hogy harmadszor ülteti ki dohánypalántáit az idén s harmadszor szárad el, soha ilyet, pedig kukás volt őneki minden nemzetsége már a vallása szerint is, akkor mit teszek? Nem nyomhatom a kezébe legkedvesebb műveimet. Úgy sem torkolhatom le, mint egy földművelésügyi államtitkár, hogy az aszályt elfelejtethetjük, az Alföld klímája megváltozott. Beszédes példának talán elétenném a pipadohányomat. Dohányt természetnek zord égövön, forró égövön és a kettő között. Ez vaddohánnyal kevert *latakia*. A nevét szíriai városról kapta, az ősi Laodíceáról, ahol ha annyi eső *esne* mint a Nyírségben az idén, azt mondanák, itt a vízözön. Onnan kellene magot hozatni a jövő nyárra, s még áldás lehet álruhában az aszály. Mert ugyan a fontos dohánytermesztők közt szereplünk minden nagylexikonban, de magyar dohányról a világ semelyik trafikjában nem hallani, ahol kínálnak kuba-it, virzsiniát, macedónt, hercegovinait, egyiptomit. A szerető gonddal nevelt szabolcsi dohányt ha kiviszik az országból, más dohányokkal elegyítik névtelenül. Házasiítják, mint a haszonleső borosgazdák a bort. S hogy a francia Gitanes-ban, Gauloises-ban van magyar dohány is, az nem sarkantyúzza az én honfiúi büszkeségemet — kivált nem, ha a bűdös Kossuth szivarkámat épp annyiért vesztegetik a közérben, mint a franciákat a lengyelen.

A pipadohány Európa-szerte pacsulit, azt tanácsolom tehát a magyar dohánytermesztőnek, hogy kiirhatatlan vad dohánnyal őrítse meg a fináncot. Aztán tanulja meg, hogy a száraz égövön természetett dohányt ha feketére füstöli a pajtában, úgy a jó. S tanul valamit az ölettelen állam is, ha ragaszkodik a dohánnyajövedékéhez. Maga pedig sose fog többet Sopi-anae-t szívni, hanem visszatér a pipára, ahogyan gazdaemberhez illik.

Nem csomagolom el, itthon hagyom a rendezetlen földtulajdonviszonyokat is. Földtulajdonról nem hal-

lottam eddig. Magyarországon a legnagyobb úr is földbirtokos lehetett legföljebb. A föld az országé máskülönben. Vagy ha a föld az ország, akkor legyen a Szent Koronáé, azt sem bánom. Addig és annyit kapjon belőle mindenki, amennyit mindnyájunk javára a legjobban hasznosít, nem?

PéNZ? Ágazati hitel? Agrártámogatás? Maradhat idehaza bizvást. Aki ilyet követel vagy ígér, az a régi szakértelmek csődjét tenné örökkössé. De mondjuk: haverom a Soros meg a kuvaiti sejk. Hát azt mondom nekik, haverok, hitel a magyar mezőgazdaságnak. Májris a kezük a farzsebükben és nyújtják. Én meg szaladok szerte az országba és osztom. A magyar gazda vesz rajta növényvédőszer, műtrágyát és elveti. Ja persze. S mivel megfogtam az Isten lábát is, rántok rajta, és ad országos esőt. Ahány-szor, annyiszor. Namármost. Összel elébem járulnak a gazdák a bő termékkel. Akkor megint szaladok egy kört a világban, hogy eladjam. De megtudom, csodák csodája, hogy van annak szebb is, jobb is a miénknél, akinek pénze volna rá, akinek meg nagyon kellene a magyar műtrágya és a magyar növényvédőszer gyümölcs, annak a nincstelenségéből meg nem adhatom a Soros meg a kuvaiti sejk haveri kölcsönét. Mit tehetek? Magamhoz rendelem őket, megrészégitem lengyelpiaci pálinkákkal, aztán magyarázom, hogy mezőgazdaságunknak pénz kellene megint. Hanem az ő válaszuk, ha már az asztal alól is, de így fog szólni: elmész te a picsába, haver. Akkor megint ott vagyunk, ahol a mádi nagytőkés. Találékonytságot, talpraesett ötletet a magyar földbe! Pénz is, műtrágya is ellensége a józan gondolkodásnak.

Válogathatnék a fölősleges holmik közt, mégis maradok ennél. Ne nézzen engem fakutyának senki. Nem értettem egyet a világfigyelő világnevezetességgel, Lester Brownnal sem, amikor még kérlelhetetlen korában néhány éve így fohászzkodott: „Adj, Uram, aszályt!” Az kínozhatta, hogy a föld rákja, a nagytáblás művelés, a vegyszerezés, meg persze a fölősleg nem szűnik szép szóra. A harmincas években nem érttem még, de megjegyeztem jól, hogy apám a barátai Teleki Pál gróf fohását hánytorgatta: „Bár disznók zabálnák föl a szent magyar búzát!” Megrendült és tehetetlen ember átka volt ez. Teleki látta már, hogy háború kell a bő búzatermés eladásához, másképp a nyakunkon marad. Emiatt főbe lőtte magát, és nem érhetette meg a mindenevő szocializmust, a békeharccsillapíthatatlan éhségét, pláne nem a piacgazdaság gondját, hogy a szent magyar búzán túlsúlyossá vált disznót kivel zabáltassuk föl.

Nem lelkendezek, mondom. De örülök igenis, hogy sem a Rába szakelvtársával nem kell szembeke-rülnöm utamon, sem az Agrárszövetség vállalkozójával. Inkább új elgondolásoknak néznék a szemébe.

Nem érdemes hurcolnom a hús-embargót se. Értem én, hogy Európának van sertése is bőven, meg pestise is hozzávaló. S ha valaki Szatmár vagy Bereg egy igen eldugott zugában Európába veti a bizodalját, arra még egyszer, utóljára ráidézem Bismarckot: „Aki Európáról beszél, az téved.” S akik nem hisznek se nekem, se Bismarcknak, azok nézzék a Falutévét.

Majd meglátják! Sertést nem szabad sertéssel etetni, és amíg ez nem aranszabály, addig kár a szóért.

Két szememmel láttam, két fülemmel hallottam, amikor a német RTL-tévében a schleswig-holsteini sertéspestis kitörését jelentette egy rövid mondatban a hírmondónő, és fűzte hozzá rezzenetlenül: „Az elhullott állatokat húslisztté dolgozzák fel.” Nézttem a térképen Schleswig-Holsteint, és ott van, ahova vagyunk, Európában. Hogy a sertéspestis az emberre nem ártalmas, azt csak kártékony állat hirdeti, a húslisztjét is kiköpöm. A rák lappangási ideje lehet harminc év, az AIDS-é tizenégy. Ami tizenöt év múlva tör majd ki az ilyen igazság hirdetőjén, az persze nem sertéspestis lesz, hanem titokzatos új kór, és a

nyilatkozatokkal megint lehetünk óvatosak tizenöt évig, amíg a tudomány a végére nem jár a dolognak.

Épeszű, kevés tudományú korokban a dögöt elemésztették. Az

Ótestamentum rendelkezett arról is, hogy felebarátainknak fel ne tálal-

juk. Azzal bújni ki a parancsolatból, hogy a dög lisztjét adjuk a másik disznónak, és azt exportáljuk felebarátainknak, az szintén tilos.

Ami még hátravan, azzal eleredhetünk. Nem tarisznyázzuk föl magunkat azzal a sok széppel-jóval se, amivel a hollandok etetik éppen a jövőendő gazdát Kézdiszentléleken. Bizonyára megtanítják a székelyt, hogy Hollandiában, Európa legelfertőzöttebb földű országában az a gazdag menyasszony, amelyik hozományba sok kihasználatlan trágyázási kvótát visz, mert akkor a vőlegény fertőzhet tovább annak erejéig, amíg a hűgy a földgolyó magvát nem éri és a vulkánokat ki nem oltja. Igaz, mi is kitől tanuljunk az aranykalászos gazdatanfolyamon? Azoktól a fóliázóktól-e, akik lúz éve még úgy megszedték magukat, hogy liftet járattak háromszintes tanyasi házukban? És járatták még ma is, ha a fűtőolajat vesszük nekik közadakozásból, szakszerűbben: ágazati támogatásból. Vagy az amerikai farmerektől tanuljunk-e farmergazdaságot, amikor ritka egyetértés tárgya az amerikaiak közt, hogy a farmokon vagy mezőgazdasági forradalom segít, vagy Lester Brown fohászának meghallgatása?

Gyia. Indíts. Hadd szóljon az eleje.

Hajdú strucc

A hét hajdúváros közt Nánás a legformásabb máig. Ha már a haladás megkövetelte a lapos típusházat, hát legyen utcarendben, mint itt. Az újabbak még hátrálni is megtanultak fűrészfogasan a főtérről, a kertség kisebb házainak.

A hajdúkapitányság büszke Böszörményében ott állnak a századvégi kereskedő- és iparosházak lakatlan, mikor már a jóval kisebb Nánáson struccenyésztés körül csapong a vállalkozás szelleme.

A nánási főtéren a hatvanas évek végén épült első házgyári termékeket elborították a fák, de a struccot jósolja mintegy, hogy japáni akácok. Nem idevalósi-

„mivel megfogtam az Isten lábát is, rántok rajta, és ad országos esőt.”

ak. Nem is urasági ákácok, mint a Dunántúlon nevezik a gömbakácok nyírott génuszát. Itt nincs uraság. Itt a hajdú az úr. A japáni akácot is megmagyarosította annyira, hogy olvasófa lett a neve. Ha ide épít a japán autógyárat, mára talán olvasóautó a Suzuki.

Itt a japáni árnyék alatt korzóznak, nem úgy, mint a perzselő böszörményi főtéren. Nem is bántja a szemet, hogy ami árnyéktalan folt maradt a nánási főtérből, azt megtömték ezüstfenyővel. Kerül köztük akkora, hogy a négyemeletes panel tetejéig fölért, s ott nyaklik félre csak a vezérhajtása, ahol megkapja telibe az ibolyántúli sugárzást.

Böszörmény terpedt főtérről sem indul már hajdú fürgeteg, azért jobb lesz megbékélnie, hogy a kicsi a szép. Mint Nánásnak. A japáni akác meg az ezüstfenyő a harmincas évek köztisztviselői telepítése. A saroktornyos Ilonka-lakokig nem jutott el Toroczka-Wigand Ede. Ő nemhogy magyar bútort és a magyar házak köré nemhogy magyar növényekből tervezett magyar kertet, de magyarcsilagos mennyboltot is borított volna fölébük! Két emberöltő múltán jöttek csak a nemzetközi zöldek, hogy a nemzetközi civilizáció sivatagában madárnak, bogárnak maradjon tanyája. De hát a japáni akác meg az ezüstfenyő közt is megtalálták az otthonukat azok — miért törődne velük az új vállalkozó egy történelmi lakkal beljebb? Posztmodern házának kertjében nullásgéppel nyírott a gypsözönveg ezüstfenyő, tűztövis és grünbeton között.

Messzi a nánási főtéren kívül, az árokalján, az utolsó szemétbányán is túl a Hajdústrucc Kft. dróttal kerített és kutyákkal szigorúan őrzött telepe. Hat hajdú kilenc struccot hozott Angliából, azokat nevelik itt nád-fődeles, kerek, kétfelé kifutós karámban.

Kétkedőn nézegetem az óriás futómadarak tancosnői toll-boáját. Egyszerre futamodnak meg, aztán egyszerre csalja őket elő a kíváncsiság megint. Próbálom belenézni őket a tájba, mögéjük érzetem a szemem. Újabb változatai-e a magyar narancsnak? Meghízna-e hetven kilósra a kopár szik sarján, vagy megbukna, mint Moszkowitz, a piócagyáros? Nem kell mindjárt ilyen prózainak lenni. Gondoljunk a kézdiszentléleki emberre.

Sziket, szikkadt vidéket se növény, se állat nem szerethet, csak túri. A

strucc túri Afrikában, Dél-Amerikában, Ausztráliában, Boldog-Arábiában, de miért? Hogy más

állattal a sívó hazáján ne kelljen osztoznia. Itt mutatkozik valami rokonsága a hajdúkkal. S remélem abban is, hogy egymást aztán szeretik, ha senki más. Kilós tojásaikat csak reneszánsz kelyhek kupájának foglalataként forgattam, de annyit tudok, hogy az ilyen hajdústrucc-méretű nagycsalád egy gödröt kapar, abba rakja mind. Ez a szokásuk leckéül jó lesz a hajdú közbirtokosság megélesztéséhez. S hogy a feministáknak is adjanak lovat alájuk — igaz, minék lovat, gyorsabbak a paripánál! — a tojások költését a strucckakas kezdi, közben a tyúkoknak jut idejük az önmegvalósításra. S amit a kakas elkezdett, azt a sivatagi nap már befejezi. Ha Böször-

mény főtéren fészkelnének meg, délben keménytojást ehetne a hajdúkapitány — ámde a fészek gödre volta-keppen nem keltető, hanem hűtő. A struccyúk annyit tojik különben is, hogy a csicsókánál szaporábban fiasodna — csakhogy köréje is tojik a fészeknek és fészekben kelt kicsinyeiket majd a köréje tojt tojással eteti. Szép szokása a családtervezésnek! A csibék gyenge gyomra ugyanis nem vesz be mindent, amivel a szülei táplálkoznak: követ, üveggolyót, céna-kesztyűt, golyóstollat, kisebb fényképezőgépeket — amit csak gyerekek az állatkertben szoktak fejlejni.

Annyira megszerettem őket, hogy itt el is akadok. Mi az, hogy lesz-e hasznuk? Nekünk a hasznuk mennyi? Az európai s az amerikai csirkeállományt a petevezetékéig átutattuk szalmonellával, s mikor már biológusok ajánlják, hogy jó lesz új szárnyast találni a tömegfogyasztáshoz, akkor ki a haszontalan?

S a Hajdúság, a víziszárnyasok ősi paradicsoma miért nem fürjet nevel, vagy vadrecét, vagy a magyar struccnak nevezett tűzokot, hogy óvatlanul ehessenek tojást a gyerekek-öreg megint? Mikor már mindegy lett, tojásgyarak tyúktojásával vagy tojásgránáttal suhantanak nekik rántottát? S ha a hasznosság keresésében nem jár kegyelet a szépségnek se, miért nem hízlalnak itt kócsagot vagy darumadarat?

Mert ezt a földet a mi ünnepelet reformkorunk és *Gründerzeit*ünk lecsapolta, s máig kiélte az ugyan-csak idegenből behurcolt kukorica. De azon se honos sertésfajták pendültek, hanem olyan hibridek, amelynekbe minden vész beleesik. A parlagi tyúk nem volt szalmonella hordozója. A makkon hízott bakonyi sörtest, a szalontai halászó disznót nem fogta a pestis, vaddisznóval pázott, kinn telelt és behavazott gödrében aludta téli álmát. De ha mi növényben, állatban, épületben a panel nemzetközi exotáit kívántuk, és ha a történelem kerekét visszafelé forgatni nem lehet, akkor a hajdú struccé a jövő. Ha persze előre még fordítható a kerék.

Hogy nem egyszerűbb-e vizet varázsolni vissza a szikkadt földbe s vele régen honos növényt, állatot? Elvben, mint a jereváni rádió mondta. Vízéptőink energiát nyernének az utolsó cseppből is. Még megmenekülhetnének a kínos szomjhaláltól, ha föltalálnák a szájunkba illeszthető turbinát, s akkor a jellemőséssel magunkba döntött szék is villamosenergiára válthatnánk. Lehet már késő.

Nem hiába rimázkodott-e a megreformált és lecsapolt pásztor is egy csöndes esőért? Nem esett meg rajta se Isten szíve, se a vizeseké. Ha Pesten a ma 150

centis Dunát elrekesztenénk, sűrű vegyi oldata jobban összemérgezné az Alföldet még, mint az agromókusok az elmúlt évtizedekben. S ha a hosszú távú időjelzések igazak, hogy Kréta szigetének égővét kapjuk s hozzá az ózonlyukat meg a földi ózont, akkor mindenképpen a hajdú strucc a megoldás.

Megveszteget az egyik hajdú azzal is, hogy hatuk közt mezőgazda egy sincs, nem voltak gazdák az egyik sem. S hogy a strucc is Angliából került ide, nem Dél-Afrikából, hát alkalmazkodhatott a hideghez, meg a nevelői sem voltak ősi angol struccpásztorok. Ha újság, legyen újság. Henry Ford az autógyárában a viláért nem alkalmazott volna se géplakatost, se

„Hat hajdú kilenc struccot hozott Angliából.”

műszerészt, mondván, hogy a mesterember hajthatatlan.

— Miért, kit alkalmazott

Ford? — kérdi a hajdú, és mohóságán látom, hogy a munkanélküliség hozta össze a struccokkal.

— Struccenyésztőt — válaszolom, de egy mosollyal nem jutalmaz. Megint kétkedővé válok.

— Aztán mit csipegetnek a madárkái? Tücsköt-e? Bogarat-e?

— Van gyomruk is, zuzájuk is, hát ehetnének mindenfélét — feleli a hajdú — de leginkább az Angliában kikevert gyógyszeres tápon élnek. Megfertőznék őket az itteni — mosolyog fensőbbéségen, és a kerítés kapuja elé tett vegyi lábtörlőre mutat.

A begyűrűző haladást kell látnom megint. Ha Széchenyi tudta volna, hogy az ország kiszáradtával a hajdúk is anglofilek lesznek! Igaz, amit a hajdú nem tud, azt az angolok is a legnagyobb titokban tartják. A tudomány, — a haladás szolgálóleánya — csak annyit volt kénytelen megállapítani, hogy az angol szarvasmarhák új nyavalyája, a szivacs-agyúság az angol juhok hasonló kórjából származik az egymást-evés protein-vándorlásában. A marhavész pedig az angol bélszín hírért fenyegeti a Közös Piacon, ezért nem is lehet emberre ártalmas! Tavaly azonban a marhatartó gazdák kezdtek hullani Angliában, éppoly támolygón, mint az állataik, s boncolásuk szerint éppoly szivacsos agyvelővel. Ez persze, mint Angliából halljuk, merő véletlen. Tudományos következtetéshez nem elég a halott. A német tudomány azonban, amely a német marháknak szorítana helyet a Közös Piacon, megállapította, hogy a szivacsagyúság 19 állatfajára átragad táppal, köztük kecskékre, disznókra, macskára, mosómedvékre, majmokra, hörcsögökre. A struccról vagy nem nyilatkoztak, vagy nem próbálták fertőzni. Elkeserítő, hogy hat hajdú fölteszi az életét egy új technológiai elgondolásra, és madáreleségnek stanlicliban hozza a veszedelmet, mert az információ, az informatika korában nem figyelmeztetik őket.

A haladás struccpolitika.

A hajdú strucc első gazdasági haszna a látványossága lesz, ha elhárul a vegyi lábtörlés és megköti a kutyákat és kezdődik a strucclovaglás. Hanem mi, kíváncsiak máris részesei vagyunk a keleti Magyarország új gazdasági reményének. Vendégforgalom! Mind gyakoribb a fogadó, a panzió az út mentében, alig jutunk a Tisza-tó övezetébe.

Megtapasztaljuk mindjárt a legfényesebbet Besenyőtelek határában, az idegen vadászoknak épült a háromcsillagos Hotel Hubertust. Egyszer élünk.

Vörös faszor kisért be posztmodern főépületébe. Csupa design, réz és nyersfa, a békés átmentés látvány — mégis, az ipari kamerával fölszerelt és zenét permetező klotyóba vaskallantúval kell bezárkózni, mert ahány ajtaja a szakaszoknak, annyifelé fintorodnak, vetemednek. A hall néptelen, az étterem is alig mozgolódik. Az a sejtelmem támad, hogy a kinn par-

koló idegen autósor beteg lelkű vadászai egy hátsó szobában csámcsognak a rólam készült videofelvételken.

Nem lehet, hogy a jó nőnek készülő portás csitri ilyen önfeledten rágózna akkor! Előtte egy hervadó úriasszony hadonász étlappal és háborog, hogy nem beszél senki németül egy háromcsillagos szállodában. Annyira se, hogy ő megtudhatná, mit egyen. Odalépek, végigfordítom az étlapot és megsúgom neki (bár ordíthatnám is), hogy turistacsapda ugyan a három csillag, de két megbízható eledelük ez meg ez. Az asszony megnyugszik, a portás rágózik. Megismerem az osztrák asztaltársaságot is. A Tisza-tón nyaralnak, Egerbe ruccantak föl, ide tértek be visszafelé. Jesszus, mi lehet Egerben, gondolom és tolmácsolom a rendelésüket, majd mikor elköltöttük mérsékelt ételünket meg a hangulatos számlát, előveszem a pincért. Mint férfi a férfitől, megkérdem, miért ilyen hitvány a konyhájuk? Az új személyzet miatt persze. Régi szocialista realitás. Hát az étlap? Lám, milyen szépen ki tudják írni a kétágyas szoba árát, hogy 80 DEM. Készül a négynyelvű étlap, fogadja a pincér szentül.

Nem is durcás. Rendes ember, nyilván szereti a családját, minek feszíteni a húrt? Elmondjam neki, hogy Pesten minél több nyelven beszél az étlap, annál röhejesebb? A Pesten megjelenő *Sun, Times, Week* étterem-kritikusai írják — s azok is mind szeretik a családjukat, nem kötözködni jöttek mihozzánk. Az egyik játszi kedvében azt is megkérdezte húszperces várakozás után egy rózsadombi étteremben, hogy talán azért nem hederítenek órá, mert itt kötelező a rágózás? Legyünk túl rajta, ez az én egyetlen kívánságom minden magyar étteremben.

De ha azt remélik, hogy húzóágazat lesz a vendégforgalom errefelé, hát nem bánom, én is behúzok. Mivel kényeztetik a szíves vendéget? Az asztalokon áldott fehér magyar kenyér. Morzsolódó és ízetlen. Ha sózom, borsozom, paprikázom, még mindig egy kis kömény hiányzik belőle, de csombort se bánnék, bármit. Úgy vájnám a belét egy barna brugónak! De minél keletebbre jutunk, a kenyér annál fehérebb. Nyugatról, ahonnan a vendégeket váránk, ott évtizedes mondóka:

*The whiter your bread
the sooner your're dead*

— kenyered mentől fehérebb, antól előbb véged. Receptjét meg is fogadja a magyar. De vendégnek kínálni? Boltokban is csak ezt? No, hátha az aszály meghozza a bikkmakk lisztjével sült kenyeret. De ha éppen boltokat járunk, sajtból is csak a fehérkenyér mását, a gumi trapistát tartják. Erre már hűtőszekrényben se gyilkolják a Pálpusztait, mint odahaza. El nem gondolná senki, hogy Hajdú-Bihar-Európa legnagyobb juhexportőre. Se birgepergelt, se juhtúró, se juhsajt, de sehol. Holott hazudnék, ha nem mondanám meg, hogy létezik igenis „juhtejből készült kaskaval sajt” — felirata szerint: mint a lisztből sült kenyér — gyártja a Hajdú-megyei Tejipari Vállalat Hajdúböszörményi Tejüzeme, azonban csakis a Rákóczi téren kapható, a székesfővárosban, egyetlen standon, nem mindig.

Teljességgel nem tagadható a táji jelleg. A vásárosnaményi nagyközértben látok négy kerek sajtot, piros nejlonborításban, épp olyan mint a többi, de nekem a szemem, mint a hollóé, ha sajtot kereselek. A felirata Beregi-Óvári. Óvár ugyan más táj, de hátha ott Óvári-Beregit tart a bolt?

Amikor Beregszászba átruccanunk, azt ajánlják, vigyünk kenyeret szűkölködő véreinknek. Fehér kenyeret és trapistát? Hogy a reményt kiöljem belőlük? Vitaminokat viszünk aztán, és dörzsölöm a marokom, hogy utam ithoni egyengetőit kárpátaljai fekete kenyérral és ehető sajttal lepem majd meg. De a sors másképp akarja. Beregszász gondolai másfélék. Nem vendégforgalmi természetűek. Aznap nincs kenyér. Se fehér, se fekete. Csak hetente kétszer hoznak a derülátóbbak szerint, és mi nem aznap járunk ott. Aznap tojás van. De hogy énnekem is igazam lehessen, Beregszász régi úri kaszinójában, egyben a egyetlen éttermében, ahol mérnek ételt, ott a kenyér igenis fekete és a pincér a számla átnyújtásakor ezt kérdi: „Nem lesz sok?”

Megőletem volna, mégis inkább egy százassal toldottam meg a sokat. Se a pesti Hiltonban, sem az Átriumban, de még a bécsi Sacherban sem kérdezték tőlem, székes vendégüktől, nem sokallom-e, amit föl számolnak. Szerintem a beregszászi kaszinót a papírforma dacára előbb lepi meg a *jet-set*, a Kennedyek klánja, mint a besenyőtelki Hubertust, mert van igazság a földön.

A falusi turizmust csakis az adómentesség élteti minálunk. A Tiszaháton mindenfelé ZIMMER FREI tábla a házakon. Gazdájuk a szájába várja a sült palimadarat. Mert vendégváró házra másképp azt írják ki itteni tájszóval: JÖJJÖN MINÁLUNK! Vagy legalább: CSÖNDES SZOBÁINK VAGYNAK. Ez a ZIMMER FREI mintha azt tudatná, hogy kinn a infrastruktúrán éppen nem ülnek.

A sors hol így akarja, hol úgy. A zéró-varázsú Böszörményben a múlt századi terjeszkedés körülfolyt egy zugot és megőrizte a szocializmus végnapjait. Akkor skanzen lett belőle. Majd amikor a támogatására már nem volt pénz, átvette egy magánvállalkozó motelül, s most hiábavaló lelkesedéssel magyarázza nekünk, hogy csak Páris ilyen kerek még a világon, mint Böszörmény. Böszörménynek szállodája nincs, ami élesen megkülönbözteti Párizstól, vagyis másutt, mint a skanzenben nem szállhatunk, ha Böszörményben szállnánk. A skanzen házainak nincs vizesblokkjuk, ami megint a párizsihoz teszi hasonlatossá a vendég helyzetét. Nem is válogatunk tovább Párizs és Böszörmény között, azért gyönyörűséggel költözünk be hosszú hétvégére egy nádfüdöles, vályog, szabadkéményes és pitvaros parasztházba. A vizesblokkhoz gyepen kell átgázolni utcai világításnál, de a skanzen teljes területén magunk vagyunk a vállalkozóval. Nagyot vállalt. Múzeumi rendet kell tartania s még építeni modern konyhát, ha valaki mégis találja jónni egyszer, mikor mi már nem leszünk.

Mindjárt a szívembe zárom és onnan ki nem ereszt

tem ezt az árvát, amikor Gladkov *Cementjét* látom téglaporos íróasztalán. Milyen stílszerű. De nemcsak az. A *Reclam Bücherei* olcsó fekete kiadása Lipcséből, talán 1954-ből, mert később már az NDK sem merészelte ingerelni ilyesmivel a polgárait. Kérdezem, olvas-sa? Igen. Nyilván nem az építkezéshez használja kézikönyvnek, nem is a böccöllész íróasztal lába alá, hanem olvassa, német nyelven, amikor elege van a vállalkozásból.

Még mindig remélem, hogy az érdem elnyeri jutalmát. Csakhogy teli vagyunk ellenpéldákkal. Kormányunk hazahozat Amerikából egy fedhetetlen szakkalapot és az Idegenforgalmi Hivatal élére ülteti. Ez a szakkalap a vendégforgalmi szaklapokban valami gyötrelmes angolsággal közzéteszi, hogy ő megtanult angolul az emigráció keserű ötven évében folyékonyan. Majd tudatja, hogy járt Szegeden és Egerben, személyesen, gazdag tapasztalatára hivatkozva kínálhat tehát szőknek pompás úticélok Magyarországon. Közeli helymegjelölés nélkül.

Ugyanebből a két lapból, ahol nyilatkozatai olvashatók, megtudjuk azt is, hogy a magyar elvárásolt nép (*fascinated*, nem *fascinating*, ami lehetne varázslatos), továbbá hogy ezt a kis országot valamikor Osztrák-Magyar Monarchiának nevezték, s ezután már nem csodálatos, mikor egy idegenforgalmi szakértő örömeiben is osztozhatok, hogy vendégeink megtalálják a térképen Budapestet.

Almomban vissza-visszajárok egy fényes étterembe, várok egy órát és megkérem szépen a kelletlenül kérődző pincérről: valami rettenetes rosszat tessék hozni, tessék olyan szíves lenni. Itt a pénz. Valutában. Dehogy sokallom. Bocsánat az elnézésért.

Beregi déjã vu

Régi iskolás társam példálózik Vásárosnaményban. „Hallgatom országgyűlési képviselőnket a városi képviselőtestületi gyűlésen. Hova beszéljen, ha nem a lelkemre? Szakmája elvégre. Hát hallgatom. Dördül, villámlik, aztán nekifog pergetni. Énnekem meg bekoppanik a szemem. Megpróbáltam kinyitni, de látom, hogy mindenki más lehunyta, s félálomban meg nem mondhatnám már, hányat írunk. Lassan megnyugszik aztán, hogy süket rizsára vagyunk ítélve életfogytiglan. Én kezdjek sikoltozni? Leszálalékolnak, mikor nincs félévem hátra a nyugdíjig! Megpróbálkozom csíjnán. Belesúgom az előttem ülő polgármester fülébe, hogy föl ne horkanjon: „Hát a százötvennyolcezer hova lett?” A polgármester ki se nyitja a szemét, de a száját se, csak ennyire: „Százhatvannégyezer az.” Egy hullámhosszon vagyunk. Képviselőnk nyári tábor szervezett idegennyelv-tanulásra, a díjakat beszédre a bízó szülőktől, majd elmaradt a tábor, de a díjvisszafizetés is. A polgármesterhez egyre érkeznek még a bejelentések, innen lehet a számszaki különbség. Csakhogy most nagyobb dolgok miatt ülünk itt a zsibbasztóban.

„Amikor Beregszászba átruccanunk, azt ajánlják, vigyünk kenyeret szűkölködő véreinknek.”

Merre tartson az autópálya? Csakis amerre a kicsalt kárpótlási jegyeken összevásárolták a kisajátítandó földeket. S ha minden jól megy, akkor visszakapjuk az iskolapénzt, na nem?”

A pletykát nem értem még, nemrég érkeztem, de a példa világos. Három ilyen *déjà vu*-t olvastam a napi sajtóban csak ma. Damaszkusznak úgy látszik autópálya kell. Pál fordul köddel és tép vissza Saulként. Persze hogy nem jellemkombánként, ágazatilag szólván. Bántó csupán a paramnéziás szunyókálás, mikor már elkéstemek a legfrissebb mentőületek is.

Magamon is tapasztalom jelen pillanataim azonnali süllyedését az emlékek közé. Dől rám a *déjà vu*. Dézsá-va! Már várom is. Hogy megállok majd egy beregi falu temploma mögött, nekidöntöm a kerékpáromat a haranglábnak, és látom, hogy a lelkész a szürkületben az uborkáját locsolja. Beszölok neki, hogy ha segíték, megmutatná-e a templomát. Pedig dehogy kísérteném már kerékpáron az ukrán-magyar kishatárforgalom főútját! Mégis benézek a lelkészék kertjébe és várom a *déjà vu*-t. Nyitom a számat, hogy hoztam egy üveg rókamálit, költsük el. Csakhogy se lelkész, se uborka, a lelkészlaknak csupán bús dülédéke, mint Husztnak egy futamodással odébb. Mikor engem megillet ez a *déjà vu*! S akkor érzem, hogy hátulról mosolyognak rám erősen. Megfordulok, kisüvickolt parasztportát látok. Sose volt itt, emlékszek minden házra. De ilyen mosolygós asszony semmiképpen nem állt a tornácán. Negyvenötös, a mosolya nincs több harmincnál, a fogai világítanak, ferdén metszett szeme szöke mint a beregieknek, és azt mosolyogja: Gyerebe. Frissen telepített kertben locsol a párja, de az asszony csak mosolyog. Persze. Nem magam vagyok idebe, másodmagaddal vagy te is. Gyertek.

Pórmennyezetes szobába tessékel, vadonatúj pult, polcok közé. Boltot nyitunk a hét végén, magyarázza, ha együtt lesznek az engedélyek. Beregi hímzést kínálunk. A magamét, tessék nézni. S tereget párnahajat, függönyt, abroszt. Tartunk majd üdítőt és márkás sört is palackban! A turisták ideszoktak. Megpróbáljuk, hátha szerencsénk lesz.

A lelkészékről annyit tudok meg, hogy nyugalomba vonultak és elköltöztek a községből. Több nem akar róluk elhangzani, annyira ragyog az asszony a boltnyitás várakozásában. Jött a német, lelkendezik, és teljes busznépével videóra vette, hogyan tapasztaljuk-lecseljük a tornác földjét!

Aztán szedtek volna a régi hasadt szilvafákról és mutogattak a ruhám zsebére, de én csak mondtam, szedjék, vigyék ingyen, vigyék a fát is. Majd kérdezték hátravetett fejjel, nincsen-e szilvám folyósan. Persze volt, kellett a napszámoknak, hát töltöttem. S ez épp akkor történt, amikor a téesz szétment, hát, gondoltam, eztán miért ne pénzen vigyék, ha viszik? Vállalkozás a divat. Csak sikerüljön.

Nyögök, köhécslek. Valami, amit már láttam itt, a kezdetét, évtizedes bontakozását, bukkanóit. Megnyugvására, hosszas állandóságára vissza is jártam. Turista voltam? Amikor a kerékpárt először támasztottam a haranglábnak és ráköszöntem a locsoló lel-

készre, inkább vándornak neveztem volna magam. Nagydarab, lágy ember volt a lelkész, még a nyeregéből megnéztem s úgy döntöttem, öreg este lenne, mire még egy ilyen embert találnék egy-két faluval odébb. Vagy itt szállok, vagy sehol.

Bejön az asszony párja a kertből, és az asztalra állítottam a rókamálit, hogy igyuk meg a bolt szerencséjére. A férfi Angyalföldön meg Újpesten töltötte az ifjúságát munkásszállásokon, de hazajött jókor és várat nyert, mint a Pesten leánykodott régi ártatlanságok. Jó szakmáit hasznosította, családot alapított, megjavította magának a kimustrált gépeket, összevásárolt száz hektárt most, hogy a kutyának se kell, a fiaiknak is van huzalmuk a földhöz, gazdálkodhatnak, tengeri, almás, szilvás... Nem szerencse már ennyi? A koccintás elnyeli a nyögést.

Visszaterelem emlékezetemet a lelkészhez. Letette a kannát, hogy fordul be a templom kulcsáért, de meggondolta s előbb a szemembe nézett. „Én lelkész. Hát maga?” Ránevettem. „Én nyelvész.” Ide főként Pobjedával érkeztek rossz szándékúak.

Sejtettem, hogy rímelő foglalkozásunk meg fogja oldani a szállás kérdését.

„Idegen nyelveket bír?” — kérdezte, s a szavából értettem, hogy ő nem bír velük. Más parókiákon is tetek alá a megfűjt székre párnául papírgyapottal töltött nyugati könyvzacskókat, hát azt is tudtam már, mivel tartozok majd a szíves látásért.

Hogy milyen küldeményre mit válaszoljak, azt már a kemény papné mondta három napig. Nyájás meghívásokra Svájcba, Hollandiába, Skóciába mit kellett válaszolni akkoriban? Itt lehet barátkozni minálunk. Minket a munkánk nem enged. Várjuk asztallal, ággal.

De a kemény asszony ott állt mögöttem az írógép-nél. Nem szeretem a forró lehetet a tarkómon, de ez az asszony közben meszelt-takarított-mosott és etette két apró gyermekét, mégsem tágtott. Úgy nézett rám az első pillanattól, mint a felmentő seregre, nem tudtam, miért.

A lelkészház nyers állapotát sem értettem, a gyümölcsrekeszekben tornyozott holmikát, s hogy vendégszolgálat napjaiban senki az ajtót ránk nem nyitotta. Mikor lesz rend itt és miféle? De az asszony állt az írógép mögött, olvasta a számára nyilván érthetetlen leveleket, sőt kijárt velem a templomba, mert azt nap-

jában megnéztem többször. Világ-szép templom. Fasisakos, szakállszárazstós tornya nyugati végfalán és a kórus karzatának két pillérén áll, úgy nézegeti magát a lóp vizililiomos távában. Ennyi is elég lett volna, hogy a tíz lépést a házból többször megtegyem a csodájára. De engem egyenes záródású szentélyének freskói érdekelték, a Feltámadó Krisztus, a Kardos Apostolok, mert azok a jeruzsálemi ispotályosok, a nálunk jánosvitézékké magyarosodott johannita lovagrend művét sejtették. Meséltem az asszonynak szerepükről a kései Árpádkor pénzgazdálkodásában, s hogy II. Endréből itt a közeli beregi erdőben húzták ki harmadszor az Aranybullát. Ha-

„Damaszkusznak úgy látszik autópálya kell.”

nem őt az ragadta meg, hogy ezek a lovagok egyben a kor szállodásai voltak.

S talán a templom csöndje tette, talán az, hogy a harmóniumot vendéglátóipari éveim profán hangzattal szólaltattam meg, de előállt egy vallomással. Elmondta, nem is töredelmesen, mivel kereste kenyerét a pesti Nagyvásárcsarnok táján, hogyan szedett fel a zöldségtologatók közül egy elcsapott teológust, s

hogy ebből az életből kifelé a lágy emberrel juthatott csakis.

Azért visszai-gyeskedte a teológiá-

ra és eltartotta csarnoki ke-reszményéből, amíg rá nem kerítették

végre a palástot. Akkor kinézett vele egy távoli parókiát, hogy nekifogjon a papné galambéletének. Csak hát idegenkednek tőlük a falusiak, mit tegyen?

Különbet nem is tanácsolhattam volna, mint amit a szépséges templom, a vad vidék, meg a válaszra váró sok levél kínált: ismerje meg a környéket, csalogassa az idegeneket, tanulja nyelvüket, megjön a becsületük híveik körében is.

Egy emberöltőnél mintha még messzebből cse-gene a nyelvész tanácsa most. Ez a becsali szemű asszonyság tanuljon németül? Mivégre? A beregi keresztzemeséért? E világra már közelebb tanácsok valók. Az asszony nem került akkorát, mint az ura. A közeli Beregsurányból származott ide. Szilvás vidék volt az. Hát megpöndítem, hogy ha a szilvóriumukra adnak, csináltassanak hozzá sómázás butykost. Kárpátaljai fazekasoknál, akik az árujukat küldik a naményi piacra úgysis. Emlékeznek még az export-Huber-tus fehér kőcsérp palackjaira? Arra az amerikai kistüsti utánzatál még azt is ráprésették, hogy nem el-adó! Nahát. Nehogy úgy járjon a portékájuk, mint a szabolcsi dohány. A fontos, hogy aki megvette, a butykost ne dobja el. Társaságban legyen beszédtema a vidék mellé. Azért rákerülhet a butykosra akár a templom tornya, akár az újabban feltárt két orvos-szent képe bentől a templomból, a Kozma meg a Damján — hanem a kegyedék neve meg a beregi szilva története, az legyen rajta mindenképpen, hiszen Linné a magyar házi szilvát, ahogy ő ismerte aszaltan, *hungaricus*nak írta be rendszertanába...

Szomszédasszonyok csődülnek be csudálkozni az új bútoron. Megakasztnak. Nem is olyan szép, gondolom a fecsegésüket hallgatva. Minek bútorlap-pult a pórmennyezet alá? Turistákon az eszük és a vendégről megfelejtkeznek. Pedig a legjobb kínálatuk az lehetne, amivel maguk is élnek, ha ugyan a szomszédasszonyok rá nem beszélik őket randa *szuverénekre*. Viszont a csudálkozó asszonyok a helyi rend őrei, szavatolják mintegy, hogy az új vállalkozók nem jutnak majd a tiszteletes asszony sorsára. Mert az hiába varázsolt ide vendégforgalmat, öregségére úgy költözött el, hogy még parókiáját is elsöpörte a közutálat. Tíz évig csak hallottunk egymás felől. Többnyire levélben, olykor telefonon is. Idegen barátairól szá-molt be, s egyszer arról, hogy a szomszéd falu végképp megürülni látszó parókiáját vendégházzá alakította. Idegen szóra fogta gyerekeit és népvándorlás-

ban a hívek kelletlenül bár, de mintha mégis kezdenék fölnezni rájuk. Majd a németnyelvű pesti újság teljesoldalas képes cikkét küldte el, rajta a temploma előtt magyarázta egy busz német turistának talán a jánosvitézeket. Műemlékvédelmi lapból értesültem aztán, hogy addig ügyeskedett, amíg újabb falkutatást rendeltek el a templomban és az északi falán bájos freskósort tártak fel. Eldicsekedett levélben,

hogy van már egy mosolygós Damjánja az álló alakok közt s odébb egy nő, amelyik talpas keresztet tart, azért a gyanúja, hogy az Egyiptomi Szent Mária lehet, a kikötők vendégváro nőinek védőszentje.

Évek teltek bele, amíg megnézhettem, nem inkább Heléna-e, Nagy Konstantin felesége, a Jánosvitézek szentje mégis. Addig a kérdés, miért nem, idejét múlta. A paplakra mélyzöld árnyékok patinája borult, s a hajdani kemény asszony puha kéznyújtásra kelt fel fonott székéből, méltóságosan a tornác viaszolt hajópadlóján, az ámbituson sorakozó uborkásüvegek mögött, amikor meglátott. Olyan méltóságosan, mintha meg sem ismert volna. Nem is bántam. Nem ismerte volna meg már a tulajdon múltját. Beleöregedett a maga köré épített tisztességbe. Teológus gyermekei úgy járultak elem áldás-békességre, mint régi lévita család sarjai.

A beszélgetés során megütötte a fületem, hogy volt állami gondozottak járnak le hozzájuk Pestről áhítatra, fölött keresztiségre. Csak falujuk nem békült meg velük. Gazdálkodó pap s papné kellett volna ide. Olyan lelkész, aki az istentisztelet után a félkaréjban fölálló nagybajuszú presbiterekkel parolázás közben beszél meg a jövő hét tennivalóit — vagy olyan, akit hét faluval odébb ismertem meg s még ennyi sem volt elég neki — elvégezte az agrárgyemetet, hogy nyája ne legyen a termelőszövetkezeté.

Itt bezzeg a téesz maradt meg nagyhatalomnak, amíg szét nem esett. Azért nem is álltam meg kerékpárral néhányszor. A kincstári rend sivárságát éreztem átmenőben, ahogy a műtrágyát döntötték nagy halomba a főtra s hordta a szél... De a messziről jöttek, megfáradtak, meghasonlottak szállásra találtak ennél a papnál-papnénál. Istentelen ember vagyok, de szívbeli alázattal adtam meg nekik a nagytiszteletű urat, s nagytiszteletű asszonyt. S hogy mégsem felejtkeztek meg régi érdememről, sejtettem abból, hogy jelképes forintokért kínáltak egy kis kúriával és rengeteg gyümölcsös kertjével. Nem kenyerem a birtoklás, tiltakoztam kezeimet rázván, s hogy jobb lenne, ha a gyerekeik vagy más lelkészgyerekek tennék a környék vendégházává. S mint az asszonyok elmondják kelletlenül, megfogadták utolsó tanácsomat is a nagytiszteletűék.

Linné nyomán próbálkozok tovább. Mikor ettek diógerezzdel bélelt aszu szilvát? Hát régen. De miért, hogy itt, ahol minden szilvát föl sem szedhetnek, aszalványnak csak messziről jött fűgét és datolyát adnak a kedvetölt betegnek? Voltak aszalóházaik, kemencéik, cserényeik, szövött padjaik a napon aszaláshoz, én még emlékszek. Hát igen, igen, és előkerül a füstölt hussal fűt aszaltszilva-leves emléke, a véres-hurkába töltött aszaltszilva. Vagy a bablevest könnyítették vele? Hát az aszaltszilvát kosárban, ami-

...a lovagok egyben a kor szállodásai voltak."

lyet megkötnék ügyeskezű cigányok, nem lehetne eladni? Vagy a szilvalekvárt, húsételekhez való savanyú szilvát szilkében? De csakis névvel, emlékezetes szóveggel! Vagy ha sokan vannak munka nélkül, alma, cse-resznye, meggy, vackor kandírozásából nem pénzelnének-e?

„Mikor ettek diógerezddel bélelt aszu szilvát?”

Nem várok zajos helyeslést. Koccintunk még egyszer a szerencsére és elindulunk ketten megkeresni azt a nénit, akinél a templom kulcsa a tiszteletesék elköltözése óta. Frissen nádazott, pofásított házak előtt visz az utunk, kerfésűk frissen korcolt fűz, porgolát-kapujukon villanycsengő. Lám, idetelepült a turizmus.

A harangozó özvegye azzal fogad, hogy ő semmit minekünk mondani nem fog, ha már a kulccsal átjönni kötelessége. Nem bírja aztán a háza küszöbénél tovább. Nagy az ő bánata. Fehérvérűségben meghalt a legkisebb unokája, a gyerek apját meg úgy berugatták a temetés után, hogy akár a döngőt, vonszolták haza faluhosszat. Ilyen hangok miatt nem siettem vissza ebbe a nyers erkölcsű fészekbe. A néni dacosan nyitja a templom ajtót és kiköti, hogy rövid lesz a nézelődés, aztán csak lesi a szeme sarkából, hogy találgatom, ki lehet a leckeoldalon föltárt falkép kalaposcsuhás zarándoka, akinek a karján angyalka ül. A Szent Mária és a Heléna latolgatása közben már láthatja, hogy nem bánt velünk illendően, azért rákezdi: „Amidőn Isten hajlékának faragott díszű déli kapuján belépünk, távoli korok káprázatos színvilága tárul szemünk elé...” S így végig, ahogy a nagytiszteletű asszonytól tanulta. Hát miért ne lehetne az aszalt szilvának fogánata?

Majd meglepi újból a nagy bánat, alig bezárja a templomot mögöttünk. Mint a döngőt, hajtogatja, majd sötétben néz el a harangláb irányába. „Most meg bodegát építenek a templom végébe!”

Bizony így is tekinthető az új vállalkozás, és ez nem lesz jó. Az sem jó persze, hogy lekaszálódik a buszról a turistasereg ebben a hőségben, és nyomban keresztzemeseket tukmálnak rájuk! Mi volna, ha az itt termő tenger gyümölcsöt kiraknák tálakban a pult-ra, ha már van pult, és géppel megtörnék, amit egy turista összeválogat, jeget tennének bele, úgy nyomnák a kezébe? Akár lötyyinténe rá egy kis szilvóriumot kinek-kinek gusztusa szerint. Pesten az új Kempinski bárjában elhűlnének, ha egy pohár uborkalevet kérnék belemorzsolts dióval és egy ötezerrest tennék előlegnek a pultjukra! A hozzávalót kétszázért megvehetnék ugyan a piacon, mégis a mixer haja az égnek állna! Vagy ha dinnyelét parancsolnék nyár derekán egy csipet fodormentával, beretvált jég-gel? A harangozó néni se itatta meg ilyenekkel a fiát a temetés napján, mert minálunk senkinek eszébe nem jut, hogy akit a szesztől óvnának, azt jó itallal kell tartani, nem csúf szóval.

Ha nem felejtenek el a kezdő vállalkozóék, és ír-nak, nem várom meg a következő *déja vu*-t.

Buja táj ez máig. Körülöleli a Tisza, védi az Alföld perzselő szárazságától. Tölgyesek, bükkösök, nagy foltokban. Őt tőzeglápja megdagad, és akár terjeszkedik, ha víz éri. Az pedig éri a nagytáblás mérgezők minden igyekezete dacára. A talaj termőrétege vályogos tőzeg, erősen kötött. A téli vizek, amíg voltak, megálltak rajta, a mezei munkák későn kezdődhetnek. Arról szó se lehetett, hogy a Rábások alkalmazkodjanak a földhöz, azért nem számított ez a vidék jó agrárgyárnak. Egyéb gyára meg nem volt, és le-gutóbbi itlétemkor így fohászkoztak: „Tiszta a vizünk, tiszta a levegőnk, egyebünk sincs! Bár a levegőnk meg a vizünket ipar szennyezné!” Nem hallgatta meg Isten, bármilyen megható sóvényfalú templomban rebegték el ezt a fohászt, akkor most Autópályát ide! Jöjjenek a turisták elszenyezni, ami tisztán maradt! Én persze tudom, hogy élni életveszélyes, mégis fájdalom, hogy akik évtizedekig ellene szegültek erőszakos iparnak és mezőgazdaságnak, és védtek a kotuliliomot és a keresztvesperát, azok most elhiszik, hogy a turista pénzt hoz akkor is, ha kínálni nem tudják mivel.

Autópálya

„**A**vita, az időhúzás nem szolgálja az előrehaladást” — rivall rám a Beregi Élet 1993. májusi számának keretes főcíme, mikor még nem is tudom, akarok-e a haladás kerékkötője lenni, annyisadszor. Ezután tudatja csak a cím: „Autópálya és (!) környezetvédelem.” A nagybetűs kiemelés és a zárójelbe tett felkiáltójel nem tőlem, hanem a Beregi Élettől, mert a cikkből kiderül, hogy a Barabásnál Kárpátaljáról átvezetendő M3-as autópálya nélkül nem élet a beregi élet. „A zöldek érdemi kifogást nem tudtak felhozni az autópálya ellen” — állítja a cikk. Az egyik természetvédőtől megtudom, hogy nem is hívták őket arra a nagy alkalomra április végén, ahol a megye képviselői, köztük régi iskolás társam megvitatták az „út-témát”. Mégis odapofátlanok voltak hárman. De hogy érdemi ellenvetésük nem volt, az igaz. Legfeljebb olyan fülbeszúgások hangzottak el, amelyet első nap hallottam.

Hagyjuk is a zöldek kifogásait. Hadd hallom: mi az autópálya érdeme? Államművészekkel, országgyogyokkal, bankárokkal másutt se találkozok, nemhogy itt, azért zöldeknek minősülő természetvédőknek szegezem kérdésemet. Tőlük hallom:

„Hazavartatók a Fekete Vonat népét. Az első alkalom, hogy munkát adjunk a kezükbe. Vagy talán az utolsó, amíg bűnözővé nem válnak.”

Nem is mentegetőzők, hogy nem én füttyentettem magamhoz a Fekete Vonatot, azért haza se én parancsoltam. Csak annyit tudok, hogy a Strabag osztrák építőipari részvénytársaság nem izzadó útkaparóknak fizet 25% osztalékot az idén. Gépek intéznek annak mindent, faírtástól talajgyenyítésig, alapozásig, burkolatöntésig. A műtszázadvégi kubikosvilág nem éled meg. Ez úttal sem.

„Nem lehetünk elvágva a világtól tovább! Autópálya nélkül nincs árúcsere, személyforgalom.”

Gázvezeték építenek itt minden faluban most, szól az ellenvetésem. A gáz tehát csövön jön, nem autópályán. Ameddig, addig. Egy robbanás, mint Tyumenben a minap, és nem jön. A többi érkező árút pedig látom. Falu olyan kicsi itt alig lehet, hogy a közepe ne legyen zsidvásár. Szerencsétlen kárpátjaiak árulják naponta, amijük csak magyar pénzzé tehető. Beregszászban hallom egy szerencsétlen ipariskola-igazgató-helyettesétől, hogy fizetése havi harmincezer kupon,

„Beregszászban hallom egy szerencsétlen ipariskola-igazgató-helyettesétől, hogy fizetése havi harmincezer kupon,”

lyettesétől, hogy fizetése havi harmincezer kupon, amíg nincs a kezében a kemény karbovanec mindenkinék. Ha viszont arra az 1.000 forintra átválthatja a harmincezer kupont, amennyit állítólag megér, nem olyan szerencsétlen ember már. Hogy s hogy nem, az ő titka. A falusi zsidvásárokon több árút látni, mint Beregszászban. Ukrajnával akartok ti kereskedni autópályán át? Ne áltassuk egymást. Hogy itt nemcsak Ukrajnáról, hanem a volt Szovjetunióról a szó? Ejnye, hát nem tudott a Szovjetunió, amíg volt, vasúton elvinni eleget?

Megnevettem őket, s legalább veszekednem nem kell a velem egy húron pendülőkkal. Persze, a vasút volna az előbbre való, pályafejlesztéssel meggyorsulna a forgalom, csakhogy a záhonyi híd már-már összedől.

Innen már az én visszavágóm. Hallottam nyilatkozni dagadt képviselőtöket, aki Atyának szólíttatja magát a többi honatyával, holott kálomista Atyát nem látott az öregatyám se. Azt nyilatkozta a tévében, milyen borzasztó, hogy neki négy óra negyven perc az örökévalóságából, amíg Pestre ér, vagyis kell az autópálya, mert akkor két óra és megjárja. Próbálnának csak ideköltözni az ő pátriájába, akik Pestről tiltakoznak. Hogyne! Hogy aztán a Fekete Vonaton zavarjon vissza minket! Ekora távolság Németországban, Franciaországban, Spanyolországban két óránál hamarabb megjárható vonaton. Hamarabb, mint az Atya tervezi limuzinjában, az összes forgalmi szabály áthágásával. A képviselők járjanak szabadjeggyel mint régen, és szálljanak az Angol Királynőben. Akkor nem kell vitakozással rabolnunk az autópályák részvénytársaság drága idejét.

Akár a Beregi Életből megtudjátok, hogy nem a munkanélkülieknek a sürgős. Nem is azoknak, akik a vidék felvirágzását remélik a barabási két hegy közt, rétegvizeket, növényzetet és állatvilágot elpusztító autópályától, hanem csakis „... a vállalkozónak ketyeg a harminc év” — írja a lap. Hiszen harminc évig ők élvezik a hasznot, vagyis szedik az útvámat, hogy ti a pályára ingyen a lábatokat nem teszitek. Ató! harminc évig, amint elkezdik. De hol van még az? A lap hön reméli, hogy októberben kezdhettek, holott az

öt konzorcium a pályázatát október 29.-ig adja be a közlekedési tárcának. Az Atya talán már a Reformáció Emlékünnepén kihajtaná a nyáját, miután egy nap elég neki elbírálni a pályázatokat? Mikor mi sejtjünk merészeli még csak, hogy egykutyá, ki győz a pályázaton? De a sietős Atya többet sejtethet.

A barabási kilépre már elkészültek a tervek — nem Záhonyra persze, a Kelet Kapujára, ahogy újabban nevezik, elgondolt különleges gazdasági övezetért. Csakhogy a sietség még lehet így is hiába. Környezeti hatásvizsgálat se az egyik, se a másik nyomvonalra nincs, pedig az a minap lett kötelező minden nagyarányú beruházáshoz. S ha a hatásvizsgálat most az egyszer nem bizonyul a gazdasági érdekek szolgálóleányának? Akkor kinek ketyeg? „Az ilyen jellegű ellenpropaganda — leckézett a Beregi Élet, talán már későn — elkedvetlenülítheti a befektetni szándékozót. Ez pedig nagy gondot jelentene.”

Kinek? Az ukránoknak nem, mert nekik kisebb gondjuk is nagyobb. Az autópálya további vezetését még el sem gondolták. A beregsurányi kishatárát-léptől Beregszászba vivő talán tíz kilométeres utat is lépésben lehet csak megtenni kocsival nyaktörés nélkül. Vagy annak a menekültáradatnak jelentene nagy gondot a beruházó kedveltsége, amely elől Európa javában zárkózik? Nekik terítünk futószőnyeget a határig?

Gyerekek, gyerekek. Nem az autópálya miatt vagytok ti gondban. Hanem mert a régi utált gazdálkodások nem állja meg többet a helyét. És nem szedték össze az új számot, ahogy a mutaványosok mondják. Ha két perc és Pesten vagytok? Mihez kezdtek ott? Már jöttök is vissza?

Kinek rágom mindezt a szájába a beszéd- és értelemgyakorlatok kérde kifejtő türelmével? A naményi gimnázium dühös fiatal tanárának, aki a dédai meg bockereki erdőben táboroztatja tanítványait, s ott tanítja őket környezetvédelemre, ahol a jó Atya az autópályát átvezetné — csak ha egy osztályának 22 tanulója közül 20-nak a szülei munkanélküliek, hogyne bolydulna meg arányérzéke a jó pedagógusnak? Vagy a zsarolyáni lelkész-polgármestert okítom, aki 12 éve már — csak amióta én figyelem — természetvédelmi területkezelőként küzd az erdőért, diósokért, fásorokért, tanufákért és a lápok, mocsarakat, fás legelőket pusztító melioráció gáncsolja? Velük csúfondároskodok, mikor azért jöttem, hogy tátott szájjal hallgassam őket, hátha hírül vihetem egy ellesett szavukat: hogyan lehetne föltartóztatni az alföldi sivatagot itt, ezen a buja tájon, s hogyan kezdhennék el sodorni visszafelé. Nyugatnak?

A legmeghökkenőbb e régi apostolok közül a Felső-úszavideki Környezetvédelmi Terület nyugalmazott főfelügyelője. Alig elegyedünk szóba, látom,

„Kinek rágom mindezt a szájába a beszéd- és értelemgyakorlatok kérde kifejtő türelmével?”

hogy a Természet Nótafájával vetett össze a szerencsém. Tudományos rendezettségű tanító elme a napi terepjárás gazdag tapasztalatával. A vízvilág megújulási készségéről ontja a példákat, s utóvégre eljutunk oda, hogy Bereg északnak lejt, s ha egy kis tiszavizet bevezethetnénk Tarpa felől, megújítaná az még a védő erdősávok híján itt-ott megégett tőzeglápot is. Kincs az ilyen ember! Hanem amikor másodszor szállunk ki hozzá, mennie kell egy idő múltán, hogy szeme a munkásain lehessen. Azt képzelem, hogy a természet védelmében dolgoznak a Nyíres-tó gyapjúsásán, harmatfűvén, tőzegáfonyáján vagy min, hát boldogan megyünk mi is. Nem jutunk tovább a falu szélénél, a termelőségvetkezeti elmével telepített hitvány akácosságig. Abban épül mélyesztve egy óriási bunker a Nótafa fiának motelül. Szédülök hevenyészettsége, rossz tájolója és üzleti optimizmusa láttán. Pár lépés a határ, igaz, de akik kerékpáron, füstölő buszon, olcsó ukrán benzinnel jönnek és teregetik ki szovjet vackaikat Mátészalkáig naponta, azok estére eltakarodnak mind, mert a határ hétkor zár. S arra a nyomorra, ami odaát várja, nyugati turista nem bukik. Nem is igen mehet át. Ki lesz a vendége a bunkernek? A Nótafa szeméből azt olvasom, hogy kár a kedvét rontanom, tudja ő, a drága pénzen megvett akácossá helyett inkább elhagyott hajlékokat vásárolt volna vendégháznak a környéken, s az idevetődő egy-egy vendég gondozásával inkább a szomszédasszonyokat bízta volna meg, hogy mindenki jól járna, nemcsak a kőművesek meg az asztalkendővel üres asztalokat csapkodó pincérek majd.

A leendő Déli Autópályára gondolok búfelejtőnek. Ott is sürgős ám. Hajrázik a közlekedési tárcá. A banyai és somogyi vízbázisokat kell megsemmisíteni az aszály teljes kifejtettségéig, hogy meg ne haragudjanak a még ki sem jelölt befektetők.

Magyar miniszter évtizedek óta először józanabb az állampolgároknál. Meg-

akadályozná,
 hogy —
 szavai
 szerint
 — hét-
 száz ki-
 lométeres

bűz-korridort

nyissanak az or-

szágban Ukrajna és Olaszország között füstölő kamionhadaknak.

A Nagy Ezüst Folyam képét, a gazdagság sodrát, a településekről belefolyó kis termő ágacskákat mind eltehetik alukálni, gyerekek, amíg a közösség újja nem épül mindenfelé s meg nem találta bennük a dolgát mindenki. Addig nincs tépni hova. Aztán meg mégúgy sincs.

Szamoskert

Virultak itt az almáskertek negyedszázada is, több volt az alma a soknál, de most! Parlagon heverő táblák, szomszajosan kornyadozó kukoricás, de leginkább almáskert, ameddig a szem ellát. Sosem dönthettem el, nem átka-e Szabolcsnak-Szatmárnak-

Beregnek, hogy Magyarországot alma-világhatalommá teszik. Láttam, milyen szenvedélyes szeretettel foglalkoznak az almával, aztán láttam a pártbizottság vezényelte szüreti kampányokat, majd szüret után az orralógó pomológusokat, mikor az almájuk, hatalmas ládába ömlesztve, ha láda van, aztán ha van szállítóeszköz, eljut a begyűjtőbe, ha megfelelő a minősége, a hűtőházba, ha annak van kapacitása, s őt kifizetik fillérekkel, engem pedig, pesti fogyasztóját két-háromfajta unalmas almával drágán. Hallgattam fenyegetőzéseket, hogy nem éri meg, kivágnák az almát, aztán kibékülnek vele, hiszen szerelmesei, és újraterleptik. De a hűtőházas állami gazdaságok és téeszek sem voltak az almával másként. Az exportátvevők nem akarták megfizetni a tárolás díját, inkább maguk építettek hűtőket. Akkortól a termelők nem kaptak rövidlejáratú készlethitelt a tárolásra. Ásítottak a hűtőházak. Majd megint megteltek. Az idén tavasszal a banán árával vetekedett az almáé, de a gazda a régi áron sem szabadult a portékájától. Valakinek mégiscsak a zsebébe kerül a haszon, mert hallom, Vaján egy német-magyar vállalkozó helikopterről figyelgette a felvásárlóhelyek előtt kigyózó sorok hosszát és ahhoz mérte a maga árait.

Először az idén bátorodok neki annyira, hogy szemébe megmondjam a szerető almáskerteseknek: szőlősgazda olyan nincsen, amelyik a szüret után főlhagyna a szőlészettel. Kacsaringós utakon szedtem a bátorságomat.

A lelkészek kivált összeédesedtek az almával ezen a vidéken, azért bántott, hogy évente csalódnuk kell. Pedig oltottak, metszettek, permeteztek, formázták a fák koronáját, hogy minél több napot kapjanak, nevelték szomorúra, csókolgatták gyönyörűre és többet tudtak mesélni a horgászoknál vagy a szerelmeseknél. El is határoztam mindig, hogy enni fogom az almát akár erőmön fölül, de csak szilveszteri határozat maradt, amíg az alma nekem alma, az unalom pesti szinonímája. Aztán, még a 70-es nagy árvíz előtt,

amit itt Aranyvíznek neveznek az állam nagy tőke-oltásáért, a Fekete Vonat és az évi almacsődök egyszeri kárpótlásáért, a Szamos meg a Tisza gátjain kerékpároztam faluról-falura, hogy régi vízi településrendjüket megfigyelhessem. A Szamos mentén meg kellett szakítanom sokszor az utat. Szakadozott volt a gát, alacsony, itt-ott el is enyészett. Gátkötő növényzet nem volt már. A régi világban a legnevezetesebb volt köztük a rekettyefűz, meg az ezüsttövis, más néven ló-benge, mint hallottam. A talajvíz, a föld árja elült, nem érthette már el hajszálygyökér hálója. Úgy jártak, mint a kertemben. Oda úgy került, hogy Svájból kaptam egy üveg lekvárt, mint a hecsedlit, olyat, rajta az ezüsttövis gátkötő történetével odáig, hogy bogyója több C-vitamint hordoz bármelyik gyümölcsnél. Szereztem hát a Fűvészkertből, locsoltam, bővöltem a szememmel, mint egy almásgazda, mégse lett belőle semmi. Szóval a rongyos gáton le kellett szállnom a kerékpáromról s toltam le az ártérbe, a Szamoskertbe minduntalan, s ott henyén beleharaptam mindenféle ismeretlen almába. Némelyiket bevittem a faluba, hogy megkérdezzem, miféle, így tudtam meg, milyen a fontos alma, a búzánérő, a papfejű, *seggcsuporéjtó* fanyarságú vadóka. Az ízük gyer-

„Az idén tavasszal a banán
 árával vetekedett az almáé”

mekkorom mindenféle színét, zamatát földidézte, de fáik közt sem unatkoztam, mint az almáskertben, amíg ömleng a lelkész.

Képzetelem már innen kerülgette az almát, amikor a legszebb szatmári lelkészlak vendége lettem egyszer. S hogy lakói mennyire a helyükön voltak, arra egy pesti telefonoskisasszony ébresztett rá később, mert nevetve kérdezett, jól értette-e: Gacsályiékat kapcsolja a szatmármezei Gacsályban? Hogy mik vannak! Bizony, leckéztettem, már az hihetetlen manapság, hogy ott él az ember, ahol született, nem hogy hét évszázada éljen ugyanott, mint a Gut-Keled-nembeli Gacsályiak Gacsályban. Templomukat is nemük építette a királyné német jobbágyainak, hiszen Mátészalka gyásza, Gacsaj Pesta is Gottschalk volt, eredetileg. A reformátussá lett Gacsály románkorinak tetsző téglatornya és

festett deszkemennyezete mind a hűség jele — de engem még jobban meghatott a tisztos temérdekségű lelkészlak sárospataki deákossággal keresztezett parasztépítői óvatossága, a nép körében megmaradt értelmiség nemzedékeinek hajléka. Oszlopos kódissállásáról, ahol a helyem volt, míg egy kisfiú

meg nem nyitotta kopogásomra az ajtót, olyan boltíves szobába léptem, amilyen a pitvar s a konyha köze a szabadtűzelésű füstösházakban. „Szüleid merre?” kérdésemre ezt mondja a kisfiú: „A *kuhinában*.” Nocsak. Ki merre indulna ilyen útbaigazítással? Csak hogy én már kerültem egyet és láttam, hogy egymene-tele házból kettőt tolhattak itt össze, azért a pitvaros konyha megismétlődik a túlfelén, az lesz a kuhina.

Ott is találtam Gacsályiékat gyermekeik körében, és annyira megtetszetek, hogy föl tettem: itt nagyon megerőltetem majd az eszemet, mert nemhogy szállnék ebben a házban, hanem akár elhetelnék. Azzal a nessel állítottam be, hogy vizesedik a templom fala, tenni kellene felőle. Mentünk is a kulccsal. Még súlyosabb volt a baj belül. Szuvtomos volt a fal térdig s a téglá alatta penészes. Hű, mondom, ablakot nyitni. Nem lehet, mondja Gacsályi. Romantikus vasablakok, nem nyithatók. Törjük ki, ajánlottam készségesen. A beton padozatot is törjük föl mindjárt.

Ajánlatomat Gacsályi nem fogadta olyan fagyosan, mint egy magyar személyvonat szakasza, ha szóvá tesz, hogy nyissunk rést az ablakon. A magyarnak, ki tudja miért, fáj a szellőztetés. Ahol bűdös van, ott meleg is van, helyes. De ahol melegben van bűdös? Markos György professzor tanított meg három népbetegségünkre, úgy mint: 1. felfáztam 2. cügöt kaptam és 3. megemeltem magamat. Ezek közül a cüg nyilván a legsúlyosabb, mert népünk azt nem tűri a házában, se Isten házában, ha nem időznek ott a cüg idején, akkor sem. A könnyező házigomba elkísért bennünket az aszály korába, és közel az idő, amikor a házakat szétvető gombafajától tőlünk fogják beszerezni a világ fűvészkertjei. Múlt századi vályogházától el kellett még vetnie a vizet a magyarnak, mert ha nem, ráomlott. Korábban paticsfalu, csömpölyeges házá-
nak sarát ha elmosta a víz, tapasztotta vesszejét-nád-

ját újból. A téglá, már úgy véli, vízálló. Hát még a beton!

Negyedszázada huncutkodtam még, megszerettettem volna magamat szépszóval. Ma már csak odalököm a nyirkos csengeri templomban: Nyitni! És gyermekek, szüzek engednek szó nélkül. Az öregség hasznai. Negyedszázada még így próbálkoztam Gacsályban: „Hol a festett mennyezet?” Elvitték restaurálni. „Szétkorhad, mi?” De Gacsályi arcáról láttam, hogy van itt baj még. Mondani csak annyit mondott, hogy a presbitérium nem enged nyitható szemet csinálni az ablaknak, mert ne járjanak be a galambok piszkolni.

A templomot kívül is körülbetonoztatta a presbitérium, repedéseiből rekettye serkedt. Itt láttam életem első rekettyéjét, nem ám a gáton. A körülbetonozott lelkészlak málló vakolatát piszkálva egyszerűen csak föl jajdultam, megtántorodtam, és ügyesen berugtam a pinceablakot,

lenn puffant az aljban kerektől. Gacsályi elnevette magát és beinvitált. Igen összetalálkoztunk. Nem az almáskertjét fujta, hanem az Agrártörténeti Szemlében cikkezett, és mintha kapóra érkeztem volna az építéstörténelmmel. Miféle

torony a gacsályi meg a csengeri? Kísérleteztek volna ezen a vízjárta tájon a középkori mesterek, majd néhány prototípus után megadták magukat? A nyírbátori Szent György tornya már csonknak maradt, s a mellé épült bámulatos fatorony lett a Felső-Tiszavidék paneljává. Vámosatyán leszabták a tölgyfát, megfaragták és tisztai lábbókon leüszttatták... Csak hát a szép történet nem mentés a középkori falak vizesedésére, mert ezek torony nélkül sem álltak volna meg, ha lebetonozzák őket, aztán bezárják párolódní héthosszat! Miért tudja a nép, hogy a szilvaaszaló kemencének légakna kell?

S ekkor mintha a tudás almájába haraptam volna. Barokk fürdőházat rajzoltam abban az évben Badenben. A fala nem volt salétromos, mint Pöstyénben vagy Budán. Mert az oldalához almafa simul! Gacsályi kapott az ötleten. Kerített alkalmas fát a Szamoskertből harmadnapra, még hozzá fűzalmát, mert az issza a nedvességet a legjobban, és a ház téli fűtésének hatására, számította, majd megindul a mezeje korán. A többit már ő tudta. Hogy a fal mellett nevelt almafa négy-öt nyársas s hogy a legjobb lesz a keleti fal tövében, mert ott nincs szemé előtt a presbitériumnak.

Szeles, esős negyednap körül állt a család, mikor felkaptam a kerékpárra, és Gacsályi ezzel búcsúzott: „Tudom már, mi vagy te. Néptanító vagy.” Búcsúszava volt a kerékpárom üzemanyaga évekig még.

Több levelet váltottunk, mire újból eljutottam a Szamoshátra. Gacsályi addig tudatta, hogy a parókia tövében olyan szépen nőnek az almafák, hogy a presbitérium fontogatja a betonfeltörést. „Te vagy Johnny Appleseed” — kaptam az újabb dicséretet attól a kaliforniai leánytól, akit akkoriban sétáltattam Szatmárban. Almamag Jankóró! múlt századi balladából tudtam, hogy a Napnyugatnak tartó amerikai ekhós

„Ma már csak odalököm a nyirkos csengeri templomban: Nyitni! És gyermekek, szüzek engednek szó nélkül.”

szekerek nyomában almáikat ültetett, úgy civilizált. S hogy mennyire időtállóan, azt a frissen érettségizett kaliforniai leány kérdéseiből láttam. Akkoriban minálunk a férges alma volt kapkodható, amit nem vittek el és nem tologattak vakvágányokra a nagy Szovjetunióban, télhosszat fagypontra körüli vidékeken. Aztán volt az Almuskánk. És még árultak almásrétest utcán át. Igaz, kárpótlásul ma van almaecetünk ismét, mert harminc évig maró savval fésített a nép, *esenciával* — hiszen borecet is hogy teremne olyan országban, ahol egy liter bor meg nem savanyodik máig?

Civilizált lány volt a kaliforniai Shanny. Megállt egy szatmári tájházban valami kecskelábra bakolt gerenda előtt és próbálta, hogyan jár benne az emelő csuklósan. Kínban voltam, mert nem jutott eszembe angolul a kendertülő, de a felvigyázó szerencsére elébem vágott, mondván, hogy almasajtó ez. Almatörő kölyű. Aha! *Cider-press*, erősített meg Shanny. Belém meg belémnyilallott, hogy szavunk az almaborra nincs, lám csak: bor ez is. Meg sajna se szavunk, se almaborunk. Csak az almalé, az Almuska. Csakhogy, mondja erre a teremőr, ebből a sajtóból nem Almuska folyt, nem is almalé, mert az *al-maleves*. Hanem *almavíz*. Amiről az oda-visszafordítások során kiderült, hogy *sweet cider*, vagyis almamust. De hűsítőnek ismerősebb Amerikában a kifortt almabor higtásával készülő *cider cup*. Hát a bódító *apple-jack*, calvados-féleknél gorombább párlat az itt nem dívik? — érdeklődött Shanny. Hát az

*apple pan dowdy
which makes your heart light up
and your tummy say howdy...?*

— énekelte. Kisütöttük a teremőrrrel, hogy az bundás alma lesz. Hát almavaj? Összenéztünk, aztán ajánlottunk helyette birsalmasajtót. Hát vajas karamellába mártott alma, amit pálcikán árulnak nyalókának? Az sincs. Hát húsétel mellé esznek-e savanyított vadalmát, *crab-apple-t*? Nem. Alma-velőt? Nem.

A tájházban derengeni kezdett, hogy a néprajz nélküli szűkölködő amerikai gyerek is közelebb az almához a miénknél. Viszont az almáskertben hiába mosolyogtak a jonatánok meg a goldenek meg a starkingok Shannyre. Nem is szakasztott belőlük. Hanem Pesten ha rétesalmát látott, azt vett és befalta azon helyt. *Granny Smith* — magyarázta. Chiléből hozzák a Kovács Nagymamit, amióta a mi almáskertjeink is áttértek az ízetlenre. A ti almáitokat, bátorított vígan, a seggetekbe dughatjátok. Az orosznak jó, mert annak minden jó. De mi lesz, ha nem lesztek megszállva egyszer? Hát igen. Miért került itt a múzeumba béles, almafánk, almával sült palacsinta csak az én gyerekkorom óta? Ilyen lelkesítő a hódoltság? Az Ígéretes Földjének legcsábítóbb ígétét, minden hat-huszas-fakofferes célját, New Yorkot az amerikaiak Nagy Almának nevezik, s ami hamisítatlan amerikai, azt az almáslepenyhez hasonlítják. Mint az angolok, vagyis a brittek az angolost a pudinghoz, ha aszalt szilvából gőzölik és mikor találják, olyan illat terjeng, mint a mosodában, ahogy Dickens írja! De hol az aszalt alma is minálunk? Nagyanyám még aszalt, pe-

dig nála volt télhosszat friss alma is az almáriumon. Őt is tanultam, hogy nekünk kálvinistáknak nem káptalan a fejünk, legföljebb almárium. S ha a füle

hallatára dicsértek, milyen szép gyerek vagyok,

kár, hogy olyan ég-he-tet-len rossz, csak annyit mondtott: „A szépét kötik föl az almának is.” S engem így tanított: „Becsülete a szelf almának van.” Hát nem, hát nem,

hát nem, kössenek föl inkább!

Ami volt nálunk civilizációja az almának, láttam az amerikai lecke után, annak az ármentesítéssel meg az olcsó répacukorral szakadt vége. A nagyüzemi alma-gazdálkodásban az íznél fontosabb lett a ietszetőség meg a szállíthatóság. Gyerekek cukorkákkal odvasították a fogukat, nem rágódtak *bagolytűdön*, mint az alma aszalványát mondták régi nyelven. A Szamoskertbe bókászni nyilván kijártak még egy darabig, amíg el nem vadult végképp és dzsungel nem lett a neve, aztán a termelőszövetkezeti szűkgyűság kiirtotta a legelőszéli hagyásfákkal együtt. A gyümölcsökből a cukros lekvár meg a kompót maradt télire, és nálunk senki nem szorgalmazza, mint Amerikában, hogy a cukros zsákra azt nyomtassák, amit a cigaretta dobozra: káros. És unalmas, toldanám meg. Kit érdekel a cukor fize?

A gyümölcstől eltöltött néhai NDK-ban csak ráfanyalodott a nép egy almapépre — *Apfelmus* volt a neve, és cukor nem lévén benne, a reggeli feketekenyre bőven kenhető volt. Ezt a hámozott almából gyengén főzött kása-félét mi is ettük, amíg el nem felejtettük, nevével, az *almaszak*-kal együtt.

Aztán küldött Shanny egy szilke almavaját. Irta hozzá, hogy kapható belőle olcsóbb egység-fajta és ilyen-olyan vidékről való, drágább. Piros volt és buggyanó, illően fanyar is, mert az amerikaiak nem hiszik, hogy fél befőttesüvegre való kristálycukrot is meg kellene fizetniük a befőt árával. A 30%-os almalé a mi különlegességünk: egyharmad alma, ha igaz, a többi cukor és víz, a doboz emészthetetlen szemét, lehet fuvarozni az ország egyik végéből a másikba kamionon, autópályán, s haza szatyorban.

Ettem aztán még almás ételeket jártomban-keltemben. Egy gagymatának nevezett rántott és habart almahasábót a Székelyföldön, almával savanyított levesek sokfelé. De a legemlékezetesebb, hogy éppen Csengerben, amikor a torony tégláinak méricskélése idején szálltam egy néni második ágyában melegdunna-váltással, úgy, hogy este tisztájt péklegény szállt ki az ágyból az éjjeli kenyérsütéshez, én meg beleszálltam. Hát a néni keze sonka levéllel főzte az almalevest felejthetetlenül.

Most pedig elkerülünk Gacsályba megint. Megmutatnám barátnémnak, hogy nem hazudoztam. De a régi lelkészlak megürült, Erdélyből futott lelkész költözött bele a családjával. Nyitja a templomot, és Tökés Laci meg Sütő Bandi emlegetésével félemlítene meg. Belépünk, mellbevág a penész szaga. A falak ember-

„Miért került itt a múzeumba béles, almafánk, almával sült palacsinta csak az én gyerekkorom óta?”

magasan vizesek. Kezdek megújítani a festett mennyezetet milliós költséggel hamarosan.

Meredek rá a parókiára. Nemesvakolata friss, fehér. Súlyos párkányait leverték, hogy jobban hasonlítson a panelhez. Nem tudom, hogy bírták benne fürdőszoba nélkül az elődeim, tűnődik a gályarabok hős ivadéka. Ki kellett törniük a közfalakat és másképp rendezni mindent. Hát az alma a fal tövéből? Vizesítette a falat meg a féreg megmászta, bejött az ablakon. Csak sajna, a falak így is vizesek, panaszkodik.

Friss és szeleesebb a betonozás körös-körül.

Sűrű istenkáromlások közt fordulok Nyírbátornak. Oda szatmári almás palacsintával csalogatott egy étlap. Gondoltam, vágasztalónak jó lesz. Beülünk, rendelünk. Nincs, mondja a pincér. Miért, csattanok föl. Nincs almánk. És szétárja két ártatlan kezét. Megértem, miért az ártatlanokat lövik Boszniában. Nem győzhetünk minden fronton.

Szabolcs-Szatmár-Beregben az idén hetvenezer hektárra becsülik a parlagon heverő földet. Sok-e vagy kevés? Azt is bajos megmondani, hány a dologtalan az ezerhatszáz lelkes Szatmárcsekén, ha önkormányzatának alkalmazottait nem számítva mindenki munkanélküli. Nem mindenki adóalany, aki él. Nem dologtalan az se, aki bodzát szed, meg az se, aki rozzant autót vásárol nagy tankkal és naponta fordul kétszer Beregszászból az olcsó benzinnel. De a hetvenezer hektár parlag nagy szó. Egy szatmári falu termelészövetkezetének nem volt sokkal több ezer hektárjánál. Például Penyigének.

Penyigén az ezeralahány hektár felére nem jelentettek be igényt, mégsem jelölték ki az árverés földalajját, ugyanúgy nem, mint a megye harminc más falujában. Aranykorona-értékeken, részarányokon, tagi földalapon huzakodnak bíróság bevonásával. Kedvezményes célhitelekkel vetnek ilyen helyeken, és az őszi felvásárlásból fizetnek. Ha van felvásárlás. Ennyi a termelészövetkezetek összetartó ereje. A falu előregedett népe nem enged a közös biztonságból, a termelészövetkezet meg csüng az államon.

Az osztozásban persze aranykorona-értéken járna jól mindenki, ha nem is tudja, mi lesz vele aztán. Legbecsesebb a jó szántó volt, amikor az ármentesítés után a Mikszáth földkóstolói értékelték. Aki ma kóstolgatni kezdené a szántókat, fölfordulna. A szántókat élték ki a legjobban a nagytáblás-vegyszeres műveléssel. A legelők már jobban jártak, bár a földig érő koronájú tölgy- és bükkfáikat irtották bolondul. A leghitványabbnak számított az aranykorona-értékében maga a természet, ha az erdőket nem számítjuk. Amit mezőgazdasági kultúrával, ugye, kizsákmányolni sem volt érdemes. S ma éppen a legolcsóbb földjének érdeméért buja ez a tájék. A parlag kultúrsivatagát a legdrágább föld teszi, természetes megújulása a leglassabb.

Penyigének híresei voltak a szilvái. Egy szilva-fajtáját, ahol nem penyigeinek nevezték, ott nem tudomka volt a neve. Szerintem a falura a neve is szilvasajtjától, a *penyőről* ragadt. Ha a londoni *Times*-t olvasnák a reménybeli farmerek Penyigén, alighanem megmaradnának együtt a szilvafák közbirtokosságában, mert a lap egyik júniusi számából kiderül, hogy angol farmerek tízszerezésére földjeikkel is szövetkezni készülnek éppen. Az utóbbi öt évben megkészsereződött állatrablások száma. A tanyaházak magányossága pusztító. Az országosnál kétszer több öngyilkosság történik bennük. Dánia sem világító példája már a farmer-gazdálkodásnak, pedig a világ tizedik legnagyobb mezőgazdasági exportőre maig. Az erős exporttámogatások ellenére a dán gazdák tiszta jövedelmük 65%-át fordítják adósságszolgálatra. S ezek az adatok még nem tükrözik a Közös Piac szűkkeblőségét, ráadásul tagországaikkal szemben. Nem ajánlja a nyugateurópai termékekkel való versengést az az iowai gazda sem, aki nemrégiben

tanulmányt állított össze a magyar mezőgazdaságnak szerzett bőséges tapasztalataiból. Úgy vélekedik, hogy a magyar termőföld szűzi ártatlanságú az amerikaihoz képest, de éppen ezért óva int a gazdag mezőgazdaságokkal való mérkőzésektől.

Akkor penyőn lenni meg — és egy penyőn közösen? Keserves jövő, de a jelennél jobb: a Gyorssegély Alapítvány autóbuszba épített szociális mozgóbolton jár öt szatmári község közt és a rászorulóknak olcsó élelmiszert kínál. A községekben nem nyilatkoznak szívesen, kik szorulnak a kínálatra. Támasz nélkül maradt öregek és cigányok. A cigányság azonban, úgy látom, segít magán a természet ingyen ajándékaival. Azért, ha az önkormányzatok az itt-ott alakuló szövetkezetek közbirtokossági alapját megvetnék, erre a cigány hajlandóságra mindenképpen számítaniuk kellene. A közbirtokossági bevétel jelentős tétele az erdő és a legelő hasznáin kívül nádhaszon volt. Ha a nád éléséhez, elvadult szilvások, diósok gondozásához jogot kapna a cigányság, akár a maguk bírójával, csökkenne az önkormányzat terhe, növekedne a közbiztonság és megkezdődhetne a közösség lelki-gyakorlata.

„Aki ma kóstolgatni kezdené a szántókat, fölfordulna.”

Az út vége Tarpá

Akárki akasztotta rá Tarpára csúfnévnek, hogy Ómahuppanás, remélem megbicskálták érte a sorozáson. Mert azt mondta vele, hogy egetverő újság Tarpán sosincs. Nem igaz. Akár bíróság előtt állom. Hiszen kisüthettem én az utamon bármit, itt Tarpán már meggondolták kétszer. Itt, ha a nagyhang azt kérdi:

Boldog Isten, mivel élünk?

— a kisharang már feleli is:

Csíkka! hallal! Csíkka! hallal!

Van is hal itt a Tiszában, ahol még szőke, és csik a csikkútban. Országosan csakis itt. És akarat hozzá, hogy közösen éljék.

A polgármester a hivatali szobájában áll és töpreng. A déli órában nyitom rá az ajtót. Lát is, nem is két ügyfele közt vagy talán két sereg ügyfele közt. De elég ennyit kérdenem — éled-e a közbirtokosság Tarpán, polgármester úr? — tar feje lesütve még egy pillanatig, majd amint fölneéz, már sorolja legszebb elképzeléseimet. S mit mondjam visszafelé, amit már elmondtam az úton? Hűségük vagy tölgyese, amit Rákócziól kaptak, osztatlanul és sértetlenül megmaradt, nem lesz privatizálva. Az egyetlen veszély, hogy az állam ragadná magához, ha ugyan merészli, a nagyságos fejedelem adományát. Ha nem, összeáll az erdőbirtokosság, fogad hozzá erdészt és erdőkerülőt. A legelő-társulat már megkezdte a kutak közös tisztogatását. A hegyközségi társulás működött mindig is, csősziük van. Se hitelről, se aranykoronáról, se autópályáról nem hallok, ellenben arról igenis, hogy a közbirtokosságnak tartania kell majd állatorvost, nemcsak a tenyésztés meg az értékesítés ellenőrzésére, hanem mert a határ nyitott a vészeknek is. Amennyi rühes kutyát láttam falkában Beregszászon, csak rábólinthatok.

Nem az egyetlen pompás polgármester a tarpai errefelé.

Sikerültek itt az önkormányzati választások. Boldog meglepetésem az is, hogy volt ki közül választani. Visszatérő panasz volt pedig az évtizedek során, hogy aki a nyolc általánost elvégzi, az menekül erről a vidékről. Tarpa vérezeresztése volt a legsúlyosabb. Megtudtam még, amikor ilyesmiről beszélni nem dívott, hogy a beregi-szatmári határvidékre 47-ig is bebecsaptak a szomszédból és vitték a 17 és 50 közti férfiakat többéves tanulmányútra. Volt, aki megjött hadifogságból, aztán vitték. A járási székhelynél, Vásárosnaménynál hiába volt Tarpának még 1960-ban is eggyel több lakosa, lélekszáma azóta harmadával csappant meg. A Pest melletti Ürömöt máig Kistarpának nevezik itt. A polgármester a polgárait közösség építésével tarthatja meg, nem is kell hangoztatnia. A szeme nem rebben, amikor beszélgetés közben egy igen rongyos és igen piszkos cigányasszony jön apró gyermekével *segélyből kifolólag*. Erdemes-

nek se tartja válaszra, hogy az asszony dolgavégzett távozása után a cigányproblémáról kérдем. Tudja épp oly jól, mint én, hogy vagy a maga gondjának tekintti őket a közösség, vagy nem lesz közösség.

Tarpa legsikeresebb vállalkozója cigány, ha a szememnek hihetek. Péksége, élelmiszerboltja és vendéglő-eszpresszója működik egyetlen szép házban. Utunk során itt esszük a legízletesebbeket, és itt történik meg az a csoda, hogy ingyen vendégarátságból egy tál cseresznyét tesznek asztalunkra. De tagadja mindenki, körmeszakadtaig, hogy cigány a vállalkozó, engem meg az öröm csiklandoz.

Amikor a tölgyes makkján hízó vaddisznóról és a vadásztársulatról beszél a polgármester, álmataggá válik. Nézem, mi történt, hát a szeme a barátném csöcsén. Nagyon helyes, gondolom, én is szeretek annak beszélni, de akár költeném a közös gödörbe tojt tojtásokat, ha majd tarpai strucc leszek. Értjük egymást a polgármesterrel.

Elbúcsúzunk, de neki dolgozok még napokig. Tarpa bognárfalu volt, tarpai bükkből hajlította az egymásba rakható vékás bokrokat Esze Tamás bátyja is. A bükk gőzölt művelésével megelőzték Thonetet, a Metternich szponzorálta híres bútorgyárost, akinek Magyarországon készült székei máig legmegbízhatóbb és legkényelmesebb ülő alkalmatosságaink. Mi lenne, ha behívnák a bécsi Thonetet Tarpára?

Vagy a tej-ügy. Mindig nagy szarvasmarha-tartók voltak a tarpaiak, hát szolgálhatnának jó példával, hogyan legyen természetesebb és plasztikhulladék nélküli tejünk.

Mikor összegyűlik egy csomó tétel, visszatérünk a polgármester úrhoz, hátha másodszeri találkozásra már mondhatok neki újat. De csak az utcán kapom el, éppen jött Nyíregyházáról, éppen siet a pedagógusai-val találkozni, utána állna rendelkezésemre. Csak-hogy a pedagógusoknak nincs vége-hossza, azért a jegyzőnek hagyok egy 3.PART-ot, és Dr. Esze Tamás Tarpáról szóló könyvéből a fedelére rovom:

„Tarpának élő gyakorlata a földközösség. S a földközösségi társadalomban nincsenek lezárt keretek. Szerencsés években, ha állatállományát növelni tudja, lehetősége nyílik a felemelkedésre... Kedvező társadalmi légkörre azonban a nehéz időkben is megmaradt.”

Az újjáalakult kolozsvári Erdélyi Szépművészeti Céh
kiadásában megjelent

Kós Károly
Az Országépítő
Történelmi regény

Kapható a könyvesboltokban

Nietzsche emberistene európai

Nietzsche vers-kommentárok

Kedvesen írja a múlt századi Camillus Gabriel Tura (az egyetlen talán, akiben Nietzsche, tudom, nagy szó, megbízott) a Plotinoszról szóló igazán bájos és frech könyvecskéjében (Verlag der Dürrschen Buchhandlung, Leipzig, 1870), hogy ami teljesen igaz, az már túl van a nyelvi lehetőségeken. A határterületén, a „mint-egy” megszgyéjén mozog, akárcsak maga az ember.”

(Esterházy Péter, Hrabal könyve)

Európai kultúránk zsidó-keresztény csúcsteljesítménye: Máté evangéliuma. A görög modern világkép legnagyobb újkori gondolkodója: Friedrich Nietzsche. Versei tükrében szemléljük az emberi harmónia és harc istenségeit. Célunk, hogy igazoljuk: Nietzsche *Übermensch*-e megvalósult Jézus Krisztusban, az örök visszatérés Istenben játszódik le, a „Wille zur Macht” maga a szeretet misztériuma. Nietzsche ugyanúgy *mindent átértékel*t, mint az őskereszténység. A modern misztikus korára alkalmazta Jézus lázadását.

I.

Unter Freunden

1

*Schön ist's, mit einander schweigen,
Schöner, mit einander lachen —
Unter seidenem Himmels-Tuche
Hingelehnt zu Moos und Buche
Lieblich laut mit Freunden lachen
Und sich weisse Zähne zeigen.*

*Macht' ich's gut, so woll'n wir schweigen;
Macht' ich's schlimm —, so woll'n wir lachen
Und es immer schlimmer machen
Schlimmer machen, schlimmer lachen,
Bis wir in die Grube steigen.*

*Freunde! Ja! So soll's geschehen —
Amen! Und auf Wiedersehn!*

Barátok közt (Utójáték)

1

*Jó dolog együtt
hallgatni, Még jobb együtt nevetni
Az égbolti kék selyemben
Mohapárnán önfeledten
Barátok közt jót nevetni
S fogfehérünk mutogatni.*

*Jól csináltuk — hallga együtt;
Rosszul — rajta csak nevetni,
Rosszan — rajta elfeledni,
Rosszul tenni, jót nevetni
Még a sors a sírba béüt.*

Cimborák! Így, így legyen hát? —

megvív az nihilizmussal

2.

*Kein Entschuld'gen! Kein Verzeihen!
Gönnt ihr Frohen, Herzens-Freien
Diesem unvernünft'gen Buche
Ohr und Herz und Unterkunft!
Glaubt mir, Freunde, nicht zum Fluche
Ward mir meine Unvernunft!*

*Was ich finde, was ich suche -,
Stand das je in einem Buche?
Ehrt in mir die Narren-Zunft!
Lernt aus diesem Narrenbuche,
Wie Vernunft kommt — „zur Vernunft“!*

*Also, Freunde, soll' s geschehen? —
Amen! Und auf Wiederseh'n*

2.

*Semmi kérem! Semmi párdon!
Nektek víg, szabad barátok
Légyen ez a buta könyvem
Fül és szív és menedék!
Higgyem társak nem lesz könnyen
Őrületek temetés!*

*Mit találok, mit kerestem —
Állt már egy ilyen füzetben?
Éljen bennem téboly-céh!
Olvasd ez őrült füzetben
Mint tér észre itt az ész!*

*Cimborák! Így, így legyen hát? —
Ámen! Míg a nap vizontlát!*

Nietzsche olyan magasra értékelte a barátságot, hogy — ha senki más előtt nem is — barátai előtt hajlandó volt megalázkodni. Számára a barát szó szerint „braty”, testvérbáty volt. A barát mintegy teremti (héb. „bara”) társát, egymás tükröképei. A leképezési rendszerben egy fokot töltenek be. „Ha mi együtt vagyunk, ez semmiképpen nem kettősség, hanem a valódi és tényleges monád” — írja legkedvesebb barátjának, Rhodénak. A külső sokféleséget ő is az egység rendjébe akarja osztani. Ifjúkorában különösen ritka egyenletességgel kötődik a nemes gondolkodású filológustársához. Együtt töltik a nyarat a hegyekben, Schopenhauer géniuszával a háttérben.

Együtt hallgatni nemcsak jó, hanem szép is (schön). Vagyis a pillanat pillangóhímpora vonja be az együttlét idővázát. Mi a szép benne? A szellem kisugárzása (schein). Rhode spirituális, magashomlokú arcvonásait szemlélve, akár homoerotikus vonzódásra is gondolhatnának a mai szexcentrikusak. Ennek ellentmond azonban a két ember jelleme, levelezésük magasszintű tudásszomja is. El kell fogadnunk, amit a magyar irodalomból már eddig is tudtunk, hogy a XIX. század még ismerte a teljes embert érintő baráti kapcsolatot (pl.

Berzsenyi és Kazinczy között). Barátok együtt hallgatnak — de nem csak hallgatnak: hallanak is. Egymás lelki rezdüléseire figyelnek. „Schweigen” annyi, mint „súgni”. Nem lezárt érvénnyel kinyilatkoztatni, hanem jelezni, elgondolni.

Lehet-e nagyobb öröm annál, mint mikor fél szóból érti egymást két ember? A legtisztább öröm fakad ebből, és őszinte, gúnnyal nem fertőzött nevetés. „Lachen”, hahaha. Ez a barátság egyik legértetesebb ismérve. „A közös öröm, nem a részvét teszi a barátságot” — a szójáték a németben gyönyörűen szemléletes. A „Mitleiden”-t Nietzsche indulatosan utasítja vissza, mint az együttes nyavalygás kínos fenyegetését (a magyar rész-vétel is sokkal szebben cseng). A „Mit-Freunde” viszont egy célra-feszülés, nem önfeladás. Tehát a „Freunde” a „Freundschaft” építő-eleme, meghatározója. „Mi a barátság? Két ember és egy 'metron'.”

A mérték, vagyis a ritmus a közös. Mint a táncban, kajakban, a muzsikában. Egy hullámhosszon nevetnek a barátok. Ellentmondásmentes „selyemben”, az égbolt tiszta, világos derűjében elmerülve — a szeretet és az emlékezés mohájában, a felfel-törekvés férfias fájának támasztva fejüket. A „Buche” (bükk) és a „Buch” (könyv) kifejtetlen és be-

teljesedett formái a természet szellemiségének. A szellem a mérték megértése. A mérték pedig az egy ütemre-nevetés. „Fenségesen képes vagy együtt-örülni!” — dicséri Nietzsche másik ifjúkori, életreszóló barátját, Gersdorffot.

Míg a nők inkább az együtt-szenvedésben oldódnak fel, a férfiak fenséges-férfiás (herr-lich) barátsága a győzelem örömeiben összegződik. A fogak fehérjének mutogatása jelenti, hogy az igazi barátság fegyvertársi kapcsolat. De a „weiss” nem csak fehéret, bölcslet is kifejez. S a „Zahne” is hajszálnyira esik a szelídtől, a „zahne”-től. Vagyis nem holmi állatias felülkerekedésről, hanem a szellem jószágos színképekre bontásáról van szó. Túl van ez jón s rosszon. A „gut” nem csak Istent (Gott) elővételezi, hanem a görög „agathosz”-ban felléő kedvességet (aglaiosz) is.

Fiatalabb éveiben makacsul felmerül Nietzsche leveleiben a rendalapítás, kolostorépítés terve (Contra W. 168). Később majd látjuk, kik is ezek a „barátok”. Mindenesetre ez a kolostor „szabadabb szellemek” számára lenne fenntartva. Van-e szabadabb annál, aki nevet a fennálló világ nyomasztó normarendszerén? Oly fontos az új rend létrejötte, hogy „minden meg nem engedett eszközt” igénybe kell venni a siker érdekében. Nietzsche korzikai emberrablókhoz hasonlítja magát, olyan vehemensen toborozza népét. Csakhogy ő nem rabságba, hanem szabadságba hurcolná őket. „Szép bizonyosságát látom annak, hogy egyetlen több igazi barátot nyerjek” — írja leplezetlenül az új „zsákmánynak”, Seydlitznek.

Nietzsche számára tehát a „barát” szó mindkét értelmében (társ és szerzetes) minőségi követelményt támaszt. A barátság is megéli durva pusztulását (Grube-grobe), de soron következik belőle a viszontlátás. A barátság tehát az örök visszatérés megnyilvánulási módja. Mivel nincs veszítenivaló, felesleges a bocsánatkérés. A megújulás új és új lehetősége merül fel. Most, a versben a barátság egyik párttagkönyve, az új Nietzsche-mű. De miért buta, értelmetlen (unvernünftig) ez a könyv? Mert nem csak jón-rosszon, de a logikán is túl van. Vagyis: a logikus mondatszerkezetet használja fel Nietzsche az irracionális tartalmak közvetítésére. A józanság

kristálykelyhében a mámor italát nyújtja. A „Vernunft” alighanem a „vovo” származéka (Nousz). A „nousz” pedig megfelel a „nuce”, „Nux”, mag, nucleon fogalmának. Az értelem összefog (fogalom!), miként a mag magába foglalja az egész diófát. De, ami kifejlik, az mégis meghaladja a magot. Van benne valami sötét (nox, nocte, Nacht). Valami, ami később nyeri el alakját, mint a káosz a teremtésben. Az tud nevetni, aki már semmitől sem fél, s az nem fél semmitől, aki még a veszélyben, a káoszban is menedéket talál. Aki a vihar szívében önfeledten táncol. Ez az ember sorsa: hátrányból előnyt fabrikálni. De az istenért, nem fordítva! A menedék ne menekülés legyen.

„Talán kereshetnénk az Alpokban egy közös menedékhelyet...” — írja az ifjú Nietzsche a később teológussá lett barátjának. De a menedék (Zuflucht) nem lehet átokká (Fluche). A görögben a „feugein” még pozitív fogalom: célratörést fejez ki (valahová menekülni). Ez a latinban a negatív pólusra kerül, pozitív felhangokkal: gyáva önfeladást jelöl (valahonnan menekülni). Tudjuk, hogy az „átok” szavunk hasonlóképpen hasadt le az „áldás”-ról. Nietzsche a teljességben ugyan vállalja, visszafogadja a negatívvá silányított fogalmakat is, de előbb megtisztítja őket az évszázadok alatt rájuk tapadt szennyeződésektől. Az „örültek céhének” (Narren-Zunft) eme alapítója nyitott a tévelygésre. Mert ez a szabadság záloga. Hiszen az örült, (Narr) valójában az örökkévalóság Narrátora. A beszéd, a nyelv, az ember azért fejlődőképes, mert időszabta kereteiből képes expedíciót szervezni az ismeretlenbe, az őrjítő hősivatagokba. Az „ész észre-térése” tehát nem mást jelent, mint azt, hogy az ész vállalja eredendően ész-szerűtlen voltát, vagyis azt, hogy ész-szerűségeit az esztelen szépség birodalmából ragadja ki. Nincs örültebb, mint a józan ész. Amint a fiatal Nietzsche fotója „eidolon kai pszeüdosz” (homályos és hamis), úgy a fiatal világé is.

De a homályból lép elő épp a jövő fénye. A harc nem ember és ember közt zajlik. Ember emberrel küzd a világ értelméért, értékéért: „Ó, mennyire szűségünk van valódi barátokra! A magányosság számunkra túlságosan vígasztalan.” Ime, a Patroklosz sírján térdeplő Akhilleusz!

II.

Einladung

Wagt's mit meiner Kost, ihr Esser!
Morgen schmeckt sie euch schon besser
Und schon übermorgen gut!
Wollt ihr dann noch mehr — so machen
Meine alten sieben Sachen
Mir zu sieben neuen Muth.

Meghívás

Merj étkeimből kanálodba!
Holnap jobban ízlik,
S holnapután még jobban!
Többet akarsz? — nosza rajta!
Új kedvedre hetven fajta
Régi munkám ráhangol.

Nem újdonság, hogy a szellemi fogyasztást és gyarapodást a testivel, az étkezéssel vetik egybe. A magyar a kenyeret „élet”-nek mondja. De éppen csak betűcserét kell végeznünk, s az „étel” máris „életté” változik. A létezők felveszik és visszaadják erőiket. Mintha csak kölcsön kapták volna. „*A szellem az gyomor*” — így szól Zarat-husztra. Ahogy az étel testté alakul (es leibt), az élet szellemmé, a szellem életté. Az élet (Leben) él, amennyiben megtestesül (leibt). A formátöltés a létezők sajátja. Ez a lényegük: esszenciájuk. S vajon így függ össze a német „*Essen*” és a latin „*essentia*”? Ha kimutathatatlán módon is, de a mélyben egyetlen szóbarlang cseppkövei.

Nietzsche nem bánt kesztyűs kézzel a hagyomány kategóriáival. Ellenben kivételes becsben tartotta a test szubsztancialitását. A test testaméntuma az ember létezésének. A kanti „*Ding an sich*”: ábránd. „*A ti saját testetek a ti magábanvaló dolgok.*” S itt a „dolog”, a régies magyar „munka” megfelelőjét is meg kell őriznünk. Ahol erőnket kifejti, ott vagyunk magunk is. A kívüllét, az objectum, életerőnk határáig terjed. Azontúl ki-ki számára végtelen, néma úr. Az így kívül álló, existens, az ex-sistáló nem más, mint a magából odaállítódva jelenlévő, az ‘on eügeia’. Ez azt is magában foglalja, hogy a tárgyi világ az emberi léte-nergiák kiáramlása és megdermedése.

Nietzsche tehát visszaadja a test paradicsomi méltóságát. Ez valójában a kereszténység egyik tartalma is — a test az Isten temploma —, de porhüvelyünkben pusztán a bűn elleni harc porondját látni mindenképpen egy nem-kívánatos túlzás. Ez a porhüvely elválaszthatatlan a lélek lángpallosától. A test valódi tanú, „*testis*”. Nincs okunk megkettőzni az értéket. Ha kudarcot vallott a „*sola anima*”, legyen „*solum caro*”. Ha a lélek letagadta az emberből a bizonyosságot, a test tanúsítja majd, hogy több, mint bűnre vezető alkalom. „*Becsületesen beszél* (redlicher redet!) az egészséges test, a tökéletes és igazságakaró (rechtwinkliger) — *mégpedig a föld értelméről* (Sinn) *beszél.*” A föld a lélek erejének kihelyezett gyakorlóterepe. Erőkötegek találkoznak anélkül, hogy mozdulatlan marandót alkotnának. Össze is ütköznek egymással. „*Vagyis nincs dolog más dolog nélkül, ti. nincs dolog önmagában.*”

Ezzel a frappáns szójátékkal Nietzsche nem holmi szofista relativizmust tanít, hanem megalapozza az örökös visszatérésben manifesztálódó világönértéket. A platonikusan értett — és félreértett — idea-tan nem tette lehetővé a világ előítéletmentes, ártatlan szemléletét. Nietzsche ezért a Platón előtti-ekhez, a preszokratikusokhoz nyúl vissza. Ezek a „nagy lények” számára „*egyre élőbbnek tűnnek*”. A latin grammatika mellett őket olvassa fel a baseli egyetemen, valamint Hésziodosz „Ergá”-ját. „Különös jelentőséget” lát a víz-öselvet tanító Anaximandroszban. Már előbb, az ősanagyelvről gazdag írásos dokumentumot hátrahagyó Démokritoszszal „sétál mindig”. Démokritosznál mindenestre az

eredeti tan már elkorcsosult. Nietzsche feleleveníti az ősi fenomenológiát. „*Éppenséggel egyáltalán nincs szervünk a megismerésre, a ‘valóságosról’ éppen olyan sokat ‘tudunk’ — vagy hiszünk, vagy képzelünk —, amennyi az ember-horda érdekében áll, amennyi szükségese a fajnak...*” Ezzel nem aláértékeli az embert, hanem helyére teszi. Hiszen épp a metafizikai rendszerek vezettek pesszimizmus-hoz. Idézi Arisztotelészt, akimegkérdezi: mi az ember? Válasza lehangoló: a gyengeség jelképe, az idő zsákmánya, a sors játékszere, s így tovább.

Aki sokat fog, keveset markol. A versből is kiscendül a fokozatosság követelménye. Fontos a merészség, de elengedhetetlen az óvatosság. Csak fokról-fokra lehet feljutni a csúcsra. „*Megismerni akarni ott, ahol éppen a látszat* (Schein) *a megoldás — micsoda tévút, semmibehúzó ösztönzés* (Instinkt zum Nichts!)” A „Schein” a németben persze korántsem pusztán látszat. Inkább a lét (Sein) megjelenési módja az ember számára. Világunk a világosság gyermeke. Márpedig a „Schein”: napfény. Mi a fény, a látvány birodalmában élünk.

Ehhez szabott tudati felépítésünk is. „*A tudat* (Bewusstsein) *éppenséggel csak összekötő hálózat ember és ember között.*” Ami tudatunkban előáll (vorstellen), az a képzet. Az így előállt már állandó (Standige), ti. a valóságos a képzethez hozzárendelt (zuge stellt). Az ember számára — és ki más számára — ez az állandóság és marandóság a folytonos változásban megtestesülő lényegi azonosság. Ez az azonosság a létezőség. „*A létezőség* (Sefendheit) *a legáltalánosabbak legáltalánosabbját jelöli: a legfelsőbb nemet* (genus), *a leginkább adottat.*” A „látszatban”, a látható világ világosságában ez az önazonosság, a létezés fénylik fel (Sein scheint).

Ugyanezt tanítja Eckhart mester, nem kevésbé megbotránkozató frazeológiával, midőn bejelenti: „*a kő léttel együtt több, mint Isten lét nélkül elgondolva.*” Ez egészen természetes, ha meggondoljuk, hogy számunkra Isten éppen a létezés. Mert ennél elvontabb és magasabbrendű, kategóriarepezstőbb értelmi skatulyát nem tudunk megnevezni. A létező kőben Isten a lét. A nemlétező Istenben semmi sincs. Üres fogalom. Ezért előzi meg követelésben ez a nagy német misztikus-filozófus Heidegger, mondván: „*nyúljunk vissza ismét a meztelen, tiszta léthez, ahogy az önmagában van...*”

Az emberben lét és gondolkodás egy: ezért elválaszthatatlan az ember Istentől. Az ember gondolkodása és létezése *sui generis* isteni. „*Ha Isten a teremtményre tekint, létét adja neki — ha a teremtmény Istenre tekint, elfoglalja az ő létét.*” A teológiai kifejezés ugyanazt fejezi ki, mint Nietzsche és Heidegger „demitologizált” nyelvezete. Ma közelebb áll hozzánk az „*ember a létezés pásztora*” mértéktartó misztériuma, mint „*a lét Isten előcsarnoka*” középkori etikettje. De a mag ugyanaz.

Nietzsche a vers végén két újdonságot ígér. Eszméivel valóban nem garaszkodott. Érdekes, hogy a termékenységét a kedélyből, bátorságból

(hogy' is lehet fordítani a „Muth”-ot?) vezeti le. A „Muth” nem fedi el, hanem feltárja, megmutatja, mi az ember. Az ember minden. Folytonos változás, „mutatio”. „Mennél nagyobb a kényszer (Drang) a változásokra, különbözőzésekre, belső széthullásra (Zerfall), annál nagyobb erő is rejlik ott.” Vagyis: éppenhogy nem „rejlík”, hanem megmutatkozik. Nietzsche nem félt a változásoktól.

Tudta, hogy éppen a változások a maradandóság jelei. Az változik, ami létezik. A létezés: erő, a változás ereje. „A tér, mint anyag — subjektív forma. Az üres tér felvételével idő keletkezik, nem tér. Minden erő (Alles ist Kraft).” Ily módon kiküszöbölve a felesleges „aprioritásokat”, egyedül az idő végtelensége tornyosul előtünk. Nietzsche ekkor sem hagyja el a bátorság, a „Muth”.

III.

Meine Glück

*Seit ich des Suchens müde ward,
Erlernte ich das Finden.
Seit mir ein Wind hielt Wiederpart,
Segl' ich mit allen Winden.*

Szerencsém

*Meguntam hát a kutatást,
S találni tudtam kéjjel.
Mióta egy szél partot tárt,
Cikázom minden széllel.*

Talán szerencsésebb lett volna „szerencsém helyett „boldogságom”-at választanom. A német szó szerencsésen egyesíti a két fogalom kívánatos elemeit. A boldogság teljességét mutatja, de egy pikáns fordulattal a véletlent társítja hozzá. Így a kiválasztottság kegyelmi jellegére is utal: az üdvre. A nagy bolyongás ugyan hűen adja vissza a boldogság felszabadultságát, de közben az eltévedés iszonyatával is rettent. Ha mindezeket egybefoglaljuk, még mindig visszaízluk a „Glück” eredeti „glükhöz”, vagyis „édes” íze. Az imént már elemeztük, hogy Nietzsche tagadja, hogy egy „valóság” lenne, amelyhez az ember közeledni (nahern) tudna. Megvan tehát, hogy mit keresett Nietzsche — a valóságot. Bekukucskált minden zugba, elfogta a keresés láza, heve (Sucht). Egyfajta betegség ez. A kötelesség-etikával megnyomorítottak csillapíthatatlan munkabiztonsága és bizonyosság sóvársága. A soha-meg-nem érkezés örök csalódása. A parttalan öngyöürésbe belefáradt ember aztán könnyen zsákmányul esik testi és szellemi narkotikumoknak. Nietzsche „szerencséje”, „boldogsága”, „üdv”, „kegyelme”, „édessége”, hogy ő a találás (Finden), a termékeny szabadság mámorába jutott szorultságában. Úgy is mondhatnánk, hogy űzöttségében véletlenül ráakadt a labirintus kijáratára. „Nincs választásunk, hódítóknak és felfedezőknak kell lennünk... egy otthont hátrahagyni.” Nem lehet így felszabadultan feladni a választás szabadságát. A „hódító” itt az ismeretlenből szakít ki, fed fel új tájakat, tehát egyúttal felfedező is (Entdecker). Felfedi az igazságot. Levonja a feledés fátylát róla (aletheia).

És milyen hazát kell hátrahagyni? A haza-hazugságot. Az önnön szobrába dermedt, dogmatikus, láncba verő valóságdespotizmust. Nietzsche a tudáskereső és rabszolgatartó „tudással” szemben kiemeli a fantázia, az Er-findung, a kitalálás, a megtalálás

ját és világát. Mert a „Finden”-ben a fífikás fantáziával állunk szemben. (A fand-tő még inkább utal az eredeti „fainomenon”-formára.) Aki felszabadult a fantázia termékenységére, az tehát folyton „talál”.

De vajon nem önbecsapás, illúzió ez? Eckhart válasza hatszáz évről cseng vissza: „Nem kell kisebb vagy nagyobb dolog közt különbséget tenni, mert Isten mindenben benne van.” Ez a lényeg! A lényeged ne szokásaink szerint szortírogassuk, hanem fedezzük fel az egyetemet az egyedben. Így válik meddő keresgélésünk egycsapásra merő találatná. A „valóság” megragadásában olykor tettenérhető módosulások jönnek létre. „Ex situ rei minus non unam speciem sese oculis offerentem experiri” — így Erasmus és Dürer. Heidegger hozzáfűzi: „Ez a kijelentés elővételezi, hogy a létértelmezésben változás van folyamatban.” Dürer esetében például arról van szó, hogy a hallatlanul aprólékos megfigyelés és leképezés nemhogy árnyékba vonná a lényeged, a nembeliséget, sőt, még inkább kifejezi. Kétségtelenül a reneszánsz felszabadító harca eredményezte ezt a kivételes pillanatot. Néhány évtized múlva a „hasonszőrűek” már egyszerűen a manierizmus csapdájába csapódtak. Az európai kultúra nagy Scyllája ez kezdettől fogva, s csak pillanatokra adódik belőle megkönnyebbülés. Hát Nietzsche is ilyen oázisa az európai szellemi rabszolgaság, a realizmus-fóbia széles sivatagának. Számára látszik — hasonlatunknál maradván — a sivatag túlpártja. Mi tartja ezt az ellenpontot? A szél! Eléggé lenge elem! De bilincsnél szilárdabb ez a szabadság! (Szépen szuggerálja ezt a „Wind” és a „Winder” alliteráló fémszilárd villódzása). Ez a szabadság már nem elsősorban „honnan” (wovon), hanem „hová” (Frei Wozu). Az eszköz már magában foglalja a célt. Nem a menekülés fejetlen kapkodása, hanem a megoldás öntörvényű szabadsága. „Nézzétek, milyen telítettség

* A dolog helyzetéből a nyitott szem nem egyetlen változatot képez.

(fülle) van körülöttünk! S a túlcsondulásból szép kipillantani a távoli tengerekre.”

Az utazás az embert utassá teszi. A örökkévalóság utasa pedig minden pillanatban megérkezik. Minden szél jó szél neki. Minden vitorla jó irányba röptíti. „Közben utamat folytatom tovább, hiszen egy utazás ez, egy tengeri út, és én nem éltem hiába évekig Kolumbusz városában.” Kolumbusz, aki csak úgy bátran belevág a vak végtelenbe és mellékesen Amerikára talál. A vers igazságot szolgáltat a Kolumbuszi fantáziának. Amerika nem más,

mint Kolumbusz ábrándképe. Mert nincs valóság, csak a képzelet ereje és a szív eltökéltsége. Ki talál majd legtöbbet? Aki a legtöbbet veszíti a súlyából. Aki a legkönnyebb, a legszabadabb. Akit nem kicsinyes helyi úticélok indítanak útra. Nietzsche az önfeláldozó nagy felfedezők sorába tartozik. „Nem akarok semmit a magam számára, legkevésbé pedig karriert csinálni.” Nietzsche nem árusítja ki magát önmagánál kevesebért. Csakhogy az ember: minden. Ebben a határtalan emberképben nincs helye az önzésnek és az önzetlenségnek.

IV.

Zwiesgesprach

- A. *War ich krank? Bin ich genesen?
Und wer ist mein Arzt gewesen? Wie
vergass ich alles Das!*
B. *Jetzt erst glaub' ich dich genesen:
Denn gesund ist, wer vergass.*

Ki beteg? Aki az ágyat (Bett) nyomja. Akit betonkeménnyé bénít a halálos mozdulatlanlanság. A német görcsös állapotnak (krank) tartja a betegséget. A betegség út az egészséghez. „Hogy az alkotó maga gyermek legyen, s újjászülessen, ahhoz önmagának is szülőanyává kell válnia és akarnia a szülő nő fájdalját.” Mi jellemzi ezt a görcsös állapotot? „A lélek elidegenedése (Entfremdung)... a dolgokat ez komolysággal (Ernst) szemlélni tanítja.” A görcsben is a bénultság a beteges, nem a kirobbanás. Ez már reakció az elnyomásra. Ellenben az idegenné válás — vagyis amikor az idegek képtelenek elviselni az idő realitását, ideák merev rendszerébe csimpaszkodnak —, a meghidegedés (Frem-frieren) végzetes az élő lélekre. A görcs kirobbanó fázisa türelmetlenségben nyilvánul meg. „S az ember még mindig nem elég öreg!!! Csak filozófus! Csak mellékes (absents)! Csak kompromittálón mellékes.”

Nietzsche, jól tudjuk, nem volt egészséges. Gyakran nyugtatta magát: „Türelem és remény! És hallgatás!” Még ha barátainak is címezte óvintézkedéseit, magához beszélt. Viszont betegségének gyakori kisebb tüneteit, s a végső nagy éjbeborulást kompenzálták a tünetmentesebb állapotok legszínpompásabb csapongásai. S műveiben többnyire épp ezek a túlhábzó, lucidus állapotok tombolnak. „Életem most mintegy teljes delében áll: egy ajtó bezárul, egy másik erre feltárul.” Ez az önmagához térő lélek kikezdetetlen boldogsága. Nyitottság a zajló élet minden változására. Ez az egészség. A magyarban az ego ki-egészülése, a németben a kezdeti állapotba való visszatérés (genesen-genesis). Amikor még a káosz univerzális egysege nem bomlott fel kozmikus valóságok szivárványos pompájába.

„A nagy emberek életében az a tragikus..., hogy

Párbeszéd

- A. *Beteg voltam? Meggyógyultam? Ki
volt orvosom a múltban? Minden
feledésbe ment!*
B. *Most fogadlak felgyógyultan: Hogy
elfeledtél mindent.*

nem tudnak várni.” Mi erre az orvosság? A művészet magabiztos derűje elsősorban. Hiszen a művész az időben bontja ki örökkévalósága virágait. Tud várni, mert övé az egész idő. S valóban a német „Arzt” erősen összecseng a szépség mesterségével, a művészettel (Art). A magyarban az „orvos” inkább az írral irtót, az ellenmérget jelöli. Mivel a betegség bénultság és türelmetlenség, tehát görcs, ezért a legjobb ellenszere a szépség nyugalma. A szépség mozdulatlanlansága, nyugalma nem béna. Ellenkezőleg: tengerfelszíne alatt nagyszerű játékoság zajlik. És éppen erre van szükség. „A nyugalom (Ruhe) hiányából kifolyólag fut civilizációnk egy új barbárságba.” A kapkodó, türelmetlen, állandó munkalázban élő, görcsös, beteg embert az jellemzi, hogy tetteit nem előzi meg „theoria”, tehát ünnepeles szemlélődés. Nem a Szentlélek szavára cselekszik. Tettei valóban inkább csak „cselekvések”: tele csellel, csalárdsággal, önbecsapással. Korunk embere önnön rabszolgája, csel-édje.

A keletiek tudják, hogy mennyire betegség a nyugatiak nagy racionalizmusa és lehengerlő akaroknoksága. A Nietzsche-vers is túhegyes pontossággal adja meg a gyógymódot: a feledés elengedhetetlen a gyógyuláshoz. „Sokat nem látni, nem hallani, nem magához engedni — az első okosság, első bizonyíték arra, hogy az ember nem véletlen (Zufall), hanem örök szükségszerűség.” A nemes ember tud nem-et mondani. Minden forma más formákat zár ki magából. Nem kapkod utánuk vissza, hiszen, ha akarnak, úgyis visszatérnek. Aki felejt, az fel-ejti a történeteket az örökkévalóságba. Rosszul őrzi az az időt, aki meg akarja állítani. A folyó azért folyó, hogy folyjon. A szél azért szél, hogy fújjon. Az ember pedig örökös „Werden”-ben létezik. Az egészséges ember minden pillanatban nyugalommal lép át a jövőbe. Ha már minden

színt meglátott és nem kötődik egyik színhez sem, a színpad egyetlen szereposztásához sem, akkor érte meg igazán, hogy mi az a szín, mi az a személyesség, mi a szeretet. Ezt Eckhart mester így fe-

jezi ki: „... de mivel ő egyik sem a színek közül, ezáltal ismer meg minden színt.” Aki mindent elfeledett, az egészet birtokolja. Nem a részek részességében bolyong. Egészséges. Teljes.

V.

Bei der dritten Hautung

*Schon krümmt und bricht sich mir die Haut,
Schon giert mit neuem Drange,
Si viel sie Erde schon verdaut,
Nach Erd' in mir die Schlange.
Schon kriech' ich zwischen Stein und Gras
Hungrig auf krummer Fahrte,
Zu essen das, was stets ich ass,
Dich, Schlangenkoszt, dich, Erde!*

A vedlés védekezés. Az élő szervezet elpusztul, ha nem változhat meg. A változás az eddigi értékek átértékelését jelenti. Hiszen börtönné válik egy idő múlva a bőr. A bőr nem a felszín, a lényegtelen. A bőr az emberi természet határállapotait mutatja. Az, ami szinte kívül van, mégis elárulja a benső összes intimitását, törését, lendületét. A bőr elpirul a szégyentől, elszürkül a szorongástól. A bőr az a „felszín” (Schein), amely teljes mértékben tartalmazza a szívárvány összes fölső színeit, a Léte (Sein). A vedlő nem csak le-vet valamit, hanem fel is vesz helyette mást. Új keletkezik. Egy viszonylag kései levelében, melyet Rhodéhoz írt, Nietzsche mintegy azonosítja a keletkezőt az akaróval: „den *Werdenden*: den *Wollenden*!”

Az akarat, megítélésem és eddigi vizsgálódásaim szerint, itt sem valami jövődő erőfeszítést, tervezést és reménykedést jelöl. Inkább a múltnak a jelenben jelentkező eredményeit tudatosítja. Erre utal a „perfect” forma is. De hiszen a „*Werdende*” sem az időbeliséget és tervezetést involválja, hanem a szabad pillantást a jelen bérceiről. Azt mondhatjuk, hogy Nietzsche sem a „pillanatnak” él. Nem az aranyifjak és az értékvakok hedonisztikus kérészéletét választotta. Vonaglott, kínlódott, törekedett. Midőn szeme elgyengül, diktál, előolvastat, leveleket írat egy elzászi fiúval. Mert az ember — pars pro toto — bőr: elpusztul, ha abbahagyja a bőrlélegzést. Elpusztul, ha ragaszkodik előregedett bőreihez. Nietzscheben a változás igenlése konkrét kapcsolatban van az örök visszatérés döntő élményével. Éppen a döntésekben realizálódó vedlés teszi az embert az örökkévalóság honpolgárává. Összeomlása előtű hat évvel Nietzsche még új — talán orvosi — stúdiumokat tervez: „az ősszel a bécsi egyetemre megyek és új tanulóévet kezdek...”

A térben itt is az új terek nyílása a döntő, nem a

A harmadik vedléskor

*Perdül rólam a bőr s török,
S már habzik új erővel,
Ennyi a földet eltömi,
Jóllakom kígyóbőrrel.
Kövek s füvek közt siklok én,
Sóváran tévutakra,
Éhezve mit eddig evém,
Föld, kígyókoszt, te gyatra!*

megvalósulatlan. Ő is „habzik új erővel”, mint a vers mondja. A németben a „Gler” több is, mint habzás. Gejzír szerű gerjedelem. Nem az indulásra kész gőzös pöffentése ez, hanem az önmagát feltépő vulkán lávában őrző öröme. A „Drang”-ban a sárkánykígyók (Drache) közveszélyes önkontrollja jelentkezik? A változás óhatatlanul változtat is. A vastag kígyóbőr berekeszti a földet. Hiszen a Föld természetesen élő (Géa, a Földanya). A saját levedlett bőreit zabáló én, a földből felsarjadzó én a személyiség szintjén Nietzscheben atavisztikus, pszichotikusan is értelmezhető őslélményt ébreszt. A mesében ez a repülő sasát a saját combjából tápláló legény alakjában jelenik meg. A teljes szanszkrit-latin mondakört áthatja az átváltozás, a „*méthámorfószisz*” mitológiája. De azt hiszem, egyetlen nép őstörténetéből sem hiányzik.

Az ember kezdettől fogva érezte a lények nap-szerű körforgását. Nietzsche egy alacsonyabb periódusban elpetyhüdt emberiség kórképét konstata. Innen, az adott állat-állapotból kezdődhet a kibontakozás. A kibontakozás fokozatokat ismer, de nem ismer időbeliséget. Egycsapásra éppúgy létrejöhet, mint évezred alatt. Állatalakos jelképei Nietzsche-nél: 1. a teve — a hordozó, teherviselő, 2. az oroszlán — a szabadság: „*új értékeket teremteni, ezt még az oroszlán sem teheti meg, ellenben szabadságot alkothat magának az új teremtéshez...*”, s végül 3. a gyermek — „*ártatlanság a gyermek és felejtés, egy új kezdet, egy játék, egy magából gördülő kerék, egy első mozgás, egy szent igen-mondás.*” Az ember a „teremtés műhelye”. Az előkészítésben „oroszlánrészt” vállaló teve és a sivatag mag-magányában zsákmányra leső, tevékennyé érett oroszlán is: maga az ember.

De az ember csúcsformája — véletlen-e a krisztusi egybeesés? — a gyermek. A kezdet, az eredés,

az eredetiség, a zsenialitás. Az „*Unschuld*”, az ártatlanság nem csak azt fejezi ki, hogy nem tud, vagy nem akar ártani. Nem pusztán azt, hogy nincs bűne (Schuld). Hanem azt is, hogy nem tartozik múltnak és jövőnek, nincs „adóssága” (Schuld). A gyermek megmerítkezik a Léthé vizében, s teljes nyitottsággal bukkan fel. De szabadsága már nem meddő várakozás, mint a sivatagban meditáló oroszláné, hanem mozgás, játék, igenlés. A gyermekben a világkerék lendületet nyer, önerejéből mozdul. A gyermek igenlése játék, játéka igenlés. A gyermek igazsága — még és már — ígézet. Élvezi az életet. Táncosan, művész módjára veszi semmibe az idő múlását. Elmúlítja az időt. Közben semmi lényegeset nem mulaszt. Nem kell adósságot törlesztenie, zavartalan kedéllyel indul, tiszta lappal évről-évre. „*De meg kellett váltania neki még szörnyállatait (Untiere) és rejtelmait (Ratseln) is, égi gyermeké kellett még őket is változtatnia (verwandeln).*”

Az emelkedés, a hatalom akarása, az örök visszatérés és az értékek átértékelése kulminál ezekben a képsorokban. Azontúl rettenetesen evangéliumian hangzik ez az egész. A mennyei gyermek, aki döntő szerepet tölt be a megváltásban. S ebben a gyermekké válásban a kín épp oly fontos szerepet tölt be, mint a Piétában. „*Későn lettél te ifjúvá — szól önmagához Zarathusztra —, de aki gyermekké akar válni, muszáj még ifjúságát is felülmúlnia.*” Láttuk, az ifjúság az ember ereje, erénye (Jugend, Tugend). De az erőről és az erényről is le kell mondania annak, aki többet akar. Nietzsche itt az aszkézis és a misztika mélységeit éri el. Az istengyermek „*Urphenomen*”-ja eleve a legnagyobb vallásalapítókkal rokonítja. A jelenlegi embernek le kell vedlenie felnőtttségét (jobban mondván „felhősségét”). Rothadó, repedt bőre, a régi: a moralitás. „*Változhasson át a moralitásból egy bölcs emberségbe.*”

De tudjuk, hogy a bölcs (weiss) egyúttal fehér is. Az ártatlanság fehérsége és gazdagsága, rejtett színpompája ez. Az égi gyermek a teofánia fehér ruházatában lép elének a hegyen. A tizenkét éves Jézus megszegyeníti a világ bölcseit. Aki átváltozik (wandeln), az vándorol (wandern). „*Olyan egyedül vándorlok, mint a rinocérosz.*” Csodálatos egybeesése állatátváltozásnak és vándorlásnak. Az egyedüllét a Megváltó, az Ártatlan Getszemánéja. Ez a rinocérosz-hasonlat egyébként nem véletlenül került ide a Suttanipáta, szanszkrit-páli eposzból. Nietzsche harmincegy évesen angolul olvasta India ősi könyvét. „*Két hónapon át körbenéztem Indiában*” — utal olvasmányélményére.

De az égi gyermeknek mégiscsak vissza kell térnie a földre. Vajon miért? „*A magasabb értékek tételezése tételezi egyszersmind azok elérhetetlenségét is. Ez pedig azzal kezdődik, hogy elérhetetlennek mutatkoznak*” (Heidegger). Lemondás tehát az ideálról, ez az ember földisége? Nem. Hanem visszatérés az eredethez. Hiszen a kígyókosztot, a földet fogyasztó gyermek éppen magát, a földből eredőt tagadja meg — és teljesíti be egyúttal — kígyóbőrének földszerű elemzésével. A rossz itt átfordul jóba, míg szublimálódik. A paradoxon az, hogy a föld (Erde) az eredet, ahová éppen azért kell vissza-visszatérnie a gyermeknek, hogy égieségét megőrizze. Hiszen, ne feldjük, a föld a mi égi testünk. De mégis meg kell tagadnunk magunkat újfent, hogy hűek maradjunk önmagunkhoz. „*Ha nem menekülsz magadtól, mindig akadályt találsz, bárhová mégy*” (Eckhart). A nagy középkori misztikus a nietzsche-i vedlés elméletét ilyen lapidáris tömörséggel elővételezte. Persze, ma már hozzá kell tennünk, hogy magunktól menekülés, az örök visszatérésben éppenséggel magunkhoz térés. A vedlés, a megújulás, a vándorlás az ember megmaradásának egyetlen mentsvára és menedéke.

Megjelent

KONKOLY-THEGE ALADÁR

Taigetosz

Emlékirat, 1945–1990

Az újkori magyar memoár-irodalom értékes darabja, kórkép a sorsfordító időről, megpróbáltatásokról és helytállásról, a pécsi orvosíró szellemes, életközeli stílusában

Kiadta: Kútforrás Kft.

Megrendelhető a szerzőtől: 7627 Pécs Gesztenyés u. 26

(06-72) 311-062

Kapható a budapesti Írók Boltjában (Andrássy út. 45)

valamint a Studium és a Magister könyvesboltokban

A három átváltozásról

A szellem három színeváltozását mondom néktek: hogyan válik a szellem tevévé, oroszláná a teve és a végezetre gyermekké az oroszlán.

Sok nehéz dolog rendeltetett a szellemnek, a melyben tisztelet lakozik: a nehezét és legnehezebbet áhítja ereje.

Mi nehéz? — kérdezi a teherbíró szellem s letérdel, hasonlatosan a tevéhez és szereti, ha jól telelakják.

Mi a legnehezebb, ti hősök? kérdezi a teherbíró szellem, hadd vegyem magamra, hadd örvendeztessem erőmet.

Nemdenem ez-e: önmagunkat megaláznunk, hogy dölyfösségünkön sebet üssünk? Balgaságunkat kitüntetnünk, hogy bölcsességünkben gúnyt üzzünk?

Vagy talán ez: dolgunktól megválnunk, mikor diadalt ül? Magas hegyre hágnunk, hogy a kísértőt kísértetbe vigyük?

Avagy talán ez: a megismerés makkján és fűvén élünk és az igazság kedvéért lelkünket éheztetnünk?

Avagy talán ez: betegnek lennünk, hazaküldennünk a vigasztalókat és barátságot kötnünk a süketekkel, a kik sohasem hallják mit akarsz?

Avagy talán ez: szennyes vízbe mennünk, ha az igazság vize és hideg békákat és meleg varangyosokat megtűrnünk magunk mellett.

Avagy talán ez: szeretnünk azokat, a kik megvetnek bennünket és kezet nyújtanunk a kísértetnek, ha meg akar borzongatni?

Mindezeket a nehézségeket magára veszi a teherbíró szellem: valamiképpen a teve, a mely telerakva a sivatagba siet, azonképpen siet ő is tulajdon sivatagába.

Ámde a legmagánosabb pusztában másodszor változik a színe: oroszláná lesz itt a szellem, szabadságot akar zsákmányul ejteni és úrrá lenni tulajdon sivatagában.

Utolsó urát keresi itt: ellensége akar lenni utolsó istenének, diadalért akar küzdeni a nagy sárkánnyal.

Melyik a nagy sárkány, a kit a szellem nem akar

többé urának és istenének hívni? „Neked kell”: így hívják a sárkányt. Ámde az oroszlán szelleme azt mondja: „én akarok!”

„Neked kell”- ez áll útjában aranyragyogással, pikkelyes állatképpen és minden pikkelyen aranybetűkkel ragyog: „neked kell!”

Ezeréves értékek ragyognak ezeken a pikkelyeken, és ím-ígyen szól a minden sárkányok leghatalmasabbja: „a megteremtett érték: ez vagyok én. Valóban, ne legyen már több: én akarok!” Im-ígyen szól a sárkány.

Én véreim, mi szükség van, hogy oroszlán legyen a szellemben? Avagy nem elég-e a megteremthető állat, a mely lemond és tisztel? Új értéket teremteni — ezt még az oroszlán sem bírja: ámde szabadságot teremteni magának új teremtésre — ezt bírja az oroszlán ereje.

Szabadságot teremteni magának és szent „nem”-et mondani még a kötelességgel szemben is: erre kell, óh én véreim, az oroszlán.

Jogot venni magának új értékek számára: ez a legborzasztóbb vétel a teherbíró és tisztelő szellemnek. Bizony, rablás az néki és ragadozó állat dolga.

Legszentebbjeként szereté egykoron a maga „kell”-jét: íme, örületet és önkényt kell találnia még a legszentebben is, hogy szabadságot raboljon szeretetéből: oroszlán kell ahhoz a rabláshoz.

De mondjátok, én véreim, mit bír még többet a gyermek, a mit még az oroszlán sem bír? Minek kell, hogy a ragadozó oroszlán még gyermekké is legyen?

Ártatlanság a gyermek és felejtés, újrakezdés, játék, magából kigördülő kerék, első mozgás, szent igen-mondás. Valóban, én véreim, a teremtés játéka kell a szent igen-mondás: íme tulajdon akaratát akarja a szellem, tulajdon világát nyeri magának a világit veszített.

A szellem három színeváltozását mondtam néktek: hogyan lesz a szellem tevévé, és oroszláná a teve és az oroszlán végezetre gyermekké.

Im-ígyen szóla Zarathustra. És akkoron a városban mulatott, a mely „tarka tehén”-nek neveztetik vala.

Sztárec Ervin kollázs:

Az ÖKOFALU-HÁLÓZAT hírlevelének 5.számában bemutatkozik a Falufejlesztési Társaság, amely a 80-as évek elején Somogyban kezdett működni az aprófalvak megmaradása érdekében. Szerintük a magyar falunak van jövője, ha a bennük élők megbecsülik a saját értékeit. A hagyomány és a modernizáció együttes megbecsülésében látják a helyes utat. Nem a helyi értelmiséggel, hanem a helyben élő értelmes emberekkel keresik a kapcsolatot, a velük való együttgondolkodás kölcsönös tudáscseréjében szeretnék megtalálni a hiteles megoldást a falu számára. A Társaság elsősorban a Cserehátban, a Galgamentén, Tokajhegyalján, és az Ormánságban tevékenykedik (kapcsolat: csüt. 14-18 óra között, Bp.V., Vámház krt.16.GILDE Söröző, ill. Kemény Bertalan, Bp. Corvin tér 8.,

Warner Bulletin,1992.november,Energiacsomagok(Power Packs). Bár rengeteg hely van a világon, ahol szárazelemek összegyűjtésével foglalkoznak, csak néhány példa van a konkrét újrafeldolgozásra, mivel ennek technológiája viszonylag új. A háztartásban használatos elemeknek minden fajtáját gyűjtik. Az Egyesült Királyságban mintegy 400 millió, az USA-ban 4 milliárd darabot adnak el belőlük évente. Napjainkban a NiCd (nitrogénklorid) tartalmú feltölthető elemek terjeszkedése figyelhető meg, mégis a gyűjtési akciók célpontjában az egyszer használható alkáliikus vagy ZnCl₂ elemek vannak. Bár az elemek használata kényelmes dolog, de mint mindig, a kényelemnek ez esetben is ára van. A nem újratölthető elemek ugyanis elképesztően energiapazarlók, hozzávetőleg ötvenszer annyi energiát emészt fel a gyártásuk, mint amennyit használatuk során biztosítani képesek.

Balaton Bulletin, 1993. május Idézetek: „Aki hisz a rendszeren belüli végtelen növekedésben, az vagy elmebajos vagy közgazdász”.(Kenneth Boulding, egy közgazdász). „A GNP nem foglalja magában a költészetünk szépségét vagy házasságaink szilárdságát, nyilvános vitáink értelmét vagy közhivatalnokaink becsületességét. Nem ad helyt bíróságaink pártatlanságának, sem annak, hogy mennyire kezeljük egymást igazságosan. A GNP nem méri sem a szellemességünket vagy a bátorságunkat, sem a bölcsességünket vagy tanultságunkat, sem országunk iránti szeretetünket vagy elhivatottságunkat. A GNP egyszerűen mindent mér, kivéve azt, ami értékessé teszi az életet.”(Robert Kennedy). „Egy államférfinek, aki megkísérelt a GNP maximális szintre hozását, éppen annyi esze van, mint annak a zeneszerzőnek, aki egy szimfóniában a hangjegyek számát akarja a maximumra növelni.” (Garret Hardin)

Balaton Bulletin,1993. Tavasz: Noam Chomsky: Szabad kereskedelem — Nem — Az emberiség urai (kivonat a The Nation c. lap 1993.márc.29. számában megjelent cikkből). A londoni Financial Times-ban James Morgan arról írt, hogy az „új imperializmus korának” „valódi világkormány” a Valutaalap, a Világbank, a hét fejlett ipari nagyhatalom, a GATT és hasonló intézmények. Ezek védettek bármiféle népi (populáris) befolyással szemben. A demokráciával szemben érthető módon ellenségesek. A „haladó” szármáyukon lévő Walter Lippmann úgy érvel, hogy „a közösséget a maga helyére kell tenni”, hogy a „felelős ember” a „tudatlan és minden lében kanál kívülálló” befolyásától mentesen tudjon vezetni, s azon kívülállók csupán a „cselekvés érdekelt nézői”, akik a vezetők osztályából időnként választhatnak valakit, s utána visszatérnek a maguk gondjaihoz. A reakciós konzervatívok még a nézőszerepet is elvitatják. Az „új imperializmus kora” a reakciós végletek felé való eltolódást jelent.

Természet Világa, 1993.február, Diák pályázat, Bartalek Ágnes:
A bányászat hatása az Őrségben: A kutatások szerint 1,2 md köbméter földgáz van az Őrségi gyönyörű vidék alatt. Ez a hazai szükséglet 1/10-e. A fúrások megkezdése óta sok kút víze elapadt, erdőket irtottak ki, az utak mentén veszélyes hulladéknak minősülő iszap hever, a robbantások miatt házfalak sérültek meg. A MOL Rt. és a falvak között heves viták folynak. Az előbbi ugyan „fűt-fát” — persze épp ezt nem — ígér, munkahelyet és „csak szükséges mértékű” környezetpusztítást, ám a lakosok nemigen hisznek neki, féltik a tájat és az idegenforgalmat. A 15-20 év múlva úgvis kipadó kutak helyett inkább élelmiszer- és feldolgozó üzemekbe szeretnék megoldani a foglalkoztatási gondokat. Kérdés viszont, hogy ezek nem járnának-e szintén elfogadhatatlan környezetrombolással... Amikor 1978-ban létrehozták az Őrségi természetvédelmi Körzetet (37.911 ha, 16 szigorúan védett terület), a szakemberek eredetileg nemzeti park létesítésére gondoltak. Talán időszerű lenne feleleveníteni ezt az elképzelést, hogy az Őrség ne váljon az ipar áldozatává. (Panka)

Milyen a jó környezetvédő? Jó menedzser, jó polihisztor, jók a kapcsolatai, pártsemleges, holisztikus szemléletű, ismeri a helyi gondokat. Jó hivatalnok, ismeri a hatályos jogszabályokat, beszél idegen nyelveket, türelmesen türelmetlen, élelmesen szerény, elhivatott, megelégszik kevés fizetéssel, jól bírja, ha bántják, jó a kommunikációs készsége.”(R.C.)

A Debreceni Angyalföld-téri Napköziotthonos Óvoda pedagógusai írják a Kőrlánc címére: „Jelmondatunk: a környezet nem egyszerűen a fejlődés feltételét szolgáló közeg, hanem a fejlődés forrása. A dolgozóinkkal, a szülőkkel és a gyerekekkel együtt a kezdetben sivár környezetet parkosítással, a fák ültetésével szebbé, otthonosabbá tettük. Madáretetőket állítottunk fel, fajtákokokat vásároltunk (műanyagok helyett), élősarok...díszíti a szobákat. Gyümölcskiállítás rendezünk, az egészséges táplálkozásra neveljük a gyerekeket. A természet tárgyaival játszunk: csuhé, kóró, csutka, vesszők, termések, levelek, kövek és magok.”

Részlet egy mosonmagyaróvári előadásból (előadó: Gyulai Iván, ZÖLD AKCIÓ): „Tessenek észrevenni, hogy egy ökológiai katasztrófában élünk, már itt van. És hogyha meg akarom fogalmazni ezt az ökológiai katasztrófát, akkor elég megnézni ezt az épületet, a mellettünk Bécsbe tartó utat, elég egy kirándulást tenni a Szigetközbe, s nem tudom, még ki milyen ökológiai katasztrófa után vágyakozik. A mi feladatunk az, hogy ráébredjünk arra, hogy ma már egy ökológiai katasztrófában élünk. Nos, ha ehhez az óriási feladathoz képest elemzem a magyarországi környezetvédelmi és hasonló mozgalmakat, akkor egy nagyon alacsony osztályzatot kellene, hogy adjak.”

Levegőn és vizen

Napló, 92. március 23.

Korán reggel szemerkélő esőre ébredek barátom parasztházában. Az udvari rönkfahalomból bementek néhány darabot a fedett tornácra. A búboskemence még mindig meleget áraszt, az egyik fal viszont nyirkos, látható és érezhető vízfoltokkal: dél tájban egy kicsit meg is rendült bennem a szándék, hogy bármi nehézséget vállalva itt töltöm a tavaszi nagybőjt két hetét.

Mindenbe beleivódó dohosság. Érzékenyebbé váltam a szagokra a koplalás második napján. Vérnyomásingadozás, némi álmoság. Ez még csak az út eleje. Csalán- és citromfűteát kortyolgatok, egy fordítás kéziratán dolgozgatva. Időnként lazítás, ejtőzés. A csermelyre hirtelen, szakadékosan lefutó kertben ibolyavirág, martilapu, csalán. Ez itt már a faluszél, szőlők, erdészház, az utca vége erdőbe torkollik. Ma végig a falak között dolgozgatok. Madáracsicsérgés, a dűlőút túlsó feléről egy szőlőmunkás rádiója (palócok beszélnek a szétbomló földművesszövetkezetekről), a szomszéd lurkók, ahogy valami kerékre szerelt deszkalapon az ablak alatt harsányan elzörögnek. Újrának, tetszhet nekik a játék. Alkonyodik. Jelentik a madarak is, különös érzelmek, hangulatok, az utcán gyerekzsivály, a padláson valamilyen állat zörög, kaparászik. Nyugalom.

92. március 24.

Kis versekkel, lírai karcolatokkal, haikukkal indult a naplónak szánt írka: a cserfán zörgő tavalyi levél hangjával, majd újabb versek követhetnek: a romtemplom omladékain ülve írott, s egy udvari vers, időben-térben szűkebb világából, innen, kerítésen belülről.

A tornácra *A szabadság filozófiáját* próbál-gatom, a földút túlsó felén a szőlősgazda kalypájából rádió vartyog. Olyan erősen, hogy félbemarad az olvasás — az udvarban tesztek-veszek, toporgok. Ez most a szabadságom.

Nem tudsz kimenekülni a világból. A sorsod nyomokban kísér, mi több: benned van. Nyűszítő, tutuló, vonító kutyák a szomszédban, a

földúton alámorajló visítózó purdék, meg a szőlősgazda szapora beszédű rádiója utánad küldi a lakótelep zajait. Az alsó szomszédod viccsogó, szűkölő, lakásban magára hagyott kölyökkutyáját, a feletted lakó idegbeteg nő hangos rádiózását, a ház előtt öt emeletnyi mélységben visítózó, labdázó, vijjogó gyerekek mindennapjait idézik köréd. Értsd meg, mielőtt menekülni próbálsz: ez a feladatod. Ha ítélszel, soha nem találsz otthont.

A csend benned születhet meg. Ezt csicsérgik a madarak, erről üzen a távoli motorosfűrés, a munkagépek morajlása, szélzúgás, szarkacserregés.

Miután tisztázod magadban az okos viselkedés mibenlétét, újra ingerült vagy. Kiüldöz a rádió a világból. Majd a semmi partján is utánad harsog egy világvevő.

Ismerd meg, aki próbára tesz. Átköszönök a rádiózó szőlőműveshez. A szélső tőkétet metszi, beljebb a sorok közt még sáros, tapadós a föld. A romtemplom felől kérdezetem. Igen, voltak ásatások (vagy jó évtizede). Találtak pénzt és sírokat a régi falakon belül. Ő is részt vett a feltárásban. Emlékszik egy csontvázra, sarkantyú volt a lábán, díszes ruhamaradványai is megmaradtak, az ezüstruha gombjai is.

— S ez a csend itt a szőlőhegyen?

— Ki szoktam hozni a rádiót. Meghallgatom. Megállok, rágyújtok, kortyolok a borból, és szól a rádió.

Amíg beszélünk, közben is harsog, benzinfajtákról, autómotorokról.

Magányra készültem. De hát ez csak idegen hely. Alkonyi sétámra indulok. Kapu nem lévén, kifutnak oldalról a szomszéd kutyái, csaholva, ugatva. Ráfelelnek a többiek is: az erdész és a szomszédasszony farkaskutyája, a lánravertek. A házörzők csaholása elmarad. Mélázva baktatok, amikor ezt hallom: „Hé, várhatnál ám. Ne siess úgy! A bűdös ménkübe! A francos apádat!” Hátranézek, lohol a szomszéd fiatalember krémszínű kalapjában, előtte futkározik a kutyája. A dohogás az állatnak is szólhat, de akár nekem is. Lassítok, megállok. Beér.

— Honnan, honnan?

— A szomszédától, innen. Sétálni indultam. Cigaretta, alkohol és rég mosott gúnyák szaga. Ahogy érzekelem, az már ítélet.

— Sétálni?

— A szomszéd gazda rámbízta házát.

Most én lakom majd két hétig. De sietős volt neki, ezért nem maradt ideje minden közel-lakóval megismertetni.

— Jaj bocsánat, én azt hittem... Az asszony mondja, idegen gyött ki a házból, szaladj csak utána, nézd meg ki fia borja. Már megtámadtak itt késsel egy embert (míg rögzítem: a papíron egy hatalmas kullancs mászik, kidobom).

— Késsel? Kicsodát?

— Már rég volt ez is. Jaj, bocsánat.

Elbúcsúzik. Forró kézzel szorongatja tenyerem. Mosolyog. Folytatom az alkonyi sétát. Bent az erdőben leülök. Madarak, távolról kutyaugatás és repülőgépek alól lemorajló ég. Távolabb egy másik (vadász)gép húz el. Esőkoppanások arcomon. Kinyitom a szemem, indulok haza. Egy nagy fára — vadászleshez — létra vezet. Jól rálátni innen a gótikus templom falmaradványaira lefelé a völgybe.

92. március 25.

Álmodtam tengernyi velős mondást, okos történetet, de egybezarodtak, elszűrítették egymást, és most semelyikre sem emlékszem, csak a mozgásra, a képek, gondolatok vonulására és a mélység- vagy magasságélményre.

A szomszédasszony zörget rám légzőgyakorlat közben.

— A szomszédától szoltak át a férjemnek, mert látták, hogy maga ballag arrafelé. Innen Szócról szoktak bolondok is elszökösni. Bujdostak már többször ideföle. Hozzá is be akartak menni a szomszédba. Azt hitte, hogy maga is... Bocsánatot kérünk. A férjem nem ismerte meg, és a beteg öregasszony sem.

— Pedig a férjének köszöntem innen a tornácról, amikor jött hazafelé. De, mondta ő, hátulról nem ismert föl. Ezért futott utánam.

— Hátulról nem ismerte föl. Mondta nekem is.

Belemerít a reklámszatyrába, s egy palack sört nyújt felém.

— Tessék, fogadja csak.

— Nem élek vele. Hozzám csak rossz helyre kerülne.

— Ó, hát maga nem isziki! — máris visszacsúsztatja az üveget. S a kapuból még hátrafordul.

— A férjem fél nyolc körül át jött volna, de nem égett már a villany se a konyhába, se itt elől.

Pihentem, elmélkedtem vagy alváshoz készülődtem nyilván a sötétben.

— Talán idekint ültem a verandán.

Megbőki a gyerekeit, elköszönnek, s elindulnak le a falu felé, alighanem a boltba.

Az első napon hideg, dermesztő hideg volt belül a ház. Hiába tömtem a búboskemencét, hidegen, barlangszerűen, nedvesen nyelték a falak a meleget, reményt. Embermagasságig vízfoltok, dohosság.

A paplan alól kibukkanó fejem, karom, lábam vagy hátam érezte a síri levegőt.

Annak idején Pozsonyban átvészelttem egy telet fűtetlen kamrában. Penész, patkányok, egerek, bolhák, megalázott emberek között. Borzalom volt a lefekvés, lidércálmokat zúdított rám az alvás, gyötrelmem a megébredés. Rágcsálók aprították darabokra álmaimat, mintha elevenen kerültem volna a sírba. Mint ha tévedésből másvilágra csúsztam volna át. Ennek visszhangja volt itt az első pár nap. Mámor nélkül, gyomorral néztem körül, s jelenembe bele-belerémlett tüzesen szégyellt múltam.

92. március 26.

Nyugtalan, zaklatott éjszaka. Hosszú ideig képtelenül forgolódtam, hiába lazítottam, s néztem gondolataim végtelen filmjét, a képek áradása nem csillapodott. Régi tehetetlenségérzések bukkannak elő, föl-fölvillan a múlt. El-el-szórakozom, ábrándozom, emlékezek, terveket szövögetek. Hidegrázás, enyhe rosszullet, szédülés — volt ilyen máskor is a testi-lelki méregtelenítések idején. Az eső lassan, kitartóan paskolja a külvilágot. Ez is meg-megzavarja időnként éjszakáim: arra ébredtem, hogy frontbetörés van.

Viszonylag későn kelek (hét óra körül). Az eső még mindig locsolja a földet, az árnyékszékhez csak sapkában, kabátban, cipőben jutok el, felázott, vizes a talaj. A jóga előtti bemelegítés a téglapadozatos verandán, kintről eső kísér, majd behúzódok a házba. Jó két órányi gyakorlás. Ma gyűjtöst aprítok, tűzelőnek valót fűrészelek valahol a hátsó traktusban a tető alatt, rozsdás, életlen szerszámokkal bajlódva. Így majd kétszer fölmelegszek. Odakint harkály próbálgat egy fát gyors futamokkal, madarak csiripelnek. Verset írok a favágásról.

92. március 27.

Zerind ötlött fel bennem, Zerind, amikor e parkettarabkát rávetettem az erőtlen lángra. Honnan ez a reformkori szellő, a dél-bakonyi bőjti napokban? S vonzza a név a gondolatot, hogy kemencemelegben eposzokat kéne írni, tisztán, alaposan, megszólaltatni egy hangot idelent, hadd hasson el a csillagháborút tervezgető torz lelkekig. Valameddig biztosan el-

hangzana. S minden hang teremtő hang, a házitűzhelyektől is indulhatnának új hősök, új eszményekkel, tudván, hogy mindez igen is ősi, eredeti, természetünket tükröző, a határtalan, végtelen világban a fontosabb szcénák megírva, korunk rendezői ilyenre vagy olyanra őket.

Átható erejű, belsőből felszakadó képek, elfedik a kinti valóságot is. Olykor hullámban rámtornyosulnak, máskor egyetlen kép, hang követeli makacs jelenlétével, hogy betöltsen. („Hősök” ünnepi, süjtásos — zsinóros ruhában, egy elsodródott barátnőm fejmozdulása, ami eddig nem volt nyilvánvaló, jó húsz évvel ezelőtti kép, gyakran csacsaságoknak rémlekek csak).

Az ablakon bevetődő napsugár a kemence fekete vasajtáján. E.P. író-kortársam feje képezik meg előttem, drótkeretes szemüvegben, majd áttűnik Michelangelo Dávid-szobrává, mereng a halhatatlanságban, márványul, kerek pápaszemmel az orrán.

A szándék és tett közé még gyakran csúszik a gondolat, fogalom, magánbeszélék, dűnyögők, szóval kísérem. Érzem, jobban benne kellene lennem. Átadódni.

92. március 28.

Meg-megrendül a föld. A szomszédban fát hasogatnak, miközben reggeli gyakorlataimmal foglalkozom.

Furcsa lény az ember. Hosszan vitatkozik a párjával arról, ki porszívózza fel a nappalit, és az előteret behúzott nyakkal, görbe háttal. Hol itt a belső meg a külső tartás, az igazi öntudat? Ennek híján csak apró keserőségek, kifakadások, érvényesítgetés szerepekben legálább. Ha átélné egyszer egészen a helyes tartást, nem lenne szükség az állandó külső bizonyítékokra, önigazolásra, hogy elkülönült önmagát feljebb tolja a lejtőn.

Napsütés. Ellenpontként: egy traktor herreg a közeli domboldalon. De azért ki lehet ülni a tornácra a jó és a rossz közepén.

Ahogy közeledünk: távolodunk. Egyre bensőségesebb a viszony a lélekkel, s egyre éberebb, tudatosabb.

A dzsanusírászana (fej-térd tartás) gyakorlása közben. Ha a bal láb nyújtott s a jobb illeszkedik combtöbe, előrehajlás közben fekete, lengő, szögletes zárójelek, tenyérrnyi hosszú kapcsok sodródának sötéten, két oldalról zuhognak egymás felé, alálibegnek. A másik oldalra hajolva, függőleges vonalaktól élő zuhatag, eleven, mozog és fénylik. Nem felvillanó s elködlő formák, hanem megjelennek, s maradnak is tárgyul a kutató értelemnek.

A külső csendben, viszonylagos magányban, erősebbek, élénkebbek, határozottabbak a belső képek, rávetülnek, ráomlanak környeze-

tükre. Előzőnlőd itt ezt az apró udvart, a földutat, a falut és a Bakonyt. Hangjaid, színeid, érzeteid alá merül a táj, s mint tófenékről dereng föl.

Olykor megdöbbenő az ésszerű kapcsolódás hiánya. Tenyerezés közben, szememet ellazítva makacsul rézszulfát-zöld forgácsok, törmelékek, darabkák torlódnak a belső térben. Mi közülük lehet a feszültséghez vagy az ellazultsághoz? Elfelejtett emlék? Próbálgatom a szint belülről, emlékek villannak, már hangja is van a színnek, üzen, megállít.

Szaporodó tisztítószerek, mosó- és mosdószappan, szennyeződő környezet. Amit nyerünk a réven elvesztjük a vámon. Ragyogó kézelő, inggallér, foszfátos, nitrátos kútvíz, erdei forrás.

92. március 29.

A tornácra végzett tisztító légzések és néhány bemelegítő mozdulat után a reggeli gyakorlás idebent. Bár ki-kibukkan a Nap, de erős szél fúj, egy traktor gurulgat morogva föl-alá a szembeni dombon. Ma először sikerült a zárt lótusz, keresztezett lábbal, a hát mögött keresztezett karokkal, a jobb kéz a jobb láb öregujját markolja, a bal meg a balét. Íjállás közben viszont tüzesen dobogott, lüktetett a napfonatom. Derű, jókedv mantrázás közben, meg-megragad a föllángoló öröm, felnagyítom, kiterjesztem, átélem, hadd borítsa be ezt a falut.

A búboskemence barátságos melege, a falon vízfoltok. Közelébe téve ruha, takaró átnyirkosodik, nedvesé válik. Kitartó dohszag. Papírzsebkendőre csöppentett aromaolajokkal (eukaliptusz, citrom, majd levendula, édeskőmény) is hasztalan próbálkozom, az ellenhatás erősebb. Tűz és víz között, ez az én helyem is: két érzőköröm összhangját megteremteti.

A nemiszervtájék központja a vízé (az ízlésé), a köldöktájék pedig a tűzé (látásé). Lelki tulajdonságok is kapcsolódnak: a vízhez barátságosság, együttérzés, kitartás, türelem, lustaság, gyanakvás, a tűzhöz pedig: félelem, sóvárgás, féltékenység, csüggedtség. A tűz és víz között próbálkozom: a belső tűz örömeiben és a ráfröccsenő vízében, ezt érzem, ha ellustulok. S az áthevülést, ha fölszáll az erő.

Míg ezt itt fogalmazom gyors hószakadás. Pár pillanat múlva újra kisüt a nap, és a falu felől a traktorberregésbe harangszót kever a vasárnap.

Míg tűzrevalót készítek odakint, sűrű, kövér hópelyheket csap rám a szél. Rügyben a fák, a kertben sárgít a nárcisz, ibolya virít mindenfelé.

Bár vagyontalanul, gazdája vagyok e világnak, felöltik bennem, lesz-e körte, barack, nem fagy-e ki a korai vetemény.

Napozgatás után behunyom a szemem: széles mederben lassan hőmpolygó víz, valami fekete, szurokszín uszadékot sodor, amely úgy belepi a felszínt, ahogy a hínár egy-egy tavat. Aztán egy japán írásjel. Megpróbálom lerajzolni emlékezetből.

92. március 30.

Álmatlanság, ingerlő dohszag. Éles, határozott képek vetülnek a középpontok és a perem felé, gondolkodásom tiszta, szerves. Végiggondolok fejben témákat, holnap, holnapután már csak rögzítenem kell, ha időközben el nem pártolnak tőlem.

A koplalás egészen mélyhatású, testi-lelki megtisztulás, megerősödés, de nem köztérre, mutatóanyagok terébe való esemény. (Kell-e a leírtakat közzétenni, másokkal megosztani?, Hosszan koplalni csak a mindennapok gépiességéből, kényszeréből kikerülve lehetséges, ügyek nélkül, egy ügyért égve: mert ez a folyamat a terhek, súlyok, mérgek, testi-lelki fölöslegek felhasználásán, kiűritésén túlmenően, új tartalmak befogadását, megújulást is jelent. Szellemséget. Testileg, idegrendszerünkben képesek vagyunk a teremtésre, megújulásra. S ez már a teremtés szellemisége. Ajánlatos elvonulnia, aki negyven napos bójtöt határoz el, pusztába vagy barlangos, erdős vidékre, ahol nem zúg a közelben forgalom, nincs motoros tarvágás, fakitermelés, de ne legyen a hely légifolyosó mélye sem. Rövidebb próbákra talán az ilyen agyagos oldalba rogyant parasztház is megfelel (repülőgépekkel, zsebrádiózó szőlősgazdával, a földet tárcsázó traktorokkal).

Megdöbbenő, hogy még a nyolcadik napon is mennyi a nyilvánvaló testi-lelki salaklepedék, váladék, lehámolt részek, galacsinná sűrűsödött székletmaradékok, sőt a világ és köztem is megmegbillen a tér. A faluba menet látom oldalt a takaros felfűrészelt akácrönköket. Mi lenne ha... Elképzelem, hogyan viszek haza belőlük, de a tanú észhez térít: ezért megdolgoztak, szükségük van rá, gondold el, te vagy az ő helyükben. A fát persze békén hagyom, de a lelkét földtam magamnak. Egy másik eset. Két flakonnal ballagok a nyomóskútra vízért, közben egy rozoga autó a napfényes, csendes falusi utcán teljes gázzal elhajt mellettem szemből. Pár méter után egy mellékutcában visszafordul, füstöt okádva, porolva rám csörömpöl, tova-hajt. „Pokolra való. Nyomorult.” Valami ilyesfélélt mond a mérges ember, aki most nem egészen én vagyok. „Ördögfattyal!” Ez is ugyanabból az átélt szerepből. Nem gyűlölöm a vezetőt, de a bűz, ahogy jelenésszerűen idezúdult, ingerel. Mintha csak engem akarna próbára tenni. Főpróbára. Több szeretettel nyilván hálát éreztem volna, hogy módom adódott lemérni, hol tartok lélekben éppen.

A szájszag még érezhető, a horpaszom is jelenti magát, de a fejemből is a testiek: ritka szédülés, erős (tarkótáji) érlüktetés, némi hányinger, szagérzékenység.

A szellemi teherbírássom viszont erősödött, bár testben egy kissé gyenge, esendő vagyok. Igaz elkészítem a vastag rönkfákból a tűzreválót, az életlen, nyüzött nyelvű baltával, rozsdás, hajlott fogazatú fűrészszel. Ez is leleményességre sarkall: gondjaimból, bajaimból kimenteni magam.

Utánam küldték egy írásom oldallevonatát. Dél-tájban elgyalogolok a postára, földadni a javított kefelevonatot. Aki lakásomról borítékba tette, a feladó címét nem rakta mellé, én sem hoztam ide címjegyzéket. A postán nincs kecskeméti telefonkönyv. Felhívom a tapolcai tudakozót, ott visszahívást kérnek, és földiktálják a kecskeméti tudakozó számát. Nekem az irodalmi folyóirat címére van szükségem, mondom, ilyenről ők nem tudnak, van egy lapkiadó, ez az, válaszolok, jó, várjak, utána néz, és hallom kisvártatva az utca nevét, a postafiók számát. Ráírom a borítékra, s földadom a levelet.

Délután iramos gépelés. Szélfűvás, némi napsütéssel, a kerek rönkasztalon dolgozgatok. Mészködaráb a kéziratlapokra, a szél möhön kapkod beléjük. A szőlősgazda is megérkezik, be-betér pohárka borára a szerszámossufniba, és fölzengeti rádióját. Átballagok, mondom, odakint dolgoznék az udvaron, de a rádió vartyogása elűzi a gondolataimat. A gazda röhgicsél, megbámul. De azért lehalkítja a készüléket. Fél óra múlva a pohárszünet, rágyújtás, bömbölő rádió. Átmegek. Mondom, ha ez a hangos vétel életbevágóan fontos, ám legyen, nem szándékozom veszekedni, a munkám viszont meg-megtorlódik.

Míg beszélök, a polcra üvölt a rádió. Kikapcsolja. Tegnapelőtti történeteit mondja újra. Hétköznap vendéglőből hordja az ebédet: levesfélé, rántott hús vagy pörkölt. Vasárnaponként lányáéknál ebédel, ő mossa rá a szennyesét is.

Beszédét káromkodással, trágársággal tűzdeli, máskor meg a körülményeskedésig finomkodó: közösködni, megbűbölni. Borral kínál, most harmadszorra. „Fogadalmas ember vagyok még mindig.” A feleségéről kérdezem. „Ekoémája, nem allergiája, izé rákja volt.” Mellrák vitte el. Hét éve. Azóta ő magában él. Az asszony két éven át folyton betegeskedett. Pedig két helyen is kezelték, a Dél-pesti Kórházban, meg a Kékgolyóban. „Ismeri ugye?” Visszaküldték, se itt, se ott nem tudtak rajta segíteni. Szombathelyre vitték, megoperálták. „Hazagyött, de már nem ettem a főztjét. Nagy gennyes fekélyek voltak a hasán, nem bírtam a szagukat, aludni is a másik szobában szoktam. Egyszer megek este a borospince felé, ő

kigyón, azt kérdi, hová mégy, elzuhan, lendül a lépcsőkről, szaladok a lányomékhöz, kórházba vitetjük... meghalt. Mondta a bátyám, nősüljek meg, akadna párnak rendes is, mert nekem olyan önti-dönti nem kell."

Rönkfát hasogatok, tüzet gyújtok a búboskemencében. Újra hallok megzengeni a rádiót. Valami nyilván föltámadt a parasztember lelke mélyéről, s most ezt úzná el a külső zajjal. Mindegy, micsoda, csak ne hallja a lelkiismeret szavát!

Esszé-vázlat a vallásaimról: s egy karcolat. Csendes elégedettséget szántja körül oda-fönt a dombon egy traktor herregve-morogva.

Rendezem kapcsolataimat másokkal, a külvilággal, jelzi a bőröm, a szám. De hiszen rendeztem én. Sőt talán még jobban másoknál. Ez persze dölyfösség, önhittség, hiúság. Mert engem is névre szólóan próbál meg a sorsom, nem igazgathatom feladatomat kandin a többiekéhez, mintha helyettük lennék.

Éjfél utáni ébredés. A sorjázó gondolatok ébren tartanak, fejben fogalmazok. Ilyesfélé a fejben-alakításról: a dohogás, ingerültség „permetezés”, válaszaink a külvilágra vonatkoznak, úgy mozdulnak, hogy ezzel elhatárolódásunkat egyéniségünket fejezzük ki. Holott néha csak szereplés.

Ha az érzések bensőnkben érnének, elhangzanának, átváltoznának valami mássá, ami a perem-indulásnál magvasabb, tartalmasabb kapcsolatra mozdíthat. Mi veszünk rajta, ha nem engedjük magunkhoz érzéseinket.

Fejben behúnyt szemmel fogalmazva gyurkálva a témát remek, találó, tüneményes mondatok, éles határú gondolatok. Véglegesnek, élőnek látszanak. Nem kapok mindjárt papír után, majd sor kerül rájuk. De akkor szétugranak a szavak, a kezdő kifejezést is — amiben benne volt — elvétem, képtelen vagyok összefoglalni, amit elgondoltam. Kivonatolódik, elemű lesz, ami szerves, eleven volt.

Borús lélekre, kábaságra, legtöbbször ösztönösségre is vall, ahogy megítéljük a világot, társainkat, testvéreinket. Eltávolodunk tőlük, hogy tárgyilagosa lehessünk, rájuk láthasunk, ezzel kiválunk, kiszakadunk az egységből. Itélünk, mintha mi külön lennénk. Voltaképp a bennünk vonuló felhők vetülnek a külsőkre is. Aki folyton a zsidó-keresztény vallás, kultúra belésulykolta bűnössége tudatában él, önmagát lehetséges bűnözőnek tartja. Csak Isten pályvája fogja őt vissza attól, hogy a legrosszabbra odaugorjon. Ez a belső lepányvázottság igen nagy akadály a szabadságunknak. Ha ítéletünk, bűnösségtudatunk helyett belső derűnk, életerőnk, éberségünk árasztjuk szét környezetünkbe (tehát szétáradunk a külsőkben, eggyé válunk vele), máris visszakapcsolódunk az egészbe, hozzáadódunk a többihez, ők leszünk. A tudatosság, éberség,

a csendes, de izzó-melegítő öröm, s a valóság (az örök) tapasztalása az igazi feladatunk. Ha eltávolodunk másoktól, ezt adjuk föl: elszigetelődünk. Rálátunk a többiek hibáira, gyöngéire, bűneire, vétségeire, visszaéléseikre. Másoktól elszakadva ugyanis magunkat veszítjük, elsodródunk bensőnkől, a hideg ész lidércecs fénye lobog mindenben, amit látunk. Az ésszerűség végső soron sivár, embertelen, vigasztalan, művi világot teremt. S kiszolgáltatott ösztöneinknek, érzéseinknek és szégyellt vagy elhanyagolt képességeinknek, mivel ezek nem tartoznak az Ész uralma alá.

Minden rossz okának tarthatja az ész mindenhatóságában hívő az irracionális: valást, mítoszokat, álmokat, asztrológiát, jóslást, de ezzel magát szegényíti. A teljes emberhez hozzátartoznak mindenképpen.

A jogagyakorlás út befelé (és kifelé) a megnyilvánulatlanhoz. Közben finom erőket, nem sejtett képességeket, új érzéseket fedezünk föl magunkban, amik a meg nem nyilvánult felé vezetnek, s megdöbbenünk, micsoda méretek (értékek) a mikrokozmoszban is. Megtapasztalhatjuk, hogy a leghasználhatóbb mérték a minőség. A mélység átalakul, átminősül: testi-lelki kinccsé.

Alom:

P. Géza regénykéziratát véleményező (visszautasító) levéllel egy hosszú, krémszínű ballonkabátot is kapott, s ez neki módfelett nagy sértés. Ideig-óráig azon tanakodott, visszaküldje-e, s ha igen, miféle kísérősorokkal. Néhány szellemesen megfogalmazott cédula pár percig esélyes, aztán újabb ötletek, s végül marad a kabát, a földre vetett kupac a levélszekrények alatt.

— Nézd, amiért vendégeim irigyelnek — mutat az író egy szurokfeke, koporsó-forma járműre, piciny ablakok a vezetőfülkén: két-személyes vén mobil. A második szomszédban, a faluszélén tettem rá szert, dicsekszik az író. — Mondom, a szélső házban egy autórégiséget gyűjtő ezermester lakott, hiszen ott éitem gyermekkoromban, tudom. Gyűjteménye szétkallódott mindenfelé, a szomszédságba, sőt távoli vidékekre is.

Egy alagútban árkot ásunk. A befejezett munkáról kiderül, hogy nincs kész, ideiglenes állapot, még mélyíteni, szélesíteni, alakítani kell. Fialok dolgoznak rajta. Egy trolivezetővel beszélgetve kiderül, hogy a felszíni gyorsvillamos elindításához szükség van erre az árokra itt.

Az összetorlódásokból ennyi marad. Amire alig emlékszem, pedig alighanem a legtöbbet tartalmazza: Luca lányommal tanakodunk, hogy meddig melegítsem a búboskemencére terített paplant.

92. április 1.

Bármilyen messzire mégy, sorsod veled, bened marad.

Borotválkozás után megsérült arcbőr, az uszodában vírusfertőzés, szájherpesz. Berepedezett a bőröm, külsőleg kezeltem, elmúlt-kiújult. Nos, ez jelezte, hogy szervezetem védelmi rendszere meggyengült. A vírus csak ráadás. Egy-egy félnapos bőjt, majd a háromnapos koplalás, a lazítógyakorlatok mintha enyhítettek volna ideig-óráig a fertőzésen, de a seb jelezte, hogy tennivalóm van. Ez is oka itt-létémnek.

Védelmi rendszerünk legjobb megerősítője a koplalás. Az előregedett, elhalt, sőt a szervetlenül elburjánzott sejtek is kiürülnek, az emésztőrendszer megtisztul, az érfalokról leoldódnak a lerakódások, a szív megerősödik, a lélekből kioldódnak a legkárosabb indulatok, a mérgek. Tudatosan előidézett betegségként élem át a koplalást: lázzal, hidegleléssel, vérnyomásingadozással, légzésváltozással, némi testi gyöngeséggel, esettséggel jár. A betegség — ha jó betegek vagyunk — megerősíthet. A megtisztult, megújulásra kész szervezet majd napokkal a bőjtörés után támad föl, akkor mutatkoznak meg testi jelei, a csillogóbb szemeken, a bőr kisimulásán, a megnövekedett tetterőn, teherbíráson, rugalmasságon. Bár az ételmegevonás a testnek némi esettséget, hordadtságot jelent, s az agyerek tisztulása is okoz némi lappogást, bizsergést a fejünkben, ráadásuképp az enyhe rosszulletekre, szédülésekre, a szellemi képességek érezhetően megnövekednek. A rutinosságból teremtő erő, leleményesség válik. Tisztábbak, világosabbak lesznek a gondolatok, áramlásuk szabad, szerves, az érzelmek föl szabadulnak, mintha anyagi létünk, testünk mindezekért a megvalósulásra törő szellemiekért lenne. Hosszú alvásra sincs szükség, legtöbbször három-négy óra telik éjjeli álomban, önfeledt pihenésben. A többi csend vagy gondolatáramlás, a gondolatban élés élvezete, elevensége. A megszokás szerint több alvásra várunk, de a tizedik nap után napközben sem pilledünk el, bár egy-két röpke lazítás, oldódás, légzőgyakorlat nagyon hasznos, sőt egy-egy szellemi próba is hatásosabb, mint telített állapotban. Nemcsak a szellemi gyakorlatok hatása javul, de a koplalás is könnyebbé válik.

Üvegszilánkok, csillogó cserepek, üvegtörmelek, zúzalék a számban — többször visszavisszatörő álmokép.

Behorpadoztam minden irányból.

Ma fordítás, a kéziratos versek legépelése karosszékre tett Consulon, sarokülésben kuporogva. Gyakorlatok. Tisztán átcsörgedezett fölöttem a nap, nincs műanyagdoboz, madártem az árban, akadály nélkül nézhettem, él-

hettem a mai borulást, szélfúvást, a kutyák ugatását, a szomszéd lurkók visongását. Az ajtó mindvégig tárva-nyitva, hadt távozzon a dohosság vastaga legalább. Didergető így térdelni a nyitott ajtónál és leírni a fontosnak vélt mondatokat. Most pedig az egyszerű, a sallangtalan közvetítője vagyok, az egyenesebb utat választom, a rejtelmesből is láthatót, érzékelhetőt írom, jelzem a megnyilvánulatlant.

Elképesztő, hogy íróként mennyire nincs megélhetésem. A családalapítások kudarca után egy lakótelepi lakás. Igaz, nem is vágyok semmi tulajdonra. Vidékre költözni egy barátságos, kertes házba, művelni a földet, a lelket, mint a régi kínai költők. Gondolok arra is, hogy mindentől távol tölteni el hónapokat, belső visszavonultságban, csendben, rendszeres gyakorlással. Aztán visszahozni ide-oda: a városba — a csendet, nyugalmat.

92. április 2.

Amíg élek, folyton meg-meghalok és feltámadok. Persze nem mindegy, mibe múlok bele, s miből válok ki örömben, ragyogva. Reggeli ébredéskor az első érzés, hogy mosolyogjak, mert odakint most kel föl a nap: az öröm, fényesség, életerő forrása. A test fékentartása, megpróbáltatásai, aszkézise felszabadíthatja a szellemet. De megbillenhet az egyensúly, és sanyargatás, öngyötres lesz a cél, hiszen az eredendően bűnös ember mást nem érdemel, mert a földi „siralomvölgyben” élünk. Igen: pont olyanban, amelyet teremtünk magunknak.

A keresztény aszkézis napjainkra mintha teljesen megszűnt volna. A földi lét hiábaavalóságát, az emberi élet nyomorúságos voltát jól-táplált, sőt betegesen elhízott papok dörgik a hívők fejére, ami egyszerre szomorú és mulatságos.

Gyakorlat: amikor már kellemetlenné vált az izomfeszülés, belebújsz, azonosulsz vele, még-még, hozzáfeszítesz, s közben az érzést tágitod, kiterjeszted, megnöveszted — áramoljon szét minden irányba. Ebből a tudatos, felfokozott meleg feszülésből oldódsz bele a lazításba, ébren, örömmel kiterjesztve az állapotokat: tágassá válva.

Aki önmagának is unalmas társaság, ugyan ki tudná igazán érdeklődővé, figyelmesség tenni?

Elgondolkodtató, hogy a jóga vagy a hozzá hasonló, megvilágosodással kiteljesedő rendszerek hogyan keletkezhetek, hiszen a célbaérés 6-10 vagy több évnyi kemény gyakorlást is jelent. Csodálatos, ahogy követik egymást a tökéletesedés lépcsőfokai — aki végzi, gyakorolja, tapasztalja, nem győzi ámuldozással, örömmel, egyszerűség és mélység együtt, s bár a gyakorlás maga is teljes, megtölt, kiáraszt, körülvesz,

de látszik a cél is, az előrejutás. Hogyan érezhetted a célt az első jógázó? Elképzelted? Megérezted? Szellem és módszer együtt.

Égi és földi dolgok ötvöződnek.

Akár egy gyomormosás révén is megtapasztalni szabadulásunk útját. A lehetőség adott. Csak ébereni!

Csodálatos rövid szárú, dús pitypangvirág a földütra lejtő akácok, füves árokparton. Odamegyek, fölébe hajlok, szemembe árad, becézetem, megérintem szirmait. Tapintom a sárját.

Itt gyökerezem, virítok sárgán, boldogan.

Ballagok fölfelé a kútvizés palackokkal: a földút két oldalán sárgaföld martok, anyám ilyenkor csapta föl gyerekkoromban a ház földjét. Az elmozdított földet ütött-kopott lavórban kevés lótrágyával, vízzel híg sárrá dagasztotta, majd egy rongydarabbal rá-rácsapta a döngölt földre. Ünnepek előtti rítusok, áhitat. Most ebből sejlik ide egy kevés.

Nem rohamozok. Csendes izzással munkálkodom. Tűz ereje járja át mozdulataimat, gondolataimat, érzéseimet. Az égés mindig áldozat: elhamvadása valaminek valamiért: fényért, melegségért, a lángba dobott tárgyak szellemivé, fényessé válásáért, világossá semmüléséért.

Csalánhajtasokat csipegetek a kertben, teánakvalót. Némi ibolyaszirmot hozzá. Pitypanglevelet is keresgélek, de csak az udvaron bókolt egy-kettő, az árnyékszék közelében, majd a betonjárda mellett, ahová a reggeli mosdóvizet kilötytyintem. Pitypanglevél nem lesz.

De a Sédre lefutó kertben s a szomszédos elvadult telken a tavaszi jógakonyha bőséges alapanyag-kínálata: csalánhajtasok (levesnek, főzelékbe, gombócba), salátaboglárka (salátának, körítésnek), martilapu (mártásnak, főzeléknek, töltike levélként), pitypanglevél, pász-tortáska (gombócokba, tavaszi levesbe). Virágzik a télizöld meténg. Most gyűjthető a levele: magas vérnyomás, érlemzesedés ellenszere, keringési zavarok enyhítője. Szedek belőle.

Arra gondolok, milyen fonséges étel egy szeretettel elkészített csalánfőzelék, párolt barnarizzsal, megszórva enyhén pirított szezámmal. Vagy a csalánlevéllel, pász-tortáskával, kerekrepkénnyel párolt zöldség. Vadsóskapüré, csalános zabpehelygombóccal.

(Fél)álmom

Szemorvosnál a vizsgálat után. Az adatlapot ráveti egy emelt dobogón tornyosuló irathalom tetejére. Két fiatal szemésznő a rendelőben. A jelentéktelenebb a háttérben bárszék-szerű alkalmatosságon trónol, papírok közt tallóz, műszerekkel csörömpöl. Lehet-e erről a papírosról leolvasni, milyen a szemem állapota? — kérdelem az adatlapot bámulva.

92. április 4.

Alig három órányi alvás után ébredék: heverészek az ágyban, légzőgyakorlat, lazítás.

Bosszankodás közben eszembe villan: rajtam is múlik. És a ki-be járó levegőre figyelve azonosulok vele, légzéssé változom.

A halállal való szembenézésre, sőt titkaiba való megmerítkezésre készíttet mostani állapotom: szinte minden földi táplálék nélkül a test — levegőn és forrásvizen —, az elhalt, megöregedett, lehámlott, elpusztult részek távozása, a napi megfogyatkozás, testszag, szájszag (tíz nap után, igaz, enyhül, majd megszűnik). A megújulást, újjászületést, feltámadást fonákjáról élem. Nem sok dicsőség, erőtlenségem, gyengeségem is kitetszik (a megterhelőbb testi munkában meg-megakadok, a másfél méteres farönkök széthasogatása közben meg-megpihenek, pedig a kozmosz végzi velem), bár a lélek szárnyal. Igaz, kötik a tisztuló test szeszélyei, vissza-visszakényszerül, de akadálytalanabbul, szabadabban, tisztábban árad, amióta ebben a könnyebb testben vett lakást. Sőt: igazabb lett. Belső készíttetés, hogy igazszavú legyen. Kitetszenek a lényeges dolgok, magam és mások szívébe érzek, szívekből érzek.

Közél két hete ideérve behangolódtam. Rövid sétára indultam a közeli dombokra, percek múlva már versek mocoogtak bennem. Majd a képek egymás után. Igaz, ezek rövid háromsoros döbbenetek, tizenhét szótag mindössze a végszám, de most ez a fontos, a haiku. Sok összegyűlt már különféle alkalmakból. Sokszor velük kezdődik valami új. Ott azt jelentették, hogy az eltömődés megszűnőben, valami szabadon elindult belül.

— Tanulni jöttem hozzád — hajlik meg alázattal a tanítvány. A mester kezébe fogja a színig telt csészét és önti, csorgatja belé a teát. A földre patakzik, csobog, ömlik a lé. A tanítvány döbbenetben nézi.

A befogadáshoz meg kell üresednünk. A kiüresítés, kincseink szétszórása nagy élménye a zennek és a keresztény misztikának is. Az önző ember kapni akar a világtól, telni, megelégedettségre, fájdalom nélküli öröme, kényelemre, jómódra vágyik. Bár nyugtalan jólétében, mert valami hiányzik, de nem tudhatja, mi az? Mert mindene megvan. Sőt ennél egy kicsivel több is. Már folyik ki a csészéből az illatos tea. Míg meg nem üríti magát, nincs róla tapasztalása, hogy a test fölötti uralom visszaszerzésével, a gyakorlással megismerheti azt a hiányt, ami a teltség idején is folyton zaklatta őt sötétben, titokzatosan.

A szomszédos szőlőskertben rözsegyűjtés, némiképp csendesültebb rádióval. Hála!

Megállok a burjánzó szemöldökű (a túlzásba vitt húsevés jele), naponta borivástól tompuló

agyú, rogyant tartású, cigarettáját szipákoló szőlősgazda mellett.

— Tégy róla tanúságot, fiam — mondja melletttem a fénytestű Buddha.

A délutáni lazításból ennyi maradt. Fát vágni, hasogatni, befűtöm a kemencét.

Némi adalék a Zen és a keresztény misztikához. A keresztény ember alázatos, mindennek mértéke, dicsősége, értéke, célja Krisztus, az Atyához (tehát az egyetemes Teremtőhöz törekedve) rajta keresztül, általa (belőle) vezet az út. A zen-szerzetes nem hordoz maga előtt mindenekelőtti eszményképet. Nem külső célok iránt halad. Elutasít minden tekintélyt, még a Megvilágosodottat is („ha találkozol Buddhával, öld meg!”). Tudja, hogy bárhol is tart, csak önmagával találkozhat az úton, a belső lényege amerre tartania érdemes. Ami ugyan egyetemes valóság, de mindenki egyéni módon, utánozhatatlanul éri el. A zen embere magából bontja ki a mindenséget (önismerete révén válik mindenné), a keresztény minduntalan külső erőkhöz, a teremtő tökéletességhez, Úrhoz folyamodik. A zen szellemiség tehát a belsőkből hat s végső soron a legegyszerűbbekre tanít: helyesen állni, ülni és lélegezni. Ezek módszerek, de célok is. A keresztény a Megváltó dicsőítésében, az egyház iránti odaadásban, alázatban él. Titka a Theilhard de Chardin vagy a Simone Weil-féle misztikus. Mindkettőjük mondataiból keleti zamatokat érzek. Igaz, a misztika egyetemesebb (nyelven túli) tapasztalat, mint a vallási szertartásoké.

Bár a vallás képein, kultúráján át vezet az út, de a csöndhöz, a neveken, szavakon túlra, tehát egyetemes.

A New Age megteremtheti majd a maga misztikáját, egybevegyítve kelet és nyugat szemléletét, (szellemet és dollárt), de ez az esetleges kaland sem törli el végleg a keleti és nyugati lélek, alkat közti különbséget, bár ezt sem kell tanná merevíteni, hiszen az erők áramlása rejtetten vagy nyilvánvalóan folyik keletről nyugatra és fordítva is.

Az újra terjedőben lévő antropozófia a buddhizmusban megmártózva tért vissza a keresztény emberhez, illetve az emberesített mindenséghez: Jézus Krisztushoz.

A frissen terjedő koplalópróbák vagy böjtkúrák testi kötődésűek, gyógyító, betegségmegelőző célzatúak, a spirituális hatást vagy hasznos melléktermékeknek tekintik vagy nem is törődnek vele. Így persze a gyógyulás is legfőjebb testi (idegrendszeri), kórházi műszerek közt, gyógyintzményekben a megtisztulás külsődleges, nincs közvetlen kapcsolat a természettel, ami a mindenséghez, a külső és legbelső terekkel egyszerre tágit: szívet ápol, szorongást felold.

Idegen gondolatokkal csatázunk, töprenkedünk, keressük azt, ami valószínűbb. Pedig

végsősoron csak magunkat győzhetjük meg (és le).

92. április 7.

Séta, nézelődés a piacon, narancsot veszek, talán már a böjttörésre készülve, de meglehet, csak hazsiságból. Itthon megmosom, s délután a kislányomnak viszem. Egészségére. Egy pár csöpp citrom viszont a forrásvízzel jól esik.

Telefonálások.

Tevés-vevés ismét a konyhában, ezúttal már a fűszerek közt. Közéltünk. Némi rend is kialakul, kiselejtezve a lejárt szavatosságú teák, fűszerek, számba veszem a hiányzókat.

Magam hajoltam alá a tehernek a városba visszatérve, a lélekcsűrítés vége előtt. De mikor lett volna vége? Még heteket kellett volna maradnom, hogy valóban dicsőséges legyen feltámadásom, fényben, üdvösségben, s ne itt zajban, koromban.

Most viszont itt szerencsétlenkedem a járdaszíngeten villamosra várva, eukaliptuszos kendőcskét szorítva orromhoz, életben maradni, míg a járat megérkezik.

Hazaérek, de nem hajlandók bevégződni a napok. A beton héján belül mindig akad valami elvenni vagy odatenni való: olykor éjfélig is elpiszmozgok, mulatom az időt. A munka, ami ebből kikelne, annál csekélyebb.

92. április 10.

Szertartásos ténykedés a konyhában: készülődöm a böjt megtörésére. Nem mintha éhséget éreznék. Semmi érzelmi zaklatottság nincs bennem táplálkozó emberek vagy étel láttán. Nézem a villamosban a gyűrött s kissé piszkos ruhás, sötétes arcú férfit, ahogy rá-rá-morrint csöveskukoricájára. Figyelem az államozgását, a szemét: egy ember hangulatát.

Így, ennyi. Tanulságos lett volna kívárni, míg jelentkezik az a bizonyos farkaséhség, de már összegyűjtöttem érveimet a koplalás megtörésére. Itt ez a város, a környezet. S a közelítő családlátogatás, húsvét idején mégsem gubbaszthatok otthon elszántan koplalva egyetlen vendégfalat nélkül. Így lett végül is húsz nap. Először bevonatozom forrásvízért, virágföldet veszek, aztán elfogyasztom az ételt.

A korai — fél ötös — ébredés után lazítás, tisztálkodás, majd alapos, s nagyon jóleső, belső tartalmakra fogékony gyakorlás. A test most igencsak hajlékony, olyan testhelyzetekre is képes, amelyekre korábban nem. Ez is öröm. Izzóbb a gyakorlás. Kevesebb, húzódozás az ízületekben is.

A hátgerinc melletti mély hátizmokban némi „lázás” sajgás az alapos gerinccsavaró gyakorlatok következménye. A felkelő Nap üdvözlése: a fény, a teremtő erő befogadása. De el-elvon-

nak a körülmények: a gyakorlat idejét végig kopogja, zörgi, csörömpöli, csapkodja, zakatolja az alattam lakó. Lazítás közben lapockámmal érzem fatalpú papucsainak döngését.

Amit lehet, beépítke a gyakorlatba. De nem tudhatom, mit vágnak hozzám a következő percben. Talán ezért is húzódozok attól, hogy hosszabb munkába fogjak. A vidékről hazahozott kéziratok még mindig a reklámszatyorban — falnak támasztva az íróasztal közelében. A gondolatok visszahúzódtak a csillagoktól a zajos szomszédságig, a zabolátlan autóvezetőkhig.

Még mindig zaklat a bevásárlási ösztön. Forrásvíz, fűszerek, virágmagvak, szójatej, mintha a túlvilágra készítenék útravalót. Fölmálházza, az időt jól eljátszva értem haza. Még leírom ezt is, aztán megejtem a késői ebédet.

Némi szertartásosság az evésben. Füstölőt gyűjtök, ráhangolódok, hadd váljék szellemi örömmé a testi-lelki telődés. A szezámval szórt rizs és a párolt sárgarépa (kurkumamártás fűszerkeverékkel) adja, adja, adja magát, két kávéskanálnyi falatot százszor is megrágok, forgatom-ízlelem, időzve, szétáradva az ízekben, illatokban, zamatokban, betöltve velük testemet. A hónapos retek, amivel kezdem, kicsit csípős, de fölrázza szerveimet: Hé, ébresztő gyomor! Máj! Föll Föll Eleimi erőket fakasztanak fel az ízek (talán emlékeket is), a nyelvemmel érzékelem, s csak sejtem a mélységeket, ahová ezek az örömek befénylenek. Hosszúra, alaposra nyúlik az evés. Még egy-két szál hordóskáposzta, na, és ez a kis falás rizs.

S lám, egy idő múlva lezúdul az agyam valahová a gyomor alá, némi tompaság, bárgyúság. Mint aki elveszti ártatlanságát. Vigyázni, nehogy átcsipegessem a napot. Most (is) kell a tartás!

92. április 12.

Égő fájdalom, „láz” a rágóizmaimban. Túl sokat foglalkozom önmagammal. A behatárolt, korlátolt énemmel. Önteltség. Önzésből a koplalás sem üresített meg teljesen és véglegesen, hogy türelem, megértés, másokra ráhallgatás legyek egészen. A megvalósulásig. Sőt, mintha most lopkodná megint vissza elosztogatott kincseit a test és a lélek. Persze hiúság, kamaszos heveskedés volna azt hinni, hogy két hét visszavonultsággal valami jobb, más elérhető. De megkeserítő, ha némi zavartság után újra a régi helyzetek köszönnek rám kedves ismerősként. Hiába tagadnám le magam.

Újjászületés. Mintha a szülők lelke is kísértene. Érzelmes eltűnésvágy, talán, hogy kicsaljам mások rámfigyelését, gyöngédségét. Elbújunk egy darabka időre és senkinek sem hiányzunk, megfélekedeznek rólunk, tékozlóként visszatérve alig-alig fogadnak be, mintha már nem is vártak volna. Már szétosztották örökségünket is. Fölbred a sértettség, hiúság, becsvágy. De a végtelen erők sodrában alá-alábukik ez a kép is: jó meghalni, és jó a feltámadás.

...འཇུག་པ་ལྟར་དུ་
བྱས་པ།

འཇུག་པ་
ལྟར་དུ་
བྱས་པ།

ÖKOEVANGELIZMUS

A civilizáció, a modern világ, a mai technika olyan ellentmondásokat hozott a felszínre, ami a század közepétől kezdve arra ösztönözte és ösztönzi ma is a filozófusokat, de a filozófikus hajlamú frászdókat is, hogy megpróbáljanak választ adni az egyre bonyolultabb kérdésekre. Talán nem véletlen, hogy sokan úgy gondolják, a különböző szakterületeken jelentkező válságjelenségek között olyan összefüggés van, amely átfogóbb vizsgálatot igényel. Nem véletlen az sem, hogy a legtöbb, a modern válságkezeléssel foglalkozó filozófiai ihletettséggű frás nem egyszerűen gazdaságcentrikus, nem a társadalomtudományok felől közelíti meg a problémát és nem csupán a politikai berendezkedésen kíván változtatni, hanem egy mindent átfogó világgép kialakítására törekszik. Az ezredvég vallása a sokak szerint minden lényeges jelenséget jól magyarázó ökológia. Korunk válsága E.F. Schumacher szerint három, természetesen egymással összefüggő területen jelentkezik. Az emberi természet tiltakozik az embertelen technikai, szervezési és politikai megoldások ellen, amelyeket fojtogatónak és lealacsonyítóknak érez. Másodsorban, az emberi életet fenntartó élő környezet az emberi tevékenység járma alatt nyög és részleges összeomlás jeleit mutatja. Harmadrészt, mint köztudott, a föld meg nem újítható erőforrásait — különösen a szilárd tüzelőanyagokat — oly mértékben fosztjuk ki, hogy a hiány és a teljes kimerülés belátható időn belül bekövetkezik. A jelek szerint a modern kor nem rendelkezik azokkal a technikai, társadalmi eszközökkel, amelyekkel meg lehetne állítani az elsvatagosodást, az erdőpusztulásokat, a tengerek és óceánok elszennyeződését, de ugyanúgy képtelen megakadályozni Észak és Dél gazdasági ellentéteinek mélyülését, gátat vetni a Föld túlnépesedésének, vagy egyszerűen csak olyan politikai állapotokat teremteni, amellyel a béke fenntartható. Az ökológiai válság, túldimenzionált, vagy sem, mindenképpen alapvető változásokat igényel. Bár homogén ökofilozófiáról ma még nem beszélhetünk, a törekvések nagyon is egy kerek egészet magába foglaló holisztikus elmélet megteremtése felé mutatnak, amelybe, mint valami Mengyelejev-féle periódusos táblázatba majd később beilleszthetők a ma még fel nem fedezett tudományos, és társadalmi jelenségek. Az elméletek ma még plasztikus állapotban vannak, de már megkövesedtek azok a pillérek, azok a filozó-

fiái alapelvek, amelyeket a zöldmozgalmak a gyakorlatban is használnak. Az ökológiai filozófia sajátos terombolmány. Miközben forradalmi módon próbálja lerombolni az ipari társadalom és a modern technika, vagy a racionálisnak nevezett, de pusztán az anyagi önzésre épülő gazdasági fejlődés kultikus bálványait, maga is új oltárokat épít. Az ökológiai filozófia nem pusztán természettudományos elmélet, amint erre az ökológiai tudományból próbálnánk következtetni, hanem olyan utópia és futurologia, amelyik a természetes rendszerek működéséből kíván az élet minden területén használatos általános elveket megfogalmazni, nem kisebb cél, mint az emberiség túlélése érdekében. Az ökológiai filozófiák szerzői, amikor az ökológiai válság elhárítására alkalmas egyetemes elveket öntik végső formába óhatatlanul is túllépnek a hagyományos szakmai megoldások keretein. A kérdésekre, amelyek elsősorban a modern technika alkalmazási lehetőségei, vagy az emberiség termelési tevékenysége, fogyasztása és életvitele körül forognak nemcsak a közgazdasági elméletekben, hanem az emberi tulajdonságok megváltoztatásában keresik a választ. „A természet, hogy úgy mondjam, mindig tudja, mikor hol kell megállni. A természetes növekedés misztériumánál csak a növekedés természetes misztériuma nagyobb”- fejt ki Schumacher egyik munkájában. Az önszabályozó természettel szemben a technika, a gazdasági növekedés, és az az életmód, amely materialista alapokon nyugszik, azaz folyamatosan és határokat nem ismerve terjeszkedik egy véges környezetben, nem tartható fenn sokáig. Nyilvánvaló, vonja le a következtetést, hogy az emberiség nem kerülheti meg az etikai kérdéseket, a mértéken túli meggazdagodás nem lehetséges, illetve mások, más nemzetek érdekében a gazdagabbaknak le kell mondaniuk róla. Azzal a megállapítással pedig, hogy a gazdasági, vagy bármilyen haladás nem az önzés, hanem csak az elfelejtett emberi bölcsesség felhasználásával lehetséges, az elmélet igen közel kerül a vallási ideológiákhoz. De korántsem ez az egyetlen bizonyíték az ökológiai és vallásos filozófiák rokonságára. A zöld filozófiákban is fontos szerepük van a tradícióknak, a zöldeknek is van teremtésmítoszuk, a Gaia-hipotézis, a környezetvédők eszkatalógiája pedig a véget, az ökológiai válságból következően az emberiség pusztulását kísérli megjósolni. Természetükénél fogva az ökológiai ideo-

lógiaik is, mivel alapigazságokat természettudományos magyarázatok segítségével ugyan, de tudományos bizonyítékok nélkül, vagy néha azok ellenében fogadnak és fogadtatnak el, könnyen merevülhetnek dogmatikussá. A környezetvédők a tudományos felfogással ellentétben a bizonyosságra törekcszenek és a világ jelenségeire az egyetemesség igényével akarnak választ adni, néha nem is titkoltan tendenciózus választokat, amelyek a pillanatnyi helyzet gyors megváltoztatását szolgálják. Az ideológiával is rendelkező zöldmozgalmak éppúgy hivatkoznak misztikus szimbólumokra, mint a vallások, sőt kialakultak a szertartásaik, spirituális rituásaik. A világ keletkezésének zöld mítoszait, nemcsak a jól ismert Gaia-hipotézist, hanem az evolúciós elmélet továbbfejlesztett változatait a gyakorlatban is használják egyes zöldmozgalmak. Az Earth First (Első a Föld) amerikai militáns zöldszervezet biocentrikus meggyőződést vall magának, az emberközpontúság elvetését, amely kifejezetten vallásos alapokon nyugszik. Számptalan zöld filozófia használja a bioregionalizmus elméletét, a legtöbb mozgalom elfogadja a „deep ecology”-t, de ugyanakkor van elképzelésük a politikai intézményrendszerek módosításáról és az ökológiai demokráciáról. Az ideológus felfogást valló zöldek szerint a formális és rövidtávú technokrata felfogású környezetvédelem és mélyebb alapokon nyugvó alternatív ökológiai felfogások között éppen az etikai felfogásban, az ideológiai megfogalmazásban van a lényeges különbség. Az etikai elveknek meghatározó szerepük van, akárcsak a vallási nézetek esetében. Az erkölcsi normák, belső parancsok azonban nem Istentől származnak, hanem a már említett újra megtalált bölcseségből erednek, illetve természeti törvényszerűségekből levezethetők. Ez az etika azonban mindenképpen a szabad, nem kényszerből cselekvő, magas társadalmi tudattal rendelkező individuális lény eszméje.

ÖKOVALLÁS

A zöld vallás a létező világ, és elsősorban az élővilág mélyeséges tiszteletére épül. A természeti elemek feltétlen tisztelete a természeti népek vallásos érzelmeit idézi. De az ökológiai ideák többek ennél, nem elégedhetnek meg ennyivel, a megsejtett igazságot a racionális elme számára is igazolniuk kell. A Föld, a bioszféra is más megvilágításba kerül. A gondolat, hogy a bioszféra talán több, mint a természeti — szárazföldi, vízi vagy légkörnyezetben élő dolgok összessége olyan gyönyörű, hogy megéri, hogy akárcsak feltevésként, modellként létezen: „a Föld élő anyagai — a levegő, az óceánok és a Föld felszíne — bonyolult rendszert alkotnak, amelyet egyetlen organizmusként szemlélhetünk. Ez az organizmus teszi bolygónkat az élet számára alkalmas környezeté. A Gaia-elmélet, mert arról van szó, ugyanakkor nem akar vallás maradni, hanem a bioszféra működésének, az élet fenntartásának, sőt a földi élet keletkezésének egyik tudományos magyarázata, anélkül, hogy természetfeletti jelenségekre, vagy pusztán materiális ele-

mekre épülne. Ez a lény, ez az organizmus, amely maga szabályozza a környezetét, mégpedig úgy, hogy tekintettel van az életre és optimális lehetőségeket biztosít számára, bámulatra kell, hogy készítse az embert, aki tökéletlen technikájával „megsebzí a bolygót”.

Az evolúció lényege, hogy az életnek új formái keletkeznek, a régiek pedig kihalnak. Amióta az élet megjelent a Földön, több faj fejlődött ki, mint amennyi kipusztult, ennek megfelelően a növényi és állati élet szövedéke hihetetlenül bonyolulttá és összefonódotttá vált. Egyes zöld ideológiák számára az evolúciós folyamat jelenti a bizonyítékot arra nézve, hogy meg kell változtatnunk antropocentrikus felfogásunkat. Az evolúció során, állítják, minden faj hasonló folyamaton megy keresztül és egyik sem, tehát az ember sem rendeltetett valamiféle magasabbrendű küldetésre. Nincs okunk tehát arra, hogy az embert magasabbrendűnek, vagy netán a fejlődés csúcspontjának tekintsük, aki korlátlanul uralkodhat a többi élőlény felett. Ebből a felfogásból pedig az az etikai következtetés vonható le, hogy a valódi védendő érték az élet komplexitását megteremtő evolúciós folyamat maga. Csak a háborítatlan természetes állapot fenntartása tudja garantálni az evolúció folyamatosságát és a fajok kifejlődéséhez szükséges genetikai tárházat. A biocentrikus felfogásnak természetesen már a taoizmusban, a buddhizmusban és más keleti vallásban megtalálhatók a gyökerei, de tudományos alapú, isten nélküli ideaként csak a környezetvédők használják. A környezetvédő ideológiák azonban sohasem csak pusztá elméletek, rideg filozófiák, hanem arra irányulnak, hogy a közönséges racionalitás fölé emeljék a természet és környezetpusztítás elleni küzdelmet. Az ökológiai etika próbálja áthidalni azt a szakadékot, amely a környezet természetes állapotban való fenntartásának igénye és annak tudományos eszközökkel bizonyítható hasznossága között tártong. Az idealista elméletek a tudományos kutatások hiányzó láncszemeit próbálják pótolni érzelmi, spirituális és szakrális elemekkel. A környezetvédelem, amely nem titkolt módon fellázad a mechanisztikus és redukcionista tudomány ellen, tudatosan keresi a jelenségek egyszerű magyarázatát, mindenki számára felfogható értelmezését. Még hangsúlyozottabb ez a szándék a társadalmi viszonyok analizálásánál, az alternatívák kidolgozásánál. A zöldek a jelenlegi társadalmat életképtelennek tartják és azt vallják, hogy az ipari társadalom az ökológiai katasztrófa felé tart, és az emberiségnek kulturális, szellemi, etikai megújulásra van szüksége, beleértve a gazdasági szemlélet megújítását is, hiszen az emberi civilizáció léte forog kockán. A zöld ideológiák az emberiség nagy kérdéseit egy közös összefüggő eszmerendszerbe ágyazzák csakúgy, mint a vallások. Hasonlóság van a zöldek megfogalmazása szerinti önemésztő fogyasztói társadalom öko-kollapszusa és a bűnös emberiség apokaliptiszisa között. Elég könnyű párhuzamot találni a zsidó-keresztény erkölcsi felfogás és az idealista környezetfilozófia tanításai között. Különösen a krisztusitanokkal mutatható ki nagy hasonlóság. A zöld fi-

lozofusok megvetően elítélik azokat a nézeteket, amelyek meggyőződése szerint a béke legbiztosabb alapja a gazdagság, az egyetemes jólét lenne. Nemcsak a becstelenség, de a hasznos tevékenységet is elutasítják, merőben erkölcsi alapon (hangsúlyozva, hogy az etika hosszú távon lehet olyan hasznos, mint a gazdasági becstelenség), de eleve a meggazdagodásra, a gazdasági növekedésre való törekvést is. Itt sem nyíltan jelenik meg az etikai érv, hanem racionalitásba csomagolva. A jelenlegi fogyasztói mohóság, a természeti kincsek korlátlan kiaknázása teszi életképtelenné az ipari társadalmat és vezet egyre mélyebb ökológiai válsághoz. „A szeresd felebarátodat, mint tenmagad” mellett a zöld filozófia a hatalomról való lemondást, a piaci versengés helyett az alkotó együttműködést (természetesen, mint kifizetődőbb módszert) ajánlja. A zöldek sem hisznek a pusztá materiális módszerekben és azt vallják, hogy a problémák megértése és kezelése nem intézményesíthető, hanem individuális jellegű. Amint azt a különböző globális mentőakciók hiábavalóságai is igazolják, az emberiség nagy problémáit, a túlnépesedést, a szegénységet, a gazdasági elmaradottságot, a természeti és nyersanyagkészletek pusztulását nem lehet erőszakkal, központi eszközökkel, vagy csak anyagi javakkal megoldani. A zöldek a nem materiális gondolkodásra helyezik a hangsúlyt. Az egyszerűség, a fogyasztás visszaszorítása, a takarékoság, mások szociális problémái iránti érzékenység válnak a legfontosabb tulajdonságokká. A korai kereszténység askézizmusa, a tisztes szegénység melletti elkötelezettség azonban itt már nem az isten iránti tiszteletből ered, még kevésbé csak praktikus okokból szükséges, hanem a természet „csodálatos” törvényeinek a felismeréséből származik. Az ökovallásnak azonban nincsenek egyházi, legfeljebb szektái. Nincsenek egységes nézetek, amelyekről el lehetne térni, az ortodox jelző éppúgy értelmetlen, mint a disszidens. A fundamentum korántsem annyira koherens, amint ezt feltételezik. Nem lehet azt mondani, hogy a Gaia-elméletnek vannak inkább hívei, vagy az evolúciós tanok hirdetőinek, hogy a gyökerek a panteológiából, vagy más keleti vallásból származnak kizárólagosan. Másrészt az ideológiák, érthető módon, hiszen az emberiség legégetőbb társadalmi kérdéseivel foglalkoznak, óhatatlanul is politikáivá válnak, vagy felhasználható politikai célokra.

GAIA-TÁRSADALOM

A Gaia-hipotézis alkalmazható a társadalomra is. Az újabb szociológiai elméletek kiterjesztik a Gaia-hipotézis általánosításait a társadalmi viszonyokra. Ennek a társadalmi berendezkedésnek az ideáljai, magyarul az etikája, különbözik az ipari kultúra társadalmának eszményeitől. Ahogy a Gaia-elmélet szerint a Föld különböző részei között interaktív kapcsolat van, úgy a Gaia társadalom is szoros és kölcsönös együttműködésre épít az emberek között. A társadalmi közgondolkodás, ellentétben más zöld filozófiánál tapasztaltakkal, azonban a racionalitáson,

a józan ésszerűségen alapszik. Ez a fajta racionalitás márban különbözik az ipari társadalom technokrata racionalizmusától, és teljeskörű természetszemlélet hatja át.” Nemcsak az emberek egymás közötti érintkezése válik kreatívvá és autonómmá, de a természetel való kapcsolatuk is, és talán a legjobb szavak erre a kapcsolatra a közös és kölcsönös függőség, mely őszinte etikai értéként érvényesül” — jegyzi meg Illich egyik szociológiai munkájában. A kölcsönös függőségnek, mint etikai értéknek az elfogadása fontos következményekkel jár az emberiségnek a természettel és a társadalommal való kapcsolatának, viselkedésének újrafogalmazásában. Mivel, ha a természet és a társadalom szerves részének tekintjük magunkat, vagyis a szociális és a fizikai realitásokba beágyazottnak, akkor igencsak abszurd lenne etikailag megalapozatlan cselekedeteket elkövetni akár a társadalommal, akár a környezettel szemben. Sőt, „a kölcsönös függőségen alapuló realitás elfogadása egyenesen megköveteli, hogy valamiféle holisztikus bölcsesség alapján éljünk”- állítja Schumacher-, „ahelyett, hogy a gyakorlati ismereteinket pusztán praktikus felhasználnánk”. Nem elegendő a közvetlen környezettel foglalkozni, de az etikai horizontot ki kell terjeszteni az egész bolygóra, sőt a teljes világegyetemre. Roszak szerint csak egy ilyen bolygóméretű személyes kontaktus és őszinte identitáskeresés vezethet el a globális problémák megértéséhez, mivel a tudományos ismeretek önmagukban spekulatívak. Praktikus szempontokat figyelembevéve is szükség van ezekre az ökológiai teóriákra, hogy elég politikai erőt gyűjtsünk a jelenlegi ipari társadalom ideológiájának megváltoztatására. Az idealista ökológia az elérhetetlen akarja elérni, a különbözőségeket egybeolvasztani. Célja a tudomány anyagi és a vallás spirituális szemléletének összeegyeztetése, a „természetes egység”, ahogy a környezetvédő ideológusok tartják, ami a történelmi fejlődés során megbomlott és a mostani skizofrén állapotot eredményezte. De az ökológiai evangélium még csak most van alakulóban, a „könyvek” még nem álltak össze egységes egészé. Ennek ellenére az egyházak a holisztikus felfogást valló zöldmozgalmak létét fenyegetésként élik meg, úgy értelmezik, hogy a mozgalmi ideológiák a maguk életközeli, természetudományokon alapuló, de az anyagi gondolkodást ugyanúgy elvető spirituális elméletei konkurrenciát jelenthetnek, az amúgyis válsággal küzdő egyházaknak. De az elutasításon kívül vannak olyan reformkezdeményezések is, amelyek más taktikát választanak, és megpróbálják beolvasztani az ökológiát az evangéliumba.

ZÖLD EVANGÉLIUM

A zöld filozófiák vallásos színezete azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy tetszés szerint integrálhatók az egyházi tanokba. Mindazok a hasonlóságok, amelyeket felsoroltam természetesen a hívő emberek számára megkönnyítik az idealista környezetvédelmi ideológiák elfogadását, de minden párhuzam ellenére elfogadhatatlan ezeket a nézeteket egy-

szerűen a keresztény vagy más vallásos nézetekkel azonosítani. Pedig az egyházi körökben felébredt ez a kísértés, hogy most, amikor az ökológiai eszmék terjedőben vannak, a kereszténységet, amely korántsem a földi boldogságot hirdette és inkább a lelkek megmentésével volt elfoglalva, zöldre fessék. De vajon tehetünk-e egyenlőségjelet a zöldek spirituális felfogása és a vallásos nézetekben megnyilvánuló zöld gondolatok között? Ehhez mindenképp a Bibliát kéne megvizsgálnunk. Azt kéne bebizonyítani, vagy elvetni, hogy a Biblia eredendően tartalmaz-e a mai zöld ideológiának megfelelő gondolatokat, vagy pedig ezeket csak utólag szeretnék belemagyarázni?

ISTENI GONDVISELÉS

A Bibliában a gondviselés ideológiája jelenik meg, Isten úgy viselkedik, mint egy, a teremtéstől távol álló földesúr, aki az ember gondjaira bízta a Földet, és mellesleg a teljes Föld feletti uralomra bízta az embert. A gondviselés teológiája, bár különböző magyarázatokkal jelenik meg, alapvetően meghatározza a bibliai természetfelfogást. A Teremtés Könyvének ez a sokat idézett és vitatott mondata: „töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá; uralkodjatok a tenger halai az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog”, kétségtelenül eléggé egyértelmű, és méltán vívta ki antropocentrikus felfogásával az ökofilozófusok ellenszenvét. Azt, hogy az ember milyen buzgón hajtotta végre ezt az „isteni parancsot” — megfelelően a többről -, azt hiszem nem kell ecsetelni. Mégsem gondolom, hogy néhány mondattal lehetne helyettesíteni azt, amit a zsidó-keresztény hitvilág és szellemiség megtestesít. Itt meg kell jegyezni azonban, hogy annak, aki részletes áttekintést szeretne adni erről a témáról (és ennek az írásnak nem ez a feladata), komoly nehézségekkel kell megküzdenie. Hiszen a zsidó-keresztény kultúra irodalma óriási, nincs koherensnek tekinthető filozófia, és nemcsak a teológiai irodalom és a hitelesnek tartott bibliaaváltozatok között vannak lényeges ellentmondások, de a Biblián belül is.

TÁRSADALMI MEGHASONLÁS

A gondviselés teológiája azonban azért fontos, mert különválasztja a teremtést és a teremtményt. Az embernek ezáltal nemcsak kitüntetett helyzete lesz más élőlények és a természeti elemek felett, de isteni kötelezettsége is a rend fenntartása. Ez a szellemiség teljesen idegen a természeti népek kultikus és vallásos természetiszteletétől, amelyet a zöld filozófusok magukénak vallanak. Nem véletlen hát, ha sokak szerint a gondviselés teológiája, a zsidó-keresztény vallás alapja felelős annak a bennünk mélyen gyökerező kettősségnek a kialakulásáért, amely megosztja az énünket. Ez a vallás szolgálta a hierarchikus állami berendezkedés kialakulását, a birodalmak fennállását, a nemek szerinti megkülönböztetést, a férfiuralmat. A IV. században Szent Augusztinus volt az, akinek a befolyására elfogadták az eredendő

bűn koncepcióját, amely azt kívánta igazolni, hogy a teremtés az emberért van, és ez az eszme aztán egyeduralmukodóvá vált Nyugaton.

PAX ÖKOLOGICA

A „teológiai ökológia tudománya” úgy véli, hogy a teremtésmítosz „alárendelni” (kabas) kifejezése többértelmű, és nem csupán birtokbavételt jelent. Hasonló a helyzet az „uralkodni”(radah) szóval is. Bármenyire is próbáljuk azonban úgy érteni e szavakat, hogy az uralkodás, valójában pásztorkodást jelent, és a Föld feletti gondoskodás lett rábízva Isten földi képmására, keveset tud változtatni azon az alapelven, hogy az ember nem a természet része (ahogy a teremtő sem az), holott ma minden köznapi vagy tudományos felfogás ezt alapulvnek tekinti. Ha az egyházi ideológia nehezen is tudná az ökológiai világnézetet integrálni tanaiba (mindenesetre vannak próbálkozások), az istenfogalom, az istenhit és az ökológiai filozófiák nem összeegyeztethetetlenek. Az ökológiai misztikum számára azonban még a panteizmus sem elég jó, nem beszélve a kifejezetten konzervatívnek tekintett monoteista felfogásról. A békés egyeztetést legfeljebb a disszidens dominikánus teológus, Matthew Fox javaslatai alapján lehetne véghezvinni, ami egy gyökeresen megreformált egyházat eredményezne. Fox úgy véli, hogy meg kell szabadítani a katolicizmust a konzervatív alanyi/tárgyi kapcsolat-értelmezéstől. Szerinte a panteizmus, amely azt tartja, hogy minden isten és isten minden, antievolúciós felfogás, és ez aligha felelhet meg mai ökológiai szemléletünknek. A panteizmus lenne szerinte a legalkalmasabb egy mai környezeti felfogás számára.

A KATOLICIZMUS REMITOLÓGIZÁLÁSA

Az egyházaknak, de különösen a keresztényeknek, akik most elérkezettnek látják az időt, hogy az emberiség világi kérdéseivel foglalkozzanak, szembe kell nézniük a termeléssel, a gazdasági fejlődéssel és az ökológiai válsággal kapcsolatos kérdéskör ellentmondásaival. A zsidó-keresztény felfogás a munka, az emberi tevékenység eredetét a bűnbeesésre vezeti vissza. Akadnak olyan teológusok, akik azt állítják, hogy az ember a bűnbeeséssel eljászotta „dominium terrae”-jét, és azt az isten adta bölcsességgel kell pótolnia. Vannak olyanok, akik szerint ennek ellenére sem szűnt meg az ember előjoga. Sőt olyan elméletek is vannak (Ágoston), hogy az embernek egyenesen kötelessége magában az értelem szikráját felszítania, hogy a technikai civilizációt, annak minden ambivalenciája ellenére, és bűnös voltunk tudatában, a természet gyógyításának szolgálatába állítsa. Kétségtelen, hogy a keresztény kultúra a termelési tevékenységet a civilizáció alapjának tekintette (ellentétben a keleti vallásokkal), és az is, hogy a keresztény teológia lánzdását tört a ma népszerű (és elsősorban a világ vezető nagyhatalmainak tüzetli érdekeit szem előtt tartó) fejlődéseméletek mellett, és nincs jelenleg olyan

irányzata, amely a „vissza a természethez elvét” hirdetné, romantikus, vagy akár animisztikus értelemben. A remitologizálási folyamat azonban megkezdődött az egyházon belül is. Ennek egyik módszere a tiszta forrásokhoz, vagyis a Bibliához való visszatérés, a másik pedig az egyházi ideológiák alapos reformja.

A BÖLCSESSÉG ELVESZTÉSE

Minden baj oka a „földi bölcsesség elvesztése”. Nincs harmónia az emberek, az állatok és a környezet között, és emiatt működési zavarok lépnek fel a társadalomban, és veszélyeztetik az emberiség fennmaradását. Az ökológia, mint az egész megragadásának „tudománya”, a prehisztórikus ember gondolkodásának része volt. Ezért ma sokan azt állítják, hogy az élet remitologizálására van szükség, és ehhez elegendő átvenni az indiánok hiedelmeit, vagy az indiai erőszakmentességet (ahimsza) felhasználni a Föld szakrális karaktere iránti védikus érzék kialakításához, vagy a feminizmust összekombinálni a kereszténység előtti istennők mitológiájával. Az elvesztett ökológiai bölcsesség iránti vágyakozás, amelynek kétségtelenül számtalan eredménye van, fejt ki John Carmody, azonban nemcsak a tudományos mentalitást támadja, hanem a szekularizálódást, a demitológikus folyamatot, amelyet az egyházak kezdeményeztek. A teremtés szent forrásainak újramitologizálása, a vallás szellemi alapjainak megújítása a fő célja ezeknek a katolikus mozgalmaknak, amelyek azonban azzal a veszéllyel járhatnak, hogy az újraértékelés feltárja az evangélium transzszendens felfogásának és az egyház természet- és történelemfelfogásának ellentmondásait. Annak érdekében, hogy ne tűnjék az ökológiai bölcsesség és mindaz, ami Krisztusban napvilágra jött, ellentmondásnak, a keresztény mitológiát kell átdolgozni, átértékelni. „Isten maga az értelem, amely a legszélesebb hatótávolságban kinyilatkoztatássá válik, testet ölt és közöttünk időzik”. John Carmody szerint az ökológiai bölcsességhez való közelítés érdekében a kereszténységnek az alábbi reformokat kéne végrehajtania: 1. A Teremtést ne egyszeri és lezárt folyamatként értelmezzék, hanem mindig újra kezdődőnek, mindig frissnek, a létezésnek az egyetlen szent forrásból történő állandó beáramlása révén. A természeti szépség alapjait az örökkévalóságban vetették meg. A teremtés rendkívüli csoda, a bolygó, amin élünk, egyáltalán nem magától értetődően elfogadható csoda, hanem a tökéletesség isteni jelenvalósága. Minél inkább megújítják a keresztények a teremtés rendkívüli jellegére vonatkozó értékelésüket, annál inkább megvetik egy jövőbeli ökológiai gyakorlat alapjait. 2. A krisztusi megváltás teóriája az emberiségre vonatkozik, a keresztények jól tennék, ha kiterjesztenék a megváltást a természet világára is. Az együttérzésnek pedig nemcsak a többi élőlényre, de a „megsebzett bolygóra” is ki kéne terjednie. 3. A keresztényeknek oda kell figyelniük más tanításokra is, a geomantikára, az asztrológiára, a taoizmusra, a buddhizmus természet-

tiszteletére, arra, hogy miként szól Isten a nem emberi hangokban. Észre kéne venniük, hogy mások, már megelőzték őket. 4. A bibliai népeknek prófétai felhívásuk van a természetpusztítással szemben. A szent szövegeket felhívásként is lehet értelmezni az ökológiai katasztrófa elhárítására, a radikális változtatások megkezdésére.

A MEGMENTÉS IDEOLÓGIÁJA

Aktizsizs, a teremtés, az emberen kívüli teremtmények csoportját jelenti, és alá van vetve a „múlандóság rabszolgaságának”. Luther szerint a teremtés ki van szolgáltatva az ember „perverz élvhajhászásának”. Az ember és a többi teremtmény egyenlőtlen sorsközösségben élnek, és a megváltott, feloldozott ember, várhatóan, a kozmosz számára is megváltást jelent majd. Pál apostol szerint eddig az időpontig azonban a leigázott teremtmény és az uralkodó ember együtt szenved. „Az egész világ együtt szenved”, írja Alexander Genóczy. A természet szenvedése azonban nemcsak az ember által okozott szenvedés, hanem annak a közös bűnnek a vezeklése, amely eredetileg csak az emberre lett kiróva, tehát ember és természet közösen várnak az isteni megváltásra, megmentésre. A feloldozás nyilván nem sokáig késik. Krisztus, akinek emberformájúságában nem nehéz felismerni az emberi teremtmény istenformájúságának feltételezését is, elsősorban az emberekért könyörög.

A KETTÉTÖRT RÁCIÓ

Nem kerülhetjük meg azt a kérdést, hogy milyen világfelfogás sugárzik a Bibliából. Ugyan a Biblia nem kifejezetten az emberi gondolkodásmóddal foglalkozik, óhatatlanul is korábban teremti meg azt a tudathasadást, amely az emberi szubjektum és a körülötte lévő természetes és mesterséges környezet között van, mint az újkori filozófusok, pl. Descartes. A valóságnak ez a kétféle osztása, a res cogitans és a res extensa valójában a teremtésmítoszok alapja. Tévedés lenne azonban a bibliai felfogásba valamiféle egységes természettudományos világméretet belema-gyarázni, vagy a Bibliát preconcepciósnak tekinteni. Mindenesetre azt Genóczy is elismeri, hogy a reneszánsz úgynevezett humanizmusa, amely kíméletlen antropocentrizmus volt, menlevélként értelmezte a Gen. 1,28-at a környezet és az élővilág kizsákmányolására. Ha igazságosak akarunk lenni Descartes-tal szemben, akkor nem szabad egyes szövegrészleteit kiemelni és bűnbaknak megtenni a növények, állatok és az anyag jéghideg, matematikai tárgyiasításáért a „res cogitans” zsarnoksága alatt. Nagyon nehéz keresztény, vagy zsidó világméretekről beszélni, hiszen akik ezt teszik, azok a Bibliára is hivatkozhatnak, de az azóta eltelt évszázadok különböző keresztény felfogásaira is tetszés szerint, ráadásul mindezt egyáltalán nem valamiféle tudományosan megalapozott felfogással. Bár a Biblia bölcsességét sem lehet néhány mondata miatt elvetni, úgy tűnik, hogy a mai felfogá-

sunk szerinti környezeti etika teljesen hiányzik a Bibliából, ez a felfogás legalábbis nem jelenik meg benne közvetlenül, hanem az ember jobbításának szándékán keresztül. A Biblia szellemileg a természettől való elszakadásról beszél, és az embernek a természet feletti fölényét próbálja megalapozni. Az újkor racionalistái, az ész birodalmának megteremtői az ember természet feletti uralkodásának gondolatát átvették a kereszténységtől, miközben magát istent akarták a tudománnyal helyettesíteni. A mai tudománnyal szembe forduló elméletek, a misztikus tradíciók, az életjelenségek felértékelése, a racionalitás határainak kiterjedése, az érzelmi motívumokkal átítatott ökológiai filozófiák új színben tüntetik fel a vallást, és új jelentőséget kapnak a vallási dogmákba beépített emberi igazságok. Különösen a Biblia szellemi üzenete örök, és kerül át a megőrzendő értékek közé, a szellemiség felsőbbrendűsége és az anyagi értékekről való lemondás, vagyis az etikai felfogás miatt. Kétségtelen azonban az is, hogy a bibliai világkép semmiképpen sem egyeztethető össze a tudományos tapasztalatokkal, vagy a természettudomány mai tényeivel. Ezzel szemben dr. Hans Rohrbach matematikus „Természettudomány, világkép, hit” című könyvében azt állítja, hogy a mai modern tudományos világkép affelé közelít, ami a Bibliából is megfogalmazható a véges világegyetem, az anyag megsemmisíthetősége és a világegyetem egykori keletkezésének és majdani megszűnésének hipotézisével kapcsolatban. Azok a kor tudásszintjének megfelelő utalások, amelyekből a biblia geocentrikus világképére következtethetnénk tulajdonképpen csak dőszletei a Bibliának — hangzik az érvelés. „Az úgynevezett természettudományos világkép is hamis meghatározás, hiszen a kép nem más, mint a természettudósok tudatában lezajló mélylélektani folyamat eredménye. Az ateizmus pedig azok gyakorlata, akik istent nem tudják elképzelni, és helyette inkább a világot képzelik végtelennek és az anyagot megsemmisíthetetlennek”. Ezek az érvek ha mást nem, de azt bizonyítják, hogy a Biblia tudományos korszerűsítése is folyamatban van. De az valóban igaz, amit Rohrbach állít, hogy a modern fizika semmivé változtatta az arisztotelészi világképet, értelmetlenné tette az üres tér, vagy az anyagtalan idő fogalmát, megrendítette az ember hitét a természettudományos igazságokban, sőt magukban a tudományokban is kétségeket ébresztett, és megtörte a felvilágosodás dölyfét. Mégsem lehet azt állítani, hogy mivel a felvilágosodás, a racionalizmus a newtoni és pascali gondolatokat isten létezésének megkérdőjelezésére használta, ezért a tagadás tagadása logikus lenne, vagyis a racionalitás elutasítása, a véges világkép, a tudományos igazságok relativisztikus volta, vagy a tér-idő-anyag fogalom nyilvánvaló összetartozása feltétlenül isten létét bizonyítaná. A természettudományos világkép és isten létezésének az egyeztetése eddig még nem vezetett eredményre. Rohrbach kudarca a Biblia történetének tudománytalan felfogásánál „isten léte frásos bizonyítékának” kritikátlan isteni eredetűként való feltüntetésével lepleződik le. A Bibliát ugyan át kell értékelni, mondja, de semmiképpen

nem szükséges mítoszaltatni. „Ami a jelenben történik az nem más mint a Biblia keresztire feszítése”. Rohrbach bár elismeri, hogy a Biblia világképe geocentrikus, ezt a Septuaginta (a görög bibliafordítás) konzervatív felfogású tudósainak hibájául rója fel, akik a létező arisztarkhoszi „modern” heliocentrikus világgéppel szemben Arisztotelész felfogását részesítették előnyben.

ZÖLD ETIKA

A környezeti etika, az embernek és a természetnek a viszonya döntő jelentőségű az ökológiai válság, a környezetpusztítás elleni stratégiák kidolgozásánál. Az etika nem más, mint a kor eszménye, az elképzelt ideális társadalom működésének koncepciója, az elvárt, vagy meghirdetett viselkedésmód, az uralkodó szellemi irányzat. Mivel általában nem pontosan megfogalmazott normákról van szó, és nem beszélhetünk a társadalom minden rétegére kiterjedő felfogásról, ezért nagyon nehéz pontosan megfogalmazni egy kor szak etikáját, eszményeit. Másrészt, általában nem megvalósított, vagy mindenki által betartott eszményekről, követendő mintákról van szó, hanem a kor szellem képzetéről, nem valóságos fogalmakról, hanem sokszor olyanokról, amelyeknek az elérését még csak meg sem kísérelték az adott korban. Célszerűbb tehát uralkodó etikai gondolkodásról beszélni és a gondolkodásmód korlátait, kialakulásának körülményeit vizsgálni, semmint összevetni az adott társadalom tényleges erkölcsével. De ha néha szükséges is lenne egy ilyesfajta összevetés, semmiképpen sem szabad az absztrakt fogalomrendszert és az uralkodó erkölcsi magatartás vizsgálatát összekeverni.

A környezeti etika alapelemei már a prehisztorikus (történelem előtti) korokban megtalálhatók. A korai tudományos elméletek, elsősorban a világegyetem felfogására vonatkozó filozófiai megállapítások, korabeli környezeti etikai elveknek tekintendők, ha bevonultak a közgondolkodásba. Az ókorban egyébként nagyobb igény volt arra, hogy egy egyetemes, a hétköznapi élethez is igazodó filozófiai felfogást alkossanak, mint ma, amikor az emberek utálkozva fordulnak el a különböző ideológiáktól, és gyakran a gondolkodástól is. A bölcsesség kiterjesztésére törekedtek a mítoszok szerzői is, ezt szolgálták a vallási nézetek. Az ókori görögöknél sok elemét megtaláljuk ennek az ökológiai filozófiának, kezdve a természeti elemeket szimbolizáló istenekről, az áttekinthető méretű városállamokig. A különböző ókori társadalmak állat kultuszai az állatvilág nagyobb megértéséről tanúskodnak. Az emberi élet természetesebb felfogását tükrözik az élet minőségének növelésére törekvő gondolkodásmód, a hivatászerűen végzett munka megvetése a görögöknél, vagy a hierarchia, a férfiuralom elvetése, a természetes kiválasztódás érvényesítése (a születések korlátozásának és az euthanáziának ma „kegyetlennek” tartott alkalmazásai), a szükségletek korlátozása és az önmegtartóztatásra nevelés a spártaiaknál.

Külön megfontolás tárgya, hogy Szókratész, Plátón, vagy a többi filozófus tanításai, munkái koresz-

ményeknek tekintendők-e. Nagyon nehéz ugyanis meghatározni, hogy ezekből az elvekből mit fogadott be a társadalom, mi került be a kulturális vérkeringésbe. Mind a racionalista, mind pedig az individualista etikákban találunk olyan elemeket, amelyek a környezeti gondolkodással kapcsolatosak. Platón az önmérsékletet, a másokkal szembeni toleranciát hirdeti, amely sajátja lehetne a mai konszenzust hirdető, bázisdemokrácián alapuló társadalmi rendnek, amit a zöldek hirdetnek. Szóktárs pedig az egyéni gondolkodást tekinti az etikus élet alapjának, amely a mai tömegmanipulációkkal terhes politikai életben, a konvenciókat elutasító, a valódi ésszerűségen alapuló döntéseket sürgető zöldek követelnek elsősorban. A mai politikai-gazdasági felfogások azonban szeretnék elfelejteni az emberiségnek azt a nem rövid időszakát, amikor békében élt a természettel, tiszteletet érzett iránta, és kölcsönös, termékeny kapcsolatot tartott fenn vele. Ezeknek a felfogásoknak az alapja

részben a zsidó-keresztény hagyomány. De napjainkban számtalan próbálkozás van arra nézve, hogy az egyházak is bekapcsolódjanak a környezetvédelmi mozgalmakba. A pápai enciklikákban megfogalmazott ökológiai nézetek, vagy a hívő emberek spontán megmozdulásai kétségtelenül pozitív jelenségek. Mégsem lehet egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy vajon nyer vagy veszít-e az ökológiai mozgalom azzal, hogy ha a szószékről és isten nevében nyilatkoztatják ki és isteni eredetűnek tekintik etikai megfogalmazásait. Azt azonban egyértelműen ki lehet jelenteni, hogy az ökológiát semmiféleképpen sem lehet összekötő kapocsként használni a vallás és a tudományok között. Az is sejthető, hogy bármennyire is kézenfekvő, a hittudomány és az ökológiai ideológiák egybeolvasztása nem lenne szerencsés a környezetvédelem számára, mert egyik legfőbb értékét veszítené el: a dogmák-felettségét.

Felhasznált irodalom:

James Lovelock: *Gaia: Új szemmel a földi életről*, Ökológiai kapcsolatok 1983 Népművelési Intézet

E.F. Schumacher: *Béke és állandóság*, Ökológiai kapcsolatok 1983 Népművelési Intézet

E.F. Schumacher: *Emberarcú technika*, Ökológiai kapcsolatok 1983 Népművelési Intézet

Ivan Illich: *Laiikusok forradalma*, Ökológiai kapcsolatok 1983 Népművelési Intézet

Matthew Fox: *From Original Sin to Original Blessing*, *Resurgence* January/February 1991

John Carmody: „Ökológiai bölcsesség: és az élet remitológizálásának tendenciája. Nincsen ég Föld nélkül 1991 Ökológiai Információs Központ (Tanulmányok a CONCILIUM c. folyóirat 1991. augusztusi számából).

Alexander Genoczy: *A keresztény teremtéstan ökológiai perspektívái*, Nincsen ég Föld nélkül 1991 Ökológiai Információs Központ (Tanulmányok a CONCILIUM c. folyóirat 1991. augusztusi számából).

Dr. Hans Rohrbach: *Természetudomány, Világkép, Hit* (Naturwissenschaft, Weltbild, Glaube R.Brockhaus Verlag, Wuppertal 1967)1973 Evangéliumi Iratmisszió

Farkas Zoltán: *A környezetvédelem keresztény etikai alapjai*, *Környezet és Fejlődés* 1991/12

———, *Ember és Környezet*, A Kereszténydemokrata Néppárt I. kongresszusa kiadványa 1992 április

DIGITA

szoftverfejlesztő és Nyomdai Előkészítő Bt.
1121 Bp. Konkoly Thege M. u. 29-33
Tel/Fax: 160-3428

Felhívjuk szíves figyelmét arra, hogy Cégünk a jelenlegi nyomdaköltségekhez képest bármely nyomdaterméket jelentős költségcsökkenéssel tud előállítani. Az eddigi nyomdai folyamattól eltérően ugyanis a UNITY 1200 XL lézernyomtatóval közvetlen úton is készíthetjük a nyomdai folyamatban felhasználásra kerülő lemezt. Ennek következtében egy ill. két lépés kihagyható a hagyományos eljáráshoz képest, tehát csökkennek a költségek és a minőségben sem történik jelentős változás.

A különböző felhasználási igényekhez alkalmazkodó nyomdai folyamatok kialakításával maximálisan követni tudunk bármely nyomdai igényt a néhány száz példányos igénytelenebb belső kiadványoktól a színes reprezentatív prospektusokig, A3-as méretig.

Megjelent

az **ESÉLY** 1993/3-es száma

A TARTALOMBÓL:

Robert Castel:

**A nélkülözéstől a kivetettséig —
a „kiülleszkedés” pokoljárása**

Serge Paugam:

**Milyen nehézségekkel kell szembenézniük az
RMI ellátásban részesülőknek?**

Isabelle Astier: A belleszkedés próbája

**Az ESÉLY kapható a nagyobb
könyvesboltokban Budapesten.**

Előfizethető a szerkesztőségben.

Címünk: Hilscher Rezső Alapítvány

Esély Szerkesztőség

ELTE Szoc. pol. Tszk.

Budapest, Múzeum krt. 4.b-c 1088

Telefon: 266-9833/298m.

Előfizetés egy évre: 480,- Ft. Egy szám ára: 80,- Ft.

Klinikák, kórházak, egészségügyi Intézmények!

Ismerje meg Neuron-2000 Szabványos Egészségügyi szoftverünket!

Beteg felvételtől a zárójelentés készítéséig!

Teljes adminisztráció számítógépen!

Több idő a gyógyításra, mindent a korszerű betegápolásért!

Egységes *Windows* alapú könnyen kezelhető rendszer, amely egyszerűsített formában

a *magánorvosok* nélkülözhetelen eszköze is!

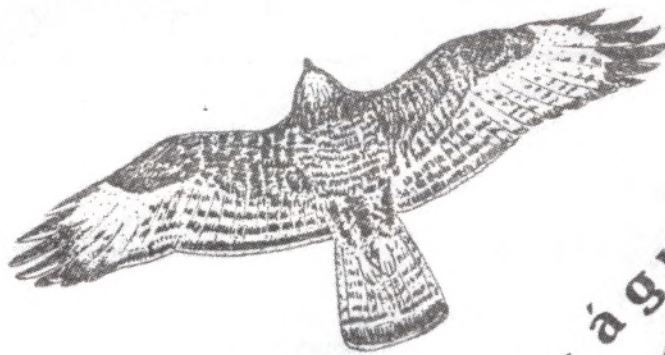
Kérje ingyenes Demo lemezünket!

Előre megbeszélt időpontban és helyen bemutatót tartunk!

1121. Budapest, Konkoly Thege M.u. 19/b

Tel: 169-5449; 175-8258 Fax 169-5140

Az ujjaid közül vágytam el

FOGADJ ÖRÖKBE EGY PATAKOT!

Amerikában a River Watch Network szervezésében 38 folyó mentén végeznek vizsgálatokat helyi csoportok, melyek aztán tapasztalataikat megosztva közösen lépnek föl a vizek állapotának javításáért. A Hudson-folyón dolgozó szervezetekben merült fel az ötlet, hogy kapcsolatot létesítsenek másik földrészen ténykedő csoportokkal. Így indult a Hudson-Duna Folyófigyelő Hálózat. Ennek dunamenti központja a Göncöl Alapítvány, a partnerszervezetek pedig a Riverwatch Network, az Adirondack Park Visitors Interpretive Center és az Adirondack Teacher Center. Első lépésként kísérleti jelleggel futtatjuk a

FOGADD ÖRÖKBE A GOMBÁS-PATAKOT! elnevezésű programot, amelynek küldetése: figyelemmel kísérni, védeni a Vác déli részén a Dunába ömlő, mintegy 15 km hosszú Gombás-patak vízminőségét, megőrizni és helyreállítani a patak vízgyűjtőterületén élő vízi életközösségeket, minimálisra csökkenteni a káros emberi hatásokat, elérni és megtartani egy egészséges fizikai, kémiai és biológiai állapotot, egy ökológiailag elfogadható élőhelyet. A helyi társadalom széles köreit bevonva munkánkba, terveink közé tartozik:

— újraterlepitni a mozaikos szegélyerdőt, — rétgazdálkodásra váltani a patakmenti 50-100 m-es sávban, — helyreállítani a Vácduka melletti kiszáritott nádas, — tovább javítani a meder morfológiáját, visszaszorítani a burkolást, — megvédeni a torkolatnál található ártéri erdőt és ott bemutatóhelyet létesíteni.

Mérési program:

— a program keretében kéthavonta (nyáron havonta) mérjük a vízminőséget a patak teljes hosszában, — rendszeresen vizsgáljuk a patak élővilágát, — az adatokat feldolgozzuk és megküldjük az illetékes hatóságoknak, — javaslatokat dolgozunk ki a patak élővízzé alakítására és fellépünk ezek megvalósításaáért, tapasztalatainkat rendszeresen kicseréljük (számítógépes telekommunikáció útján) a Hudson-folyó mentén dolgozó helyi csoportokkal, valamint a Dunamentén bekapcsolódó más csoportokkal.

Örömmel várunk minden tisztelt érdeklődőt, köszönjük esetleges tanácsait, támogatását:

GÖNCÖL ALAPITVÁNY 2600
Vác, Pf. 184. Ilona u. 3.
Telefon: 27/11-179, 27/14-983
Fax: 27/11-179 E-mail: h4695
gon'a'ella.hu

KIBUC-AUTÓNK VAN!

Remélem a cikk címe elég meglepő, de sokak számára azért érthető.

Mármint legalább a kibuc szó.

Akinek mégsem annak számára annyi magyarázat az elején, hogy a kibucok izraeli települések, ahol az emberek közösen dolgoznak és közösen használják az anyagi javakat.

Ha valaki most azt gondolná, hogy e sorok szerzője Izraelben él, az téved. Sokkal közelebb lakom, nevezetesen Bécsben. Akkor meg hogy jön ide a kibuc- kérdezheti bárki, joggal!

Ime, a magyarázat: Egy olyan egyesület tagjának csaptunk fel feleségemmel, amely azt tűzte ki célul, hogy enyhíteni igyekszik a városok zsúfoltságát, annak is egyik aspektusát: Azt, hogy a városokban a gépkocsik lassan kiszorítják az ott lakókat.

Az ötletet egy megszállott zöld barátunktól kaptuk, akinek arról vitatkoztunk, hogy szabad autót venni. Már már meggyőztük őt (ezt viccből mondom, mert ez lehetetlen), mikor előállt azzal, hogy látott egy hirdetést, amelyben egy egyesület hirdeti magát azzal a jelszóval, hogy szomszédok közösen használnak autót!

Ezek után jártamban keltemben valóban egy ilyen plakátra akadtam: AUTONATIVE a neve az egyesületnek, és a plakáton egy puzzle szerűen felosztott autó látható.

Még néhány sikertelen próbálkozás után, amikor megpróbáltunk közösen autót használni, kollégákkal, családtagokkal, egy este elmentem az AUTONATIVE heti információs estjére.

Itt az ideje hát, hogy a lényegre térjek: Az AUTONATIVE azoknak a mérsékelt zöldeknek való, akiknek nem életszükségletük, hogy akkor vágják be magukat egy pöfögő masinába, amikor ép-

pen kedvük szottyan, de akik néha ezt vagy azt a bevásárlást, kirándulást szeretnék autóval megtenni. Az ötlet Berlinből származik, és ott állítólag sokkal több tagot is számlál az egyesület.

Nem akarok nagyot mondani,

de amennyire emlékszem

Berlinben 1000 tag és

50 autó áll a tagok

rendelkezésére. A mi

bécsi egyesületünk

55 tagot számlál,

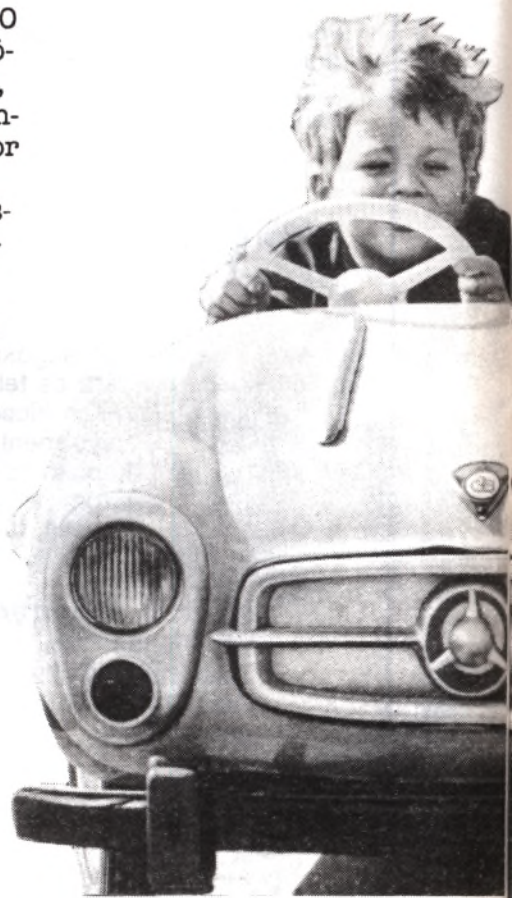
és most vesszük

a negyedik autót.

Az autókat abból a 7000 Ös-es kaucióból vesszük, amit mindenki belépéskor befizet, de amit kilépéskor mindenki visszakap. Az autók azután Bécs különböző pontjaiban állnak,

fedett garázsban.

Ha egyáltalán nem használ valaki autót, akkor az csak a havi 70 ös tagsági díjat fizet. Ha viszont valakinek

autózni támad kedve, akkor csak veszi a telefont és felhívja az éjjel nappal elérhető autófoglaló központot (ezt egy erre specializálódott cég végzi) és megkérdezi, hogy akkor és akkor attól és addig van-e autó.

Csodák csodája, eddig abban a négy öt esetben amikor az elmúlt három hónap során autót kértem, mindig volt!

Mindez azt mutatja, hogy lehet abban valami, hogy 95% esélyed van arra, hogy kapjál autót! Mindez akkor igaz, ha minden 15 emberre jut egy autó, és a bérleti árak a szabadpiaci autóbérlési áraknál 30-40%-al olcsóbbak. Ez azt jelenti pl, hogy egy hétvégi 300-400 km-es autózás kb 1000 ös-be kerül benzinnel együtt.

Tudom aki ezt olvassa az

rögtön elhül, és a pénztárcájához kap és belenéz. De persze azt is tudja mindenki, hogy ezt nem a Magyarországon keresők számára találták ki. Az én fizetésemhez képest sem kevés ez az összeg (nettó 20.000-et keresek), és bizony meggondolom, hogy a vonat helyett autóval menjek-e. Es talán éppen ez a jó a dologban. Aki ugyanis egyszer az autójába investált, az aztán használja is kerül amibe kerül. Nekem viszont nagyon kellemes, hogy az autó akkor áll rendelkezésemre amikor akarom, és sem szervizbe nem kell rohángálnom vele, sem alkatrészeket nem kell hajkurásznom. (Régebben egy SKODÁM volt!)

Persze mint minden dolognak vannak szükséges feltételei. Ilyen, hogy akik az autót gondolják, ezt valóban meg is tegyék (Eddig egyszer ellenőriztem a keréknymást és akkor pontosan stimelt), és hogy azok akik veled együtt használják a kocsi kíméletesek és óvatosak legyenek. Másik fontos feltétel, hogy az egész szisztéma ki legyen találva. (A kulcstartó trezortól, a tagsági szerződésig, a tarifáktól a büntetésig)

Mindezeket szívesen bocsájtom azok rendelkezésére, akik ezután érdeklődnek (minden németül van!).

Befejezésül még annyit: Az AUTONATIVE most tervezi, hogy a kis és a kombi típusú autók mellé egy kisbuszt is vesz! (Közös tulajdon, közös nehézségek, közös örömök) Tehát világ zöld autóhasználói — egyesüljetekek!!!

Bécs 1993 május 20.

1975. május 15. Széchenyi
utca, Budapest
A képen látható a
közlekedés szabályozásának
szempontjából

AZ ÉRTÉKEK MODERN MEGKÖZELÍTÉSE FELÉ: AZ ÉRETT EMBER ÉRTÉKELÉSI FOLYAMATA

Sokat foglalkozni manapság az értékek problémájával. A fiatalság majdnem mindenütt bizonytalan értékeinek megválasztásában, a különböző vallásokhoz kapcsolódó értékek sokat veszítettek befolyásukból, és úgy tűnik, hogy a jól tájékozott egyének minden kultúrában bizonytalanok és zavarban vannak amikor arról van szó, hogy milyen értékeket kövessenek. Az okokat nem is kell nagyon keresni. A világ-kultúra minden vonatkozásban egyre tudományosabb és relativisztikusabb, és a múlt merev, abszolút értékei ma már anakronisztikusnak tűnnek. Talán még fontosabb az a tény, hogy a modern emberre minden oldalról záporoznak az eltérő és egymásnak ellentmondó értékítéletek. Ma már lehetetlen — ami nem is olyan régen még lehetséges volt — hogy az ember kényelmesen elfogadja ősei vagy közössége értékrendjét, és anélkül élje le életét, hogy valaha is megkérdőjeleznék ennek az értékrendnek természetét és feltételezéseit.

Nem meglepő ebben a helyzetben, ha úgy tűnik, hogy a múlt értékválasztásai összezavarodnak és összeomlanak. Az emberek azt kérdezik, hogy vannak-e, vagy lehetnek-e egyáltalán ma még egyetemes értékek. Gyakran úgy érzik, hogy modern világunkban elveszett minden lehetőség arra, hogy általános, különböző kultúrákban is érvényes értékeket találjunk. Ennek a bizonytalanságnak és zavarnak egyik természetes eredménye, hogy egyre többen érdeklődnek és kutatnak józan és értelmes értékek után, amelyek megállják helyüket a mai világban. Engem is foglalkoztat ez a kérdés, és átéltem azokat a speciális érték-választási problémákat is, amelyek szakterületemen, a pszichoterápiában jelentkeznek. A terápia során a kliensek értékekkel kapcsolatos érzései és meggyőződésesei gyakran változnak. Honnan tudhatnák ők, vagy akár mi, hogy ez a változás jó irányú volt-e, vagy sem. Vagy, mint ahogy többen feltételezik, a kliens egyszerűen átveszi a terapeuta értékrendszerét? A pszichoterápia egyszerűen olyan eszköz, amellyel a terapeuta fel nem ismert és nem tudatosult értékeit öntudatlanul is átvisszük a mit sem sejtő kliensre? Vagy az lenne jó, ha ez az érték-átvitel a terapeuta nyíltan vállalt célja lenne? Neki kellene a modern idők papjának lennie, aki képvisel és átad egy olyan értékrendet, amely megfelel a mai kornak? És mi legyen ez az értékrend? Sok vita folyt ezekről a kérdésekről, gondos és empirikusan megalapozott

elődásoktól, mint amilyen D.D. Glad-é volt, polemikusabb jellegű kijelentésekig. Amint ez gyakran megtörténik, egy általános probléma, amellyel a társadalomnak kell szembenéznie, fájdalmasan és hangsúlyozottan jelenik meg abban a mikrokozmoszban, amit pszichoterápiának nevezünk.

Szeretnék egy szerény kísérletet tenni ennek a problémának a megközelítésére. Megfigyeltem, hogyan változik az embereknek az értékekhez való viszonya kisgyerekkortól felnőttkorig. További változásokat is megfigyelek amennyiben, szerencsés esetben, az illető tovább fejlődik a valódi pszichológiai érettség felé. Ezeknek a megfigyeléseknek a többsége terápiás tapasztalatomból származik, ahol bőséges lehetőségem van arra, hogy lássam, hogyan fejlődnek az emberek egy gazdagabb élet irányába. Úgy gondolom, hogy ezekből a megfigyelésekből kirajzolódik számomra egy irány, amely az értékelés folyamatának olyan új meghatározását teszi lehetővé, amely jobban tartható a modern világban. Az első lépéseket már megtettem avval, hogy néhány töredékes gondolatot közöltem korábbi írásaimban (1951, 1959), most szeretném világosabban és teljesebben kifejteni őket. Szeretném hangsúlyozni, hogy ezeket a megfigyeléseket nem mint tudós vagy mint filozófus tettem, saját életem tapasztalatairól beszélek, amelyeket a terápia személyes élményei során, és más helyzetekben tapasztaltam meg, ahol fejlődés, változás és növekedés volt jelen.

NÉHÁNY MEGHATÁROZÁS

Mielőtt megfigyeléseimet közölném, először talán megpróbálom tisztázni, mit értek én az érték fogalmán. Számtalan meghatározás van forgalomban, de nekem Charles Morris (1956) megfogalmazása jelentett a legtöbbet. Morris rámutatott, hogy az érték olyan fogalom, amelyet többféle, eltérő módon használunk. Használjuk, ha arra utalunk, hogy az élőlények cselekvésük során bizonyos tárgyakat vagy célokat előnyben részesítenek másokkal szemben. Ezeket a viselkedésre ható értékeket ő „működési értékeknek” nevezi. Ehhez nem kell tudatosságot, vagy fogalmi gondolkodást feltételezni, ez egy egyszerű értékválasztás, amelyet a magatartás fejez ki, amikor az élőlény bizonyos tárgyakat kiválaszt, másokat el-

utasít. Amikor a földigilisztá, amelyet egy Y alakú útelágazáshoz helyezünk, a síma felületű folyosót választja és nem azt, amely csiszolópapírral van borítva, evvel egy működési értéket fejez ki.

A fogalom egy másik használati módját „felfogott érték”-ként határozhatjuk meg. Ez az egyénnek bizonyos szimbolikus tárgyakhoz való viszonyulása. Ez a viszonyulás általában tartalmazza az erre a szimbolikus tárgyra irányuló viselkedés várható kimenetelének előrebecslését. Az „őszinteség a legjobb taktika” elvén alapuló választás ilyen felfogott értéket fejez ki.

A fogalom harmadik használati módját „objektív érték”-nek nevezhetjük. Az emberek akkor használják a szót ebben az értelemben, amikor arról beszélnek, hogy objektíve mi részesítendő előnyben, függetlenül attól, hogy valóban előnyben részesítendőnek érzik vagy gondolják-e. Amiről én beszélni fogok, ezt az utóbbi meghatározást szinte egyáltalán nem érinti. A működési- és a felfogott értékekkel kívánok foglalkozni.

A KISGYERMEK ÉRTÉKELÉSI MÓDJA

Hadd beszéljek először a gyermekről. Az emberi lénynek kezdetben egyértelmű az értékekhez való viszonya. Bizonyos dolgokat és tapasztalatokat kedvel, másokat elutasít. Viselkedését megfigyelve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy azokat a tapasztalatokat kedveli, amelyek szervezetének fenntartását elősegítik, és azokat utasítja el, amelyek nem szolgálják ezt a célt. Figyeljük csak:

Az éhséget negatívan értékeli. Ezt gyakran egyértelműen és hangosan fejezi ki.

Az ételt pozitívan értékeli. Amikor azonban jóllakott, az étel negatív értéké válik, és ugyanazt a tejet, amelyet olyan mohón fogadott, most kiköpi, vagy a mellet, amely olyan kedves volt számára, most elutasítja, és visszatetszést kifejező mimikáival fordítja el fejét a mellbimbótól.

Pozitívan értékeli a biztonságot, a dajkálást és delgetést, amelyek a biztonságot fejezik ki számára.

Az új élményt önmagáért értékeli, kifejeződik ez abban a nyilvánvaló gyönyörűségben, amellyel lábujjait felfedezi, és állandó keresésében és érdeklődésében.

Egyértelműen negatívan értékeli a fájdalmat, keserű ízt, hirtelen erős hangot.

Mindez közhely, de nézzük mit mondanak nekünk ezek a tények a kisgyerek értékekhez való viszonyáról. Mindenek előtt, ez a viszony nem egy merev rendszer, hanem egy rugalmas, változó értékkelő folyamat. Az ételt szereti, és ugyanazt az ételt nem szereti. Értékeli a biztonságot és a kényelmet, és elutasítja az új élmények kedvéért. Azt, ami történik, legjobban mint a szervezet értékkelő folyamatát írhatjuk le, amelynek során minden mozzanatot, minden pillanati élményt felmér, elfogad vagy elutasít, attól függően, hogy az az adott pillanatban elősegíti-e a szervezet működését, vagy sem. A tapasztalatnak ezt a bonyolult felmérését egyértelműen a szervezet végzi, nem tudatos vagy szimbolikus funkció. Ezek „működési-” és nem „felfogott” értékek. Ez a folyamat mégis bonyolult értékkelési feladatokat old meg. Sze-

retném felidézni azt a kísérletet, amelyben kisgyermeknek sokféle természetes (nem ízesített) ételt kínáltak. Hosszabb időt figyelembe véve egyértelműen az a tendencia alakult ki, hogy azokat az ételeket értékelték, amelyek elősegítették túlélésüket, növekedésüket és fejlődésüket. Ha egy gyerek egy ideig a szénhidrátokat habzsolta, ezt hamarosan egy adag protein-lakomával egészítette ki. Ha egy időszakon át olyan ételt választott, amelyből hiányzott valamilyen vitamin, később olyan ételeket keresett, amelyek gazdagok voltak abban a vitaminban. A test bölcsességét használta ezeknél az értékjavasztásoknál, vagy talán pontosabban, testének élettani bölcsessége irányította viselkedését, és ez az amit mi objektíve józan értékjavasztásnak gondolunk.

A kisgyerek értékekhez való viszonyának másik vonatkozása az, hogy az értékelési folyamat forrása és központja egyértelműen őbenne van. Sokunkkal ellentétben, ő tudja, hogy mit szeret és mit nem szeret, és ezeknek az értékjavasztásoknak a kiindulópontja kizárólag ő maga. Ő az értékelési folyamat központja, és a javasztások saját érzetein alapulnak. Ekkor még nem befolyásolja őt, hogy szülei szerint mit kellene kedvelnie, mit mond az egyház, mi a véleménye erről a legfőbb szaktekintélynek, vagy miről próbálja meggyőzni őt a reklámszakember. Saját tapasztalatán alapul az, amit a szervezete szó nélkül fgy fejez ki: „Ez jó nekem”, „Ez nem jó nekem”, „Ezt szeretem”, „Ezt utálok.” Ha értené a mi értékkelési problémáinkat, nevetne rajtuk. Hogy lehet, hogy valaki nem tudja, hogy mit szeret és mit nem szeret, mi jó neki és mi nem?

VÁLTOZÁS AZ ÉRTÉKELÉSI FOLYAMATBAN

Mi történik evvel a jól működő, józan értékkelési folyamattal? Milyen események változtatják azzá a rigid, bizonytalan, hatástalan értékekhez való viszonyt, amely a felnőttek többségét jellemzi? Hadd írjam le röviden ennek a folyamatnak egyik gyakori változatát.

A kisgyereknek szeretetre van szüksége, vágyik arra, hogy szeressék, és igyekszik úgy viselkedni, hogy ez a vágyott élmény megismétlődjék. Ez azonban nehézségekbe ütközik. Tépi a kishuga haját, és úgy érzi, hogy jó érzés számára, ha hallja hogy az sír és tiltakozik. Azután azt hallja, hogy ő „haszontalan, rossz fiú”, és ezt esetleg még meg is erősítik avval, hogy a kezére csapnak. Elvágják őt evvel a saját érzésétől. Ahogy ez az élmény — és még sok-sok más hasonló — ismétlődik, lassanként megtanulja, hogy amit „jónak érez” esetleg mások szemében „rossz”. A következő lépés az, amikor saját magával szemben alkalmazza azt a szempontot, amelyet mások alkalmaztak vele szemben. Amikor tépi kishuga haját most már komoly hangon maga mondja, „rossz fiú”. Átveszi mások értékítéletét, mintha az az övé lenne. Megtagadta szervezetének bölcsességét, feladta az értékelés belső kiindulópontját, és megpróbál úgy viselkedni, hogy megfeleljen a mások által képviselt értékeknek, és így szeretetet kapjon.

Vagy vegyünk egy másik példát, egy kicsit későbbi

életkorból. Egy fiú érzi, bár talán nem tudatosan, hogy szülei jobban szeretik és elégedettebbek vele, ha azt tervezi, hogy orvos lesz, mint ha művész szeretne lenni. Fokozatosan magáévá teszi azokat az értékeket, amelyek az orvosi hivatáshoz kapcsolódnak. Egyre inkább orvos akar lenni. Azután a gimnáziumban nem érti, hogyan lehet, hogy sorozatosan sikertelen kémia-ból, amely pedig nélkülözhetetlen ahhoz hogy orvos legyen, annak ellenére, hogy a szakember szerint megvannak a képességei ahhoz, hogy sikeresen levizsgázzon belőle. Csak az iskolai pszichológussal való beszélgetés során ébred tudatára, mennyire elvesztette a kontaktust saját szervezete reakcióival, mennyire nincs kapcsolatban saját értékelő folyamataival.

Hadd említsek meg még egy esetet, az egyik csoportból, ahol leendő tanárokat tanítottam. Arra kértem őket a tanfolyam elején, hogy soroljanak fel 2-3 olyan értéket, amelyet leginkább szeretnének átadni azoknak a gyerekeknek, akiket tanítani fognak. Nagyon sokféle értéket említettek, de közülük néhányon alaposan elcsodálkoztam. Sokan említettek olyanokat, mint „helyesen beszélni”, „jóll beszélni angolul, és nem használni helytelen kifejezéseket”. Mások a rendességet említették — „úgy csinálni a dolgokat, ahogy mondják”, egy másik azt a reményét fejezte ki, hogy „ha azt mondom, hogy írják a nevüket a jobb felső sarokba, és írják alája a dátumot, akkor azt akarom, hogy ezt úgy csinálják, ne másképpen”.

Be kell vallanom, megdöbbentett, hogy e lányok némelyike számára a legfontosabb érték, amelyet át akart adni tanítványainak, az volt, hogy azok tudjanak helyesen fogalmazni, vagy hogy pontosan kövessék a tanár utasításait. Zavarban voltam. Biztosan nem volt olyan élményük, hogy ezek a viselkedésformák a legfontosabbak és legkielégítőbbek az ő életükben. Ezeknek az értékeknek az említése csak annak tulajdonítható, hogy ezekkel a viselkedésformákkal szereztek elismerést maguknak, és azután elfogadták őket mint nagyon fontosakat.

Talán ez a néhány példa is jól jelzi, hogy az egyén feladja azt a belső viszonyítási pontot, amelynek gyermekkorában birtokában volt, és másoknak engedni át az irányítást, annak érdekében hogy szeretetet, elismerést, bátorítást kapjon. Megtanulja, hogy viselkedésének irányítását alapvetően ne bízza saját tapasztalataira. Egy csomó felfogott értéket vesz át másoktól, és sajátjaként fogadja el őket, még akkor is, ha ellentmondanak saját tapasztalatainak. Ezek az értékek kötöttek és merevek lesznek, nem hajlékonyak és változók, mert nem saját értékelésen alapulnak.

NÉHÁNY ÁTVETT ÉRTÉKÍTÉLET

Véleményem szerint a legtöbbször ilyen módon gyűjti azokat az átvett értékítéleteket, amelyekkel él. A mai rendkívül komplex kultúrában azok az értékek, amelyeket kívánatosként vagy elvetendőként fogadunk el, nagyon különböző forrásokból származnak, és gyakran nagyon ellentmondó értelműek. Hadd soroljak fel néhány ilyen általánosan elfogadott értékítéletet.

A szexuális vágyak, és általában a szex rossz. Ennek az értékítéletnek sok forrása van: szülők, egyház, tanárok.

Az engedtelenség rossz. Ezt az értékítéletet a szülők és tanárok a katonasággal egyetemben erősítik. Az engedelmesség jó. Kérdezés nélkül engedelmessé válni még jobb.

Pénzt keresni a legfőbb jó. Ennek a felfogott értéknek túl sok forrása van ahhoz, hogy felsoroljam.

Tanulni, ismereteket gyűjteni nagyon kívánatos.

Cél nélkül, csak az élvezet kedvéért olvasgatni nem kívánatos. E két utóbbi értékítélet forrása az iskola, az oktatási rendszer.

Az absztrakt művészet, pop-art és op-art jó. Ez az érték a műveltek tartott emberek véleményén alapul.

A kommunizmus végtelenül rossz. Ennek fő forrása a kormányzat.

A felebarát szeretete a legfőbb jó. Ez az ítélet az egyháztól, és talán a szülőktől ered.

Az együttműködés és a csoport-munka jobb, mint a magányos munka. Ennek legfőbb forrásai a társak.

Rászédni valakit ügyes és kívánatos. Ennek forrása a kortárs csoport.

A coca-cola, a rágógumi, a hűtőgép és az autó végtelenül kívánatos. Ez az értékítélet nem csak a hirdetésekben ered, az emberek egyetértéssel ebben mindenütt a világon. Jamaikától Japánig, Kopenhágtól Kowloonig a „coca-cola kultúra” vált a legkívánatosabb értéké.

Ez csak egy kis és vegyes minta azoknak a felfogott értékeknek a milliósából, amelyeket az emberek átvesznek és sajátjuknak tartanak, anélkül hogy akár egyszer is figyelembe vennék saját szervezetük reakcióját ezekre a tárgyakra és értékítéletekre.

A FELNŐTT ÉRTÉKELÉS JELLEMZŐI

Azt hiszem egyértelmű az előzők alapján, hogy az átlagos felnőtt — és most úgy érzem, hogy a legtöbbször nevében beszélek — értékekhez való viszonya a következőképpen jellemezhető:

Értékeinek nagy részét más, számára fontos személyektől vagy csoportoktól vette át, de sajátjának tekintik őket.

Az értékelés kiindulópontja vagy forrása a legtöbb esetben önmagán kívül van.

Értékeit aszerint választja, hogy azok mennyire teszik őt elfogadottá és kedvelté.

Ezeknek az elfogadott értékválasztásoknak nincs, vagy nincs világos kapcsolata saját élményei folyamataival.

Gyakran nagy és fel nem ismert eltérés van saját tapasztalatai és ezek között az elfogadott értékek között.

Ezek az érték-fogalmak merevek és változatlanok, mivel nincsenek kitéve a tapasztalat próbájának. Ha nem így lenne, összeomlana az ember értékrendszere, így viszont értékei „igazak” mint a médek és perzsák törvényei, amelyek soha nem változnak.

Az ellentmondások feloldására nincs lehetőség, mert az értékek nem tehetők próbára. Az ember átveszi a társadalomtól azt az elképzelést, hogy a pénz a legfőbb érték, és az egyháztól azt, hogy a felebarát szeretete a legfőbb érték, és nincs lehetősége arra, hogy kiderítse, hogy számára melyik jelent nagyobb értéket. Így a modern élet egyik jellemzője, hogy az

emberek teljesen ellentmondó értékekkel élnek együtt. Nyugodtan megvitatjuk annak lehetőségét, hogy Oroszországra hidrogénbombát dobjunk, és aztán megkönnyezzük, amikor az újságok egyetlen kislányok szenvedéséről adnak hírt.

Az ember bizonytalan és könnyen sebezhetőnek érzi magát értékei vonatkozásában, mert az értékelés kiindulópontjából másokat választott, és elvesztette kapcsolatát saját értékelő folyamatával. Mi történne, ha leromlódnának értékei? Ez a fenyegető lehetőség azt jelenti, hogy még merevebben ragaszkodik értékeihez vagy még zavarodottab, esetleg mindkettő.

AZ ALAPVETŐ ELLENTMONDÁS

Azt hiszem, hogy ez a kép, amely úgy írja le az egyént, mint aki a legtöbb értékét átvette, azokat merev fogalomként őrzi, és ritkán vizsgálja meg vagy teszi próbára, a legtöbbünkre illik. Elveszítjük kapcsolatunkat saját szervezetünk bölcsességével, és veszítünk önbizalmunkból azáltal, hogy átvesszük és magunkévá tesszük mások értékfogalmait. Mivel ezek az értékfogalmak gyakran élesen eltérnek saját tapasztalataink folyamatától, alapvetően meghasonlunk önmagunkkal. Nagyrészt ez az alapja a modern ember feszültségének és bizonytalanságának. A modern ember önmagától való elidegenedésének egyik fontos forrását az egyén fogalmai és tényleges tapasztalatai közötti alapvető eltérés jelenti, az, hogy intellektuális értékrendszere és a benne észrevétlenül folyó értékelő folyamatok között nincs összhang. Ez a terapeuta egyik nagy gondja.

A TAPASZTALATTAL VALÓ KAPCSOLAT HELYREÁLLÍTÁSA

Bizonyos emberek szerencsésen túljutnak az általam leírt állapoton, és továbbfejlődnek a pszichológiai érettség felé. Ezt tapasztalhatjuk a pszichoterápiában, ahol arra törekszünk, hogy olyan légkört teremtsünk, amely elősegíti az egyén fejlődését. Tapasztalhatjuk ezt az életben is, amikor az élet gyógyító légkört teremt az ember számára. Hadd koncentráljak arra, hogyan tapasztaltam meg az értékelés további érsét a pszichoterápiában.

Először is hadd jegyezzem meg zárójelben, hogy a terápiás viszony sem mentes az értékektől. Éppen ellenkezőleg. Úgy tűnik nekem, hogy amikor a terápia a legeredményesebb, akkor egyetlen elsődleges érték határozta meg, és az az, hogy ez a személy, ez a kliens értékes. Ő, mint személy, a különállóságában és egyediségében értékes. Az ember akkor tudja lassan elkezdni önmaga különböző oldalait is értékelni, amikor érzi és megtapasztalja hogy őt mint személyt értékelik. Ami még fontosabb, kezdetben nagy nehézségekkel, de kezd tudomást venni arról, hogy mi is történik benne, mit érez, mit él át, hogyan reagál. Kezdi tapasztalatait közvetlen viszonyítási alapként használni magatartása és fogalmai formálásához. E.T. Gendlin írta le, hogyan történik ez. Ahogy saját élményei egyre hozzáférhetőbbé válnak az ember

számára, ahogy egyre szabadabban tud érzéseit folyamatában élni, értékekhez való viszonyában is jelentős változások következnek be. Visszatér sok minden, ami gyermekkorában jellemezte.

AZ ÁTVETT ÉRTÉKEK KAPCSOLATA AZ ÁTÉLÉSSSEL

Ezt a kapcsolatot talán úgy tudom a legjobban bemutatni, ha áttekintek néhányat a korábban bemutatott átvett értékek közül, és jelzem hogy mi történik velük, amikor az egyén közelebb kerül a benne folyó folyamatokhoz.

A terápia során az ember visszatekint és rájön, „De hiszen én élveztem, ha húztam a kishugom haját — és én ettől még nem voltam rossz.”

A diák, aki megbukik kémiaiából, rájön amikor közelebb kerül saját élményeihez, „Én nem tartom nagyra az orvosi hivatást, még ha a szüleim nagyra is tartják; nem szeretem a kémiát; nem akarok orvosnak készülni, és nem jelent csődöt az, hogy így érzek.”

A felnőtt rájön, hogy a szexuális vágyak és a szex jelenthet örömet és állandó gazdagodást épp úgy, mint ahogy lehet sekélyes, pillanatnyi kielégülést adó is. Ekkor követi a saját tapasztalatait, ami nem mindig felel meg a szociális normáknak.

Az egyik ember a művészetet új szempontból közelíti meg. Azt mondja: „Ez a kép mélyen megérintett engem, sokat jelent nekem, történetesen absztrakt kép, de nem az alapján értékelem többre vagy kevesebbre.”

A másik felfedezi, hogy egy kommunista könyvvel vagy emberrel vannak közös értékei és céljai, míg más értékeikben és céljaikban eltérnek egymástól.

Ismét egy másik rájön, hogy az együttműködés néha hasznos és értékes számára, máskor azonban egyedül kíván lenni, és szívesebben csinál valamit egyedül.

AZ ÉRETT EMBER ÉRTÉKELÉSE

Az az értékelési folyamat, amely az érettebb emberben alakul ki, bizonyos szempontból nagyon emlékeztet a kislányokéra, más szempontokból azonban eltér attól. Változékonny, rugalmas, a pillanatnyi helyzeten alapul, és azon, hogy az adott pillanatot az adott személy mennyire éli át pozitív hatásúként. Az értékek nincsenek rögzítve, hanem állandóan változnak. A festmény, amely tavaly jelentőségteljesnek tűnt, most érdektelennek látszik, a másokkal való együttműködésnek az a módja, amelyet korábban jónak érzett az ember, most nem tűnik megfelelőnek, és az, amiben eddig hitt, most csak féligazságnak tűnik, vagy még annak sem.

A tapasztalatok értékelésének egy másik jellemzője ezeknél a személyeknél a nagymértékű differenciáltság. Ahogy a leendő tanárok az osztályomban megfogalmazták, az általános elvek nem olyan hasznosak, mint az érzékenyen esethez igazodó válaszok. Az egyik azt mondta: „Úgy éreztem, hogy evvel a kislánnyal nagyon határozottnak kell lennem, és úgy tűnt, hogy ő is jól fogadta és én is jónak éreztem ezt.

De általában nem vagyok mindig ilyen a többi gyerekekkel." Ez a tanárjelölt hagyta, hogy viselkedését az irányítsa, ahogyan az egyes gyerekekkel való kapcsolatát átélte. Amikor a példákat vettem sorra, már jeleztem, mennyivel differenciáltabb az egyének válasza a korábbi monolitikus, merev átvett értékeknél.

Egy más szempontból az érett ember értékelése hasonlít a gyerekére. Az értékelés központja ismét egyértelműen maga a személy. Saját élménye szolgáltatja az információt és visszajelzést. Ez nem jelenti azt, hogy nem nyitott a más forrásokból jövő információ felé. Azt jelenti, hogy azt annak tekintik, ami — külső forrásból származó információ — és nem tekinti olyan fontosnak, mint a saját reakcióját. Így lehet, hogy egy barátja azt mondja egy új könyvről, hogy az nem jó. Elolvas két negatív kritikát is a könyvről. Az tehát a feltételezése, hogy nem fogja kedvelni a könyvet. De ha elolvassa a könyvet, értékelése azon alapszik, hogy az milyen hatást váltott ki benne, és nem azon, hogy mások mit mondtak róla.

Van ennek az értékelő folyamatnak egy olyan vonatkozása is, hogy az ember hagyja magát alámerülni a közvetlen élményben, miközben arra törekszik, hogy érezze és megértse annak minden összetevőjét. Egy kliens jut eszembe, aki a terápia vége felé, amikor valamin töprengett, fejét kezébe hajtotta és azt mondta: „Lássuk csak, mi is az, amit érzek? Szeretnék közel kerülni hozzá, és megismerni, mi is az.” Azután nyugodtan és türelmesen várt, próbálva önmagára figyelni, míg sikerült pontosan felfognia az átélt érzéseket. Ő is, mint mások, megpróbált közel kerülni önmagához.

A belső folyamatokhoz való közel kerülés sokkal bonyolultabb, mint a gyerekkorban. Az érett emberben a pillanatnyi élmény a múlt összes tapasztalatát és emlékeit magában hordozza. A jelen pillanat nem csak az aktuális érzéki benyomásra támaszkodik, annak értelmét a múltbeli hasonló élmények is formálják. Az új és a régi egyesül benne. Amikor tehát egy festménnyel vagy egy személlyel való találkozást élek át, élményem tartalmazza a festményekkel vagy személyekkel való korábbi találkozásaim tapasztalatait éppúgy, mint az adott találkozás benyomásait. Az élmény pillanata az érett személy számára tartalmaz bizonyos, a következményekre vonatkozó feltételezéseket is. „Most úgy érzem, hogy jól esne egy harmadik pohár ital, de tapasztalataim azt mutatják, hogy holnap talán már bánnám, hogy megittam.” „Nem kellemes, hogy negatív érzéseimet egyenesen kifejezem ennek az embernek, de tapasztalataim szerint hosszú távon hasznára válik a kapcsolatunknak.” A pillanatban egyaránt jelen van a múlt és a jövő, és befolyásolja az értékelés folyamatát.

Azt tapasztalom, hogy az érett személynél az értékelési folyamatban alkalmazott kritérium az, hogy a kérdéses dolog mennyire segíti az illető kibontakozását. Ez ismét valami olyan, ami hasonlít a kisgyerek értékelésére. Az a kérdés, hogy vajon gazdagítja-e, fejlettebbé, teljesebbé teszi-e az illető személyt. Ez talán önző szempontnak tűnhet, de nem bizonyul annak, mert a másokkal való mély és segítő kapcsolatot az ember fejlesztőként éli át.

A kisgyerekekhez hasonlóan a pszichológiailag érett felnőtt is bízik szervezete bölcsességében, és támasz-

odik rá, a különbség csak az, hogy ő tudatosan teszi ezt. Rájön, hogy ha bízni tud önmagában, érzései és intuícija bölcsőbbek lehetnek értelménél, és hogy a maga teljességében érzékenyebb és pontosabb lehet, mint ha csak a gondolatai vezetik. Így hát nem fél azt mondani, „Úgy érzem, hogy ez egy jó tapasztalat (vagy dolog vagy irány). Később talán rájövök, miért éreztem jónak.” Bízni önmaga teljességében.

Abból amit mondtam, ki kellett hogy tűnjék, hogy az érett embernek ez az értékelő folyamata nem könnyű és nem egyszerű. A folyamat bonyolult, a döntések gyakran zavarba ejtőek és nehezek, és nincs rá biztosíték, hogy a hozott döntés valóban jónak bizonyul az egyén számára. Mivel azonban a személy számára minden lehetséges érv rendelkezésre áll, és mivel a saját tapasztalatai számára nyitott, a tévedések helyrehozhatók. Ha egy döntés nem bizonyul jónak, azt az egyén érzi, és módosíthatja vagy megváltoztathatja azt. Ha állandó maximális visszajelzésre törekszik, akkor — mint a hajó gíroszkópos iránytűje — állandóan korrigálhatja irányát, hogy egyre jobban önmaga legyen.

NÉHÁNY, AZ ÉRTÉKELŐ FOLYAMATRA VONATKOZÓ TÉTEL

Hadd pontosítsam mondandómat avval, hogy három tételt állítok fel, amelyek tartalmazzák állításom alapelemeit. Bár minden egyes tételt teljes egészében nem lehet empirikusan bizonyítani, bizonyos mértékig mindegyik alávethető a tudományos vizsgálat próbájának. Azt is ki szeretném jelenteni, hogy bár a következő tételeket a nagyobb világosság érdekében határozottan állító formában fejtem ki, tulajdonképpen még ma is dolgozom rajtuk, mint feltételezéseken.

1. Az emberi lény szervezetében hordozza egy rendezett értékelő folyamat alapjait

Feltételezésem szerint ezek az alapok közösek a többi élőlényvel. Ez része minden egészséges szervezet életfolyamatának. A visszajelzés képessége teszi lehetővé a szervezet számára, hogy magatartásával és reakcióival folyamatosan alkalmazkodjék, úgy, hogy a lehető legkedvezőbb fejlődést érje el.

2. Az emberi lénynek ez az értékelő folyamata sikeresen elősegíti a fejlődést, olyannyira, hogy az ember nyitottá válik a benne zajló folyamatok, élmények számára

Azoknak a személyeknek két példáját kíséreltem meg bemutatni, akik szoros kapcsolatban vannak saját élményeikkel: a kisgyermeket, aki még nem tanulta meg, hogy kiszorítsa tudatából a benne zajló folyamatokat és a pszichológiailag érett személyt, aki újra-tanulta ennek a nyitott állapotnak az előnyeit.

3. Az egyén segíthető abban, hogy az élményei felé való nyitottság irányába fejlődjék azáltal, ha olyan kapcsolatban van, amelyben mint önálló személyt értékelik, amelyben az ő élményeit empátiákkal megértik és értékékként kezelik, és amelyben szabadon átélheti saját érzéseit, és nyitott lehet mások érzései felé, anélkül hogy ezért fenyegetve kellene éreznie magát.

Ez az állítás egyértelműen terápiás tapasztalatokon alapul. A terápiás kapcsolat alapvető jellemzőit írja le

röviden. Vannak már empirikus vizsgálatok, amelyek közül az egyik jó példa Barrett-Lennart tanulmánya (1962), amelyek alátámasztják ezt az állítást.

TÉTELEK AZ ÉRTÉKELŐ FOLYAMAT EREDMÉNYEIRE VONATKOZÓAN

Most érek minden értékre vagy értékelésre vonatkozó elmélet kritikájához. Milyen következményekkel jár ez az elmélet? Bevezetésként fel szeretnék vázolni két arra vonatkozó tételt, hogy milyen magatartás következik ebből az értékelő folyamatból. Azután néhány bizonyítékot sorakoztatok fel saját terápiás tapasztalatomból ezeknek a tételeknek az alátámasztására.

4. *Azoknál a személyeknél, akik a saját élményeik iránti nagyobb nyitottság felé fejlődnek, az érték-irányultság hasonlósága tapasztalható.*

5. *Ez az azonos érték-irányultság azt jelenti, hogy azokat az értékeket részesítik előnyben, amelyek elősegítik az egyén és a környezetében levők fejlődését, és ezáltal a faj fejlődését és túlélését.*

Meglepő tapasztalat volt számomra, hogy a terápiában, ahol az egyént értékelik, ahol szabadabban érezhet és létezhet, gyakran jelentkezik bizonyos értékek felé fordulás. Ennek iránya nem véletlenszerű, hanem meglepő azonosságot mutat. Ez az irányultság nem a terapeuta személyétől függ, gyakran láttam, hogy nagyon eltérő személyiségű terapeuták kliensei ugyanolyan értékek felé fordulnak. Úgy tűnik, hogy ez az azonosság nem egy bizonyos kultúra hatását fejezi ki, ennek bizonyítékát olyan eltérő kultúrákban tapasztaltam, mint az Egyesült Államok, Hollandia, Franciaország és Japán. Szeretném azt gondolni, hogy az érték-irányultságnak az a közönsége abból ered, hogy ugyanannak a fajnak vagyunk a tagjai. Ahogy az emberi gyermek ugyanúgy választja ki a számára szükséges élelmet, ugyanúgy a kliens is, egyéni döntés alapján, ugyanolyan értékek felé fordul, mint a másik kliens. Lehetnek bizonyos fajta élmények, amelyek a faj tagjai számára elősegítik a belső fejlődést, és minden egyén ezt választaná, ha valóban szabadon választhatna.

Hadd jelezzek néhány ilyen érték-irányt, amelyeket azoknál a klienseimnél tapasztalok, akik a személyes érés és fejlődés irányába haladnak.

Fokozatosan veszít értékéből a külső. Egyre negatívabban értékelik a színlelést, védekező viselkedést, maszk mögé rejtőzést.

Fokozatosan leértékelődik a „kellene”. Negatíván értékelik azt a követelő érzést, hogy „ezt kellene tennem, vagy olyanak kellene lennem”. A kliens eltávolodik attól, hogy olyan legyen amilyenek „kellene lennie”, akárki szabta is meg ezt a követelményt.

Eltávolodnak attól, hogy mások elvárásait teljesítsék. Önmagában az a cél, hogy másoknak tessenek, negatív értéket nyer.

Pozitív értékévé válik, hogy az ember „valódi”. A kliens egyre inkább önmaga, vállalja saját érzeit, és azt, aki ő. Ez egy nagyon határozott iránynak látszik.

Pozitív értékévé válik az, hogy az ember maga szab irányt önmagának. A kliens számára egyre nagyobb önbizalmat jelent, hogy maga hozza döntéseit, maga

irányítja az életét.

A személy maga és az érzelmi pozitív értékévé válik. A kliens, aki kezdetben megvetéssel és kétségbeesetten tekint önmagára, kezdi önmagát és saját reakcióit értékesnek tekinteni.

Pozitív értéket nyer az, hogy az ember állandó változásban van. A kliens, aki kezdetben pontosan meghatározott célokra vágyott, most nagyra értékeli azt az izgalmas lehetőséget, hogy az állandóan újra születő lehetőségek folyamatában él.

Talán mindennél nagyobb értéknek kezdi tartani a kliens a saját külső és belső tapasztalatai iránti nyitottságot. Nyitottnak és érzékenynek lenni saját belső reakciói és érzelmi iránt, mások reakciói és érzelmi iránt, és a külső világ realitásai iránt — ez az az érték, amelyet egyértelműen előtérbe helyez. Ez a nyitottság válik a kliens legértékesebb forrásává.

A mások iránti érzékenység és mások elfogadása pozitív értéket jelent. A kliens egyre inkább önmagukért értékkel másokat, mint ahogy megtanulta, hogy magát is önmagáért értékeli.

Végül a mély kapcsolatok pozitív értéket jelentenek. Úgy tűnik, hogy minden egyes emberben mély igény van arra, hogy szoros, intim, valódi és nyílt kapcsolatban legyen más személlyel, és ennek elérése nagyon nagy értéket jelent.

Ezek azok az előnyben részesített irányok, amelyeket azoknál a személyeknél figyeltem meg, akik a a személyiség érése irányába fejlődtek. Bár biztos vagyok abban, hogy az általam felsoroltak nem jelentenek teljes listát, és talán bizonyos mértékig nem is pontosak, számomra izgalmas lehetőséget jelentenek. Megpróbálom megmagyarázni, hogy miért.

Fontosnak találom, hogy ha az embereket mint személyeket értékeljük, az általuk választott értékek nem tendálnak minden lehetséges irányba. A szabadságnak ebben a légkörben nem talákoztam avval, hogy az egyik ember a csalást, gyilkosságot, lopást tartja értéknek, a másik az önfeláldozó életet, a harmadik a pénzt. Evvel szemben úgy látszik, hogy a választásokon egy mély, alapvető azonosság húzódik végig. Merek hinni abban, hogy ha az ember belsőleg szabadon azt választhatja, amit ő valóban mélyen értékkel, akkor olyan tárgyakat, élményeket, célokat választ, amelyek elősegítik saját túlélését, növekedését és fejlődését éppúgy, mint mások túlélését és fejlődését. Azt feltételezem, hogy az emberi szervezet sajátossága az, hogy ezeket a saját és mások fejlődését elősegítő célokat választja, amikor fejlődését elősegítő légkörbe kerül.

Az elmondottakból az következik, hogy ha fennáll az elfogadás és szabadság légköre, amelyben az egyént mint személyt értékelik, az érett személy bármely kultúrában ugyanazokat az értékeket választja és részesíti előnyben. Ez egy nagyon fontos hipotézis, amely ellenőrizhető. Ez azt jelenti, hogy bár ha az illető személynek nincs is egy rendezett vagy állandó „felfogott érték” rendszere, a benne zajló értékelési folyamat olyan érték-irányok felé vezet, amely azonos a különböző kultúrákban és a különböző korokban.

Egy másik következmény, amit látok, hogy azok a személyek, akikben működik az általam leírt értékelő folyamat, nagymértékben sikeresek az emberi

fejlődés folyamatában. Ha az emberi nemnek egyáltalán van esélye ezen a bolygón a túlélésre, az embernek jobban kész kell lennie az új problémákhoz és helyzetekhez való alkalmazkodásra, képesnek kell lennie arra, hogy új és bonyolult helyzetekben is ki tudja választani azt, ami hasznos a fejlődés és túlélés szempontjából, és ehhez a választáshoz pontosan fel kell tudnia mérni a valóságot. A pszichológiailag érett személy, ahogyan leírtam, hitem szerint rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy azokat az élményeket értékelje, amelyek elősegítik az emberi faj túlélését és gazdagodását, és értékes résztvevője és irányítója lehet az emberi fejlődés folyamatának.

Végül úgy tűnik, hogy visszatértünk az értékek egyetemességének kérdéséhez, de egy más úton. Ahelyett, hogy „ott kint” találtunk volna egyetemes értékeket, vagy egyetemes értékrendszert, amelyet valamely csoport — filozófusok, törvényhozók vagy papok — erőszakolnak ránk, annak a lehetőségét találtuk, hogy egyetemes emberi értékírányok rajzolódjanak ki, ha az ember érzékenyen figyel saját szervezete reakcióira. A terápiás tapasztalatok azt jelzik, hogy ha az ember kapcsolatban áll saját szervezete értékelő folyamataival, személyes és társadalmi értékek egyaránt kirajzolódnak mint természetes, átélt értékek. Bár a modern ember már nem bízik a vallásban, tudományban, filozófiában vagy bármilyen rendszerben, hogy az majd meghatározó számára értékeket, de önmagában találhat olyan szerves alapot, amellyel ha megtanul ismét kapcsolatba lépni, akkor rendezett, jól alkalmazkodó és társadalmilag is érvényes értékírányt talál ebben a mindannyiunkat aggasztó érték-válságban.

ÖSSZEFOGLALÁS

Megpróbáltam néhány pszichoterápiás tapasztalatomból származó megfigyelést ismertetni, amelyek kapcsolatban vannak avval, ahogy az ember értékekhez való viszonya meghatározásához megfelelő alapot keres.

Leírtam a kisgyermeket, aki apró de bonyolult szervezetének minden bölcsességét latba vetve közvetlen értékelő kapcsolatba lép a világgal, elégedetten fogadva vagy elutasítva az élményeket, aszerint, hogy azok milyen hatással vannak jóllétére.

Azt állítottam, hogy úgy tűnik, elveszítjük a közvetlen értékelés képességét, és úgy kezdünk viselkedni, olyan értékeket követni, amely szociális elismerést és kedveltséget jelent számunkra. A szeretet kedvéért lemondunk az értékelő folyamatról. Mivel így életünk központját másokra helyeztük félünk és bizonytalanok vagyunk, és mereven kell ragaszkodnunk az átvett értékekhez.

Ha azonban az élet vagy a terápia kedvező feltételeket biztosít folyamatos pszichológiai növekedésünkhöz, akkor egy bizonyos spirális mozgás alakul ki, egy olyan értékekhez való viszony, amelyre jellemző a gyermeki közvetlenség és könnyedség, de sokkal gazdagabb is annál. A tapasztalatokkal való kölcsönhatásban ismét mi válunk az értékelés forrásává, azokat az élményeket részesítjük előnyben,

amelyek hosszú távon elősegítik a fejlődést, hasznosítjuk intellektuális képességeink és ismereteink egész gazdagságát, de ugyanakkor bízunk szervezeteink bölcsességében.

Rámutatam, hogy ezek a megfigyelések bizonyos tételek felállítását teszik lehetővé. Az emberi szervezet maga jelent alapot az értékeléshez. Ha és amennyiben az ember kapcsolatban áll a benne zajló értékelési folyamattal, magatartása önmagát gazdagító hatású lesz. Ismerünk bizonyos feltételeket, amelyek az embert képessé teszik arra, hogy kapcsolatban legyen saját élményei folyamataival.

Az élmények felé való nyitottság a terápiában azt eredményezi, hogy az ember új értékek felé fordul, amelyek, úgy tűnik, közösek nem csak a különböző személyek számára, hanem a különböző kultúrákban is. Régi fogalmakat használva azt mondhatjuk, hogy ezek a személyek, akik így kapcsolatban vannak saját élményeikkel olyan értékeket helyeznek előtérbe mint őszinteség, függetlenség, belsőleg irányítottság, önismeret, társadalmi felelősség és meleg emberi kapcsolatok.

Azt a végkövetkeztetést vontam le, hogy egy újfajta egyetemes érték-irányultság válik lehetségessé amikor az egyének a pszichológiai érettség irányába fejlődnek, vagy pontosabban, a saját élményeik felé való nagyobb nyitottság irányába. Úgy tűnik, hogy ennek az értéknek az alapja önmaguk és mások gazdagodása, és egy pozitív fejlődési folyamat elősegítése.

Irodalom:

Barrett-Lennart, G.T. Dimensions of therapist response as causal factors in therapeutic change. Psychological Monographs, 1962, 76 (43, Whole No. 562)

Gendlin, E.T. Experiencing: A variable in the process of therapeutic change. American Journal of Psychotherapy, 1961, 15, 233-245.

Gendlin, E.T. Experiencing and the creation of meaning. New York: The Free Press of Glencoe, 1962.

Glad, D.D. Operational values in psychotherapy. New York: Oxford Univ. Press, 1956.

Morris, C.W. Varieties of human value. Chicago: Univ. of Chicago Pr. 1956.

Rogers, C.R. Client-centered therapy. Boston: Houghton-Mifflin Co. 1951. Chapter XI. 522-524.

Rogers, C.R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships. In S. Koch (ed.) Psychology: A Study of Science. 1959.

Fordította: Draskóczy Magda

Az eredeti írás címe és megjelenése:

Toward a Modern Approach to Values: The Valuing Process in the Mature Person. 1964. Journal of Abnormal and Social Psychology, Vol. 68, No 2. 1964. 160-167. Megtalálható még: The Carl Rogers Reader. Ed. by H. Kirschenbaum — V. Land Henderson. 1990. Constable, London.

KÖZÖSSÉG

az emberi fejlődésért

MEGHATÁROZÁS

A KÖZÖSSÉG egy olyan kulturális és társadalmi intézmény, amely elősegíti az egész társadalom és az egyének megváltozását, olyan módszerek és ötletek terjesztésével amelyek hozzájárulnak a változást létrehozó cselekvéshez.

CÉLOK

Az emberi értékek elvesztésének fokozódása és az irányvesztettséggel szemben, ami egyéneket, csoportokat és intézményeket érint, a szervezet társadalmi és kulturális téren előterjeszti a következő javaslatát: az egyén és közvetlen környezetének egyidejű átalakítása azzal a céllal, hogy egy emberi lényt és egy szolidáris, nem erőszakos világot hozzon létre. Ennek következtében, még annak ellenére is, hogy a KÖZÖSSÉG egy szociális és kulturális intézmény, arra biztatja tagjait, hogy minden téren vegyenek részt az elképzeléseik gyakorlati kivitelezése érdekében.

Valójában egy olyan etikai perspektíváról van szó, amely három pontban fejeződik ki:

Az önkéntes munka: ez alatt azt érti, hogy az érdek nélküli szolgálatban nyilvánul meg az igazi emberi lét.

Közvetlen kommunikáció: csak az egyén saját közvetlen környezetében való aktív és felelősség teljes tevékenysége segíti elő az elszigetelődés áthidalását és egy személyes, mindennapi kompromisszum létrejöttét, ami az egyetlen módja annak, hogy garantálni lehessen egy mély és tartós átalakulást.

Erőszakmentesség: mint cselekvési módszer, mélyebben érve, mint külső és belső hozzáállás (tartás) az életért magáért. Egyedül így változtatható meg a fizikai, gazdasági, faji és vallási erőszak jelenlegi iránya egy olyan új irányba, amely megnyitja számunkra a jövőt, és lehetőséget biztosít az ember fejlődése számára.

Ennek a javaslatnak a legfontosabb jellemzője, hogy a hétköznapi emberre szabták, akihez megkülönböztetés nélkül irányul, felkínálva neki a lehetőséget, hogy főszereplője legyen annak a világnak a felépítésében amelyre vágyik.

Ennek érdekében a szervezet két nagy érdekeltégi területet határoz meg:

Minden olyan társadalmi és kulturális tevékenységnek az elősegítése, amely az adott céloknak megfelel. Olyan önkéntesek képzése, akik egy új, szolidáris és erőszakmentes világnak az építőivé akarnak válni.

TEVÉKENYSÉGEK

Olyan tevékenységeket szervez, ötleteket és véleményeket terjeszt elő ill. fejleszt, amelyeknek végleges célja, hogy személyes és társadalmi fejlődés menjen végbe az ország különböző területein.

Fő tevékenységei közé sorolható:

Konferenciák, kiadványok és médiák segítségével előterjeszti álláspontját a jelenlegi helyzetről és a végrehajtandó tevékenységekről egy hatékony emberi fejlődésért.

Tanfolyamokat, műhelyeket, kongresszusokat és önkéntes tevékenységeket szervez ill. fejleszt annak érdekében, hogy tagjait, szimpatizánsait és általában a közönséget képezze a következő területeken: oktatás, egészségügy, társadalmi pszichológia, társadalmi kommunikáció, művészetek, tudomány és technika, gazdaságtan, ökológia.

Igyekszik előmozdítani szociális együttműködési tevékenységeket a társadalom legmegkülönböztetettebb szektoraiban.

Megpróbálja érzékennyé tenni a közvéleményt azokkal a problémákkal szemben, amelyek az embereket és általában a társadalmat érintik, megoldásokat javasol és előmozdítja ebbe az irányba a cselekvést.

Törekszik kapcsolat létrehozására olyan más helyi, nemzeti és nemzetközi intézményekkel, a kölcsönösségért és olyan közös tevékenységek lebonyolításáért, amelyek megfelelnek a Közösség céljainak és eljárásainak.

MŰKÖDÉS

A KÖZÖSSÉG egy polgári, szociális és kulturális szervezet, amely hatóságilag bejegyzett.

Az aktivitások koordinálása a vezetőség felelőssége, amely a fejlődés kiértékelésére rendszeresen összeül. A jobb koordináció érdekében különböző titkárságok szerveződnek, amelyeknek funkciói konkrét területek szerint különböztethetők meg.

A szükségleteknek megfelelően információs és döntéshozó ülések kerülnek megrendezésre az összes tag részvételével. Évente a közgyűlésen megújítják a vezetőséget, kiértékelik a KÖZÖSSÉG helyzetét és megtervezik a következő időszakban elvégzendő tevékenységeket. A részvétel nyitott minden személy számára, megkülönböztetés nélkül. Bárki, akinek a céljai meggyeznek a Közösség alapvető céljaival bekapcsolódhat a szervezetbe, taggá válhat és így együttműködhet valamelyik titkársággal, előmozdíthat új tevékenységeket, megkaphatja a kiadványokat, részt vehet az üléseken és a vezetőségválasztáson.

Várjuk azok jelentkezését, akik az előzőekben leírt területeken tevékenykednek, és munkájuk megvalósítása és továbbfejlesztése mellett, önmaguk megszervezése útján konkrét cselekedetekkel, tervekkel és ötletekkel kívánnak hozzájárulni az emberi fejlődéshez.

Kapcsolatfelvétel: Ivony Éva 1123 Budapest, Kékgyöly u.2/c. Tel.:155-5303
Bajna Gábor 2000 Szentendre, Levendula u.6. Tel.:118-0562

Rudolf Steiner

ANTRO

VIII. előadás
1921. szeptember 6.

Amit mint imaginatív, inspiratív, intuitív megismerést jellemezhettem, az az embert az érzékfeletti kutatás eredményeihez és a saját lénye teljes észleléséhez vezet. De mindig újra kell hangsúlyozni, hogy nem arról van szó, hogy elérjük magát az imaginációt, inspirációt, intuiciót, mert ezek kutatási eszközök az érzékfeletti világban, mint ahogy a mérleg mértékadó a fizikai világban. Inkább arról van szó, hogy kiindulópontunk, az átlagos tudatban, a mindennapi tudatban, abban a tudatban, amely az általános tudomány alapja, már megvan akkor, amikor az ember ebből a tudatból megfelelőképpen fel tud emelkedni az igazi, érzékletmentes szellemiségben megragadható eszmék által. Ami az érzékfeletti világokba vezet, az egyszerűen magasabbrendű életrekelése annak, amit az ember a mindennapi tudatban figyelmen kívül hagy. És aki az imagináció, inspiráció és intuíció útján maga is szellemi kutató akar lenni, annak főképp arra kell törekednie, hogy tudata kiterjedjen arra, aminek a valóságos fizikai kutatásnál már meg kell lennie ahhoz, hogy ez a fizikai kutatás a valóságnak megfelelő eredményekhez vezessen.

Amit most mondtam, az tulajdonképpen csak a mi korunkra érvényes, mert az emberiség fejlődésének ez a tizenötödik század óta kialakult korszaka a maga tudományos kutatási módjával, azzal, hogy a tulajdonképpeni természettudományos kutatáshoz emelkedett, olyan fogalmakat ültetett az emberi tudatba, amelyek a jelzett módon kialakíthatók, életrekelthetők. A régebbi időkben egészen más eszközöket kellett alkalmazni. Ezekről — legalábbis utalásszerűen — már beszéltünk, amikor rámutattunk a yoga-rendszerre és hasonlókra, de ezek a régebbi eszközök nem lehetnek már a mi eszközeink. Minthogy az, amit az életben a felnőtt ember hajt végre, nem lehet ugyanaz, mint amit a gyermek cselekszik, úgy az amit a huszadik század civilizált emberisége a szellemi kutatás eszközeként használ fel, nem lehet ugyanaz, mint amit a régi keleti, vagy régi görög kultúra emberisége alkalmazott.

Az érzékletmentes, tiszta gondolkodásból kell kiin-

dulnunk, ahogy ezt megkíséreltem jellemezni Philosophie der Freiheitben. Ez az érzékletmentes gondolkodás — bármilyen paradoxnak hangzik is — a legjobban, a legintenzívebben úgy fejlődik ki, hogy az ember kész foglalkozni azzal a természettudományos kutatással, amelyről ezekben az esti fejtegetésekben is beszéltem. Nem hiába írtam le a haeckelizmust — a hibái ellenére, amelyeknek létezését belátom és elismerem —, ezt a sajátos módját annak, hogy az ember belemélyedjen az állati és az emberi fejlődésbe. Ha a szó legszorosabb értelmében alkalmazni akarjuk azt, amit éppen a szellemi kutatásnak kell követelnie a külső, fizikai világ számára, hogy t. i. elevenen áthassa egymást a tiszta észlelés és a tiszta gondolkodás, akkor a külső fizikai empiria által adott organikus világra vonatkozólag nem jutunk más eredményekhez, csak azokhoz, amelyekhez a haeckelizmus jutott. És ha szemléletessé akarjuk tenni azt, amihez ezen az úton, a külső, fizikai szemlélet és az ezt a szemléletet átszövő módszeres gondolkodás útján jutunk, akkor a következőképpen kell eljárunk. Akkor nem lehet valamilyen absztrakt gondolkodással mindenféle spekulációkat kialakítani egy életéről, mint ahogy a neovitalizmus teszi. Nem lehet tiszta fogalmak alapján spekulációkat felállítani arra vonatkozólag, hogy ami külsőleg, fizikailag követhető, annak van-e még valamilyen érzékfeletti alapja és hasonlókra, hanem meg kell állni a tények világánál, ahogy a haeckelizmus tette. Éppen a szellemtudományos követelmények alapján kell a külső természetkutatást erre a területre és ebben az értelemben korlátozni, különben a külső természetre vonatkozó spekulálás ködös miszticizmusba vezet. Így azonban az ember könnyen tesz szert arra a szemrehányásra, hogy ez materializmus. Azután ezt a szemrehányást lehetett úgy fordítani, hogy azt mondták: én egyszer valamit materialista álláspont szerint ábrázoltam, azután újra eltértem ettől. Erről szó sem lehet. Ezek csak balga ellenvetések, amelyek a szavakhoz igazodnak és nem tudnak behatolni a szellemtudományos kutatás szellemének egészébe. Mert éppen, ha a

POZÓFIA

tiszta természettudomány területén az ember a jelenségre korlátozza magát, ha képes arra, hogy a gondolkodásnak azt a benső rezignációját gyakorolja, amely szükséges ahhoz, hogy az ember ne ködös miszticizmusban éljen, hanem fenomenalisztikusan a tények világát kövesse, akkor eljut ahhoz, hogy a gondolkodást, mondhatni, mint munkaeszközt használja, egyáltalán nem használja konstitúciós tevékenységre, mint olyasvalamit, ami a külső fizikai világról másképp tud kijelenteni valamit, hanem csakis úgy, hogy ennek a külső fizikai világnak a jelenségeit aszerint rendezi, hogy az maga mondja el titkait, ami teljesen a Goetheanizmus értelmében történik. Azután azonban, ha ezt a rezignációt gyakoroljuk, a kutatásnak ezen a területén határhoz érkezünk. És itt, ezen a határon nem kezdünk filozófiailag spekulálni, mindenfélét kigondolni azokról a transzcendens dolgokról, amelyeket fel kell tárni, hanem kezdjük átélni azokat a belső küzdelmeket, önlegyőzéseket, amelyek most a gondolkodást nem spekulálásra indítják, hanem mintegy életelixirt öntenek belé, úgy hogy a gondolkodás átalakul azokká a látásokká, amelyek az imaginációban jelennek meg és meg tudja közelíteni azt a világot, amelyet spekulálással sohasem érhet el, csak úgy, hogy érzékfeletti látássá alakul át.

Azáltal pedig, hogy az ember ilyen megismerési eszközöket használ, tulajdonképpen teljesen visszaadatik önmagának. És amikor a szellemi kutató éppen ebből a gondolkodásból indul ki és mindenütt magával viszi azt, amit imaginatíve meglát, ami inspiratív megnyilatkozik előtte és így tovább, azt vissza kell vezetnie a tiszta idea kialakításához. Amit azután mint ideát közöl, azt mindenki követheti, aki helyesen éli mindennapi tudatát. Ezért a szellemi kutató még a legmagasabbrendű eredményeire vonatkozólag is felülvizsgálható és csak gondolkozásbeli kényelmesség állíthatja azt, hogy az embernek magának kell a szellemi világba jutnia ahhoz, hogy a szellemi kutató eredményeit helyesnek találhassa.

Azáltal azonban, hogy az imagináció eredményei nyilvánvalókká válnak, az ember előtt — ezt ezekben

az előadásokban már kifejtettem — megjelenik az, ami egész életét, születésétől kezdve, egy összefüggő áramlatban fogja át. Az én kitágul a pillanaton túlra, mert átérzi, átéli magát életének születéssel kezdődő egész áramlatában. És amikor felemelkedik az inspirációhoz, kitárul előtte az a világ, amelyben születése, illetve fogamzása előtt élt és amelyben élni fog, ha áthaladt a halál küszöbén. Ami az emberrel együtt él, mint az ő halhatatlan princípiuma, az ilyen módon megismerési objektummá válik. És az intuícióban az ember látása kiterjed az ismétlődő, múltbeli földi életekre is. Úgy, hogy amiről az antropozófiai szellemtudomány beszél, azt úgy jellemezhetjük, hogy a szellemtudomány mindenütt közli azokat az egyes lépéseket, amelyekkel az ember ezekhez az eredményekhez jut, és ezek az eredmények, ahogy mondtuk, felülvizsgálhatók, mert szükségképpen mindenki által megközelíthető gondolatokkal lehet megadni őket.

Így az ember elé állítottuk az antropozófiai szellemtudomány tisztán emberi eredményét. És ahogy kezdünk önmagunkhoz jutni, amikor megtanuljuk összegzően kimondani azt, amit szellemünkben, énlünkben átélünk, úgy eljutunk a mi egész széttagolt, időbeliséget és örökkévalóságot magába foglaló énlünkhez is, amikor a szellemtudomány eredményeit magunkévá tesszük. Az ember így eljut önmagához és ez a legjelentősebb, egészen általánosan emberi eredmény. Ezzel azonban egyben adva van az ember tudatának kitágítása is. Mivel a szellemi kutatás eredményei étellel áthatott, átalakult gondolkodásból származnak, ezért, ha az emberi lelkek felveszik és felülvizsgálják őket, ezekre az emberi lelkekre éltetően hatnak. Az emberi tudat számára így a világ megismerésének új módja jön létre és most néhány szóval jellemezni akarom a szellemtudománynak az élet számára adott eredményei közül azt a kettőt, amely a tudat ilyen intenzívebbé tételével, kitágulásával jön létre.

Égető szociális probléma van ma előttünk. Ami a szociális életben napjainkig hatott, az az emberiség határozatlan, tudat alatti ösztöneiből származott. Az

emberek szociális kapcsolatokat alapítottak, amelyek, mondhatni, szinte természeti törvényszerűséggel, mindenféle ösztönszerű viszonyokból keletkeztek. Kidetül ez annak számára, aki a szociális életet át tudja tekinteni. Mi azonban olyan korban élünk, amikor a szociális emberiség-organizmusban ezekkel az ösztönszerű kapcsolatokkal már nem tudunk mit kezdeni. Amilyen mértékben az egyéni gazdaságból törzsi gazdaság, aztán nemzetgazdaságból világgazdaság lett, ugyanilyen mértékben kellett a gazdasági gondolkodásnak is egyre tudatosabbá alakulnia. És a jelenkor embere számára bekövetkezett annak a szükségessége, hogy foglalkozzék azokkal a lehetséges viszonyokkal, amelyek a gazdaságban tevékenykedő, és egyáltalán olyan emberek között adódnak, akiknek a szociális életben össze kell férniök. El kell ismerni, hogy ezek a viszonyok bonyolult természetűek. Ugyanolyan mértékben, ahogy az emberek rákényszerültek arra, hogy ezeket a viszonyokat, kiemelve az ösztönszerűségből, a világos tudat körébe vonják, ugyanolyan mértékben próbálták ezt annak a szempontnak megfelelően tenni, amely szerint egyáltalán az utolsó századokban tudományosan gondolkodni tanultak. Hiszen nem kell újra dicsőítenem ezt a tudományos módszert, amely olyanná alakult, hogy helyes módon tudja kikutatni a külső természet titkait. Ezekre a külső természeti titkokra vonatkozólag ez a kopernikanizmusból és galileizmusból kialakult módszer feltétlenül termékeny. Az emberiség az újabb századok folyamán beleszokott ebbe a metódusba. Amit mint természetet fizikai szemléletével homályosan látott, azt ezzel a metódussal világossá tette.

Azután szükségessé vált, hogy az ember áttekintse a szociális életbeli emberi viszonyokat is. Nem csoda, hogy azzal közelítették meg ezeket az emberi viszonyokat, amit a külső természet szemléletében hódítottak meg maguknak. És így a mi nemzetgazdaságtani és társadalomtani nézeteink abból keletkeztek, amit csakis a katedrákon képviseltek és ez milliókat ragadott meg, egész a marxizmusig menően. Ezt leírtam „Kernpunkte der sozialen Frage” c. könyvemben.* Megkísérelték megérteni, hogy a tőke hogyan hajtja végre funkcióit, hogyan működik a munka a szociális összefüggésben, hogyan működik az áruforgalom, áruterelés és árufogyasztás. Mindez bonyolult viszonyok között zajlik le és lelkünk előtt úgy jelenik meg, mint végtelen lehetőségekkel bíró eleven folyamat. Az ilyen folyamatokra vonatkozólag a legjobb természettudományos módszer sem megfelelő, és mert nem megfelelő és mégis át akarta hatni a szociális életet, ezért vagyunk a legszélésebb körben ilyen világnyomorban. Aki nem akar a felszínen maradni, hanem behatol szociális bajaink mélységeibe, az majd látja, hogy ezek a bajok összefüggenek azzal,

amit most megpróbáltam jellemezni. Azzal a gondolkodással, amely bevált a természettudományban, nem lehet szociáliskonstrukciót létrehozni. Ezzel szemben az a gondolkodás, amely munkájával eljut az imaginációhoz, az a gondolkodás, amely objektivitást ragad meg, az a gondolkodás, amely mozgásban és nem nyugalomban él, aránylag kis területen, de nagy területen is végtelen lehetőségekkel bíró folyamat, és be tud hatolni a tőke, a munka, a gazdasági élet mozgékony életébe. Meg tudja ragadni azt, amit az emberek átélnek a szociális organizmusban és ez végül is nem csoda, mert amit az emberek így átélnek, az végülis az ember benső világából fakad. Az ember benső világa a szellemiség-lelkiség, vagy legalábbis a szellemiség-lelkiség irányítja. Amikor tehát a szociális rendbe ütközünk, magába a szellemiségbe ütközünk. Nem csoda, hogy szellemi módszerek keltenek a szociális viszonyok áttekintésére.

Ez, mélyen tisztelt jelenlétők — bocsássák meg, hogy a dolgot most személyes színezettel mondom el — ez adta nekem a bátorságot ahhoz, hogy ugyanazokból az alapokból kiindulva, mint a Philosophie der Freiheit, a Theosophie és a Geheimwissenschaft megírásánál, a szellemi-érzékeletti világ leírásánál is, ugyanazokból az alapokból kiindulva kíséreljem meg a szellemet ott is megragadni, ahol közvetlenül a szociális emberi életben nyilatkozik meg. És ez vitt engem a „Kernpunkte der sozialen Frage”-hoz vezető útra. Ezt csak személyes színezettel írtam le, de ebben a személyes színezetben rejtőzik az, ami az én objektív meggyőződéseim arról, hogyan áll az ember a szociális rend megértésével. A mai korban a szociális rendet teljesen tudatosan, vagyis a szellemiség alapján kell kialakítani. Ez az egyik.

A másik azonban — én csak példákat hozok fel az antropozófiai kutatásnak az életben hozott eredményeiből, és sok ilyet tudnék felhozni — a másik, amit még említeni akarok, megjelenik előttünk, ha az emberi organizmust nézzük meg. Elsősorban külső alakjában van előttünk. Ettől most eltekintünk. A külső forma, mint burok, elrejtja a belső szerveket. Ezeknek a konstrukcióját, struktúráját a fiziológiában, a biológiában kutatjuk ki. Ha jelenleg az újabb korban szokásos természeti kutatás talaján mozgunk, akkor nem tehetünk mást. De a valóságban a tüdő, a gyomor, a szív, a máj, a vesék, az ember összes szervei nem azok, mint amiknek az a tekintet látja, amely körülzárt alakjukat főként nyugvó struktúrájukat, kiváltképpen az ember fizikai szemlélete által nyugvónak látott struktúrájukat nézi. Nem, ezek a szervek csak színlelik ezt a formát, mert az élő emberben ezek az egyes szervek folytonos, eleven mozgásban vannak. Egyáltalán nem nyugodttá alkotott szervek, hanem eleven folyamatok és tulajdonképpen nem is volna

* A szociális élet kérdései, Bp. 1990. Mandátum Kiadó

szabad tüdőről, szívről, veséről, májról beszélni. Szív-folyamatról, a szív-folyamatok összességéről, a tüdő-folyamatok összességéről, a vese-folyamatok összességéről kellene beszélnünk, mert ami itt lejátszódik, az folytonos metamorfózis, csak éppen olyan elzárttságban játszódik le, hogy az egészet egy formának lehet tartani, sőt a külső szemlélet annak is kell, hogy tartsa. Előrehaladni azonban ennek a formának a szemléletétől, amely csak a külsejét nyilatkoztatja meg, előrehaladni ahhoz, ami eleven folyamat, ahhoz, ami alapjában véve ezekben a szervekben minden pillanatban mássá válik, ahhoz, ami tulajdonképpen ezekből a szervekből kiindulva hozza létre az életfolyamatot, nem lehet az érzékek szemléletével, hanem csakis az imaginatív megismerés mozgékony, belső szemléletével.

Míg a szociális folyamatok olyanok, hogy ha természettudományos képzetekkel közelítünk hozzájuk, komplikáltságukkal nyomban elfutnak előlünk, addig a tüdők, a szív, a máj, a vesék folyamatai olyanok, hogy a rájuk alkalmazott természettudományos fogalmak elől tulajdonképpen elrejtik benső mivoltukat. És az ember imaginációval jut ezekbe a megsűrűsödött folyamatokba. Az imagináció egyrészt képes arra — ha szabad triviálisan kifejeznem magam —, hogy utána fusson ezeknek az illanó, komplikált folyamatoknak, másrészt képes arra is, hogy ami az emberi szervekben nyugvó formát színlel, azt mintegy beleoldja a szervi folyamatok mozgékony életébe és akkor ezeket a szervi folyamatokat közvetlenül szemléljük, nem spekuláljuk ki, nem következtetjük őket. Mert a gondolkodásnak a fizikai kutatás során meg kell állnia annál, ami a jelenségekben van, és innen kiindulva kell eleven érzékfeletti szemléletűé átváltoznia. Csak akkor hatol be azokba a valóságos folyamatokba, amelyek még az egyes emberi szervi folyamatokban is elrejtőznek a fizikai észlelés elől.

Ez az út ahhoz, hogy a szellemtudomány által teljes mértékben elismert külső orvostudományt meg lehessen termékenyíteni azzal, amit a szellemi kutatás tud hozzáfűzni ehhez a külső orvostudományhoz. A szellemi kutatás nem akar a gyógyászat területén a kuruzslás és misztifikálás oldalára állni. A szellemi kutatás ezen a területen is számítani akar a valódi, igazi fizikai megismerésre épülő kutatásra és ennek továbbvitelére a lét ama titkaihoz, amelyeket szintén ki kell kutatnunk, ha be akarunk hatolni az élet egészébe úgy, hogy ez közvetlenül gyümölcsöző legyen az élet, az egyes egészséges, vagy beteg ember, vagy az emberi közösség számára. Ez elvezet bennünket azoknak az eredményeknek a szemléletéhez, amelyek az érzékfeletti antropozófiai megismerésből adódnak az élet számára.

Mindez azután összekapcsolódik valamivé, amit a következőképp akarok jellemezni. Az emberek gyakran azt hiszik, hogy azzal győzik le a materializmust,

hogy a matéria egész világát, mondhatni, otthagyják kinn a világban, szellemileg búcsút vesznek tőle, egy szellemiségbe, absztrakcióba, légvárba emelkednek, ott misztikáznak és úgy viselkednek, hogy a materiális életet alacsonyrendű életnek tekintik, amelyből ki kell emelkedni. Azután felemelkednek egy szellemiséghez, amelyben elégedetten lehet élni. Ez a hétköznapi napok durva munkája mellett egyfajta vasárnapi, human szórakozás a szellemiségben, amelynek az ember a matériában élve adja át magát, mert hiszen a matériában kell élni. Az igazi antropozófiai megismerés nem állhat ezen a talajon. Az antropozófiai megismerés úgy próbálja megragadni a szellemiséget, hogy amikor a szellemet teremtő tevékenységében teszi magáévá, követni tudja azt a materiális élet legkülönbözőbb tekervényeit. Úgy, hogy az itt elgondolt szellemtudomány számára nemcsak annak a megállapítása fontos, hogy az embernek az emberi testen kívül, amely agyból, tüdőből, májból stb.-ből áll, még van lelke és szelleme is. Az előbbi szemlélet nemigen jut messzebb, mint ahhoz, hogy a szavakat forgassa, mert arra a világra vonatkozólag, amelyben születés és halál között élünk, absztrakcióhoz vezet. A szellemtudomány arra törekszik, hogy az őt átható szellemiséggel mindenbe belemerüljön, elmondja, hogyan él a szellemi természet, a szellemi lényyszerűség az ember minden egyes szervében, milyen a jellege a tüdőnek, a májnak, a szívnek, a gyomornak stb., szellemileg áttekinti, hogyan hatja át a szellem és a lélek az egész emberi organizmust, bevilágít a szellemiséggel az egyes sejtekbe is úgy, hogy nem marad semmi, amit ne világitana át a szellem fénye. Akkor már nincs az egyik oldalon matéria, a másik oldalon absztrakt szellemiség, hanem egységgé nő össze az, ami egyik oldalon szellem-absztrakció, másik oldalon matéria-absztrakció. És ugyanígy van ez a szociális étellel is.

Akkor azonban, ha az ember ilyen módon mintegy belemeríti a szellemiséget a valóságba, ha magával a szellemiséggel együtt merül a valóságba, akkor úgy elmélyed az emberi lélek, hogy azok a „kötelek és zsinetek”, amelyekről ezeken az estéken beszéltem, amelyek az ember legbensőbb mivoltából a világ legbensőbb mivoltához vezetnek, ezek a zsinetek és kötelek, ez az összefüggés az ember és a világ között úgy kerül az ember tudatába, hogy egy eleven áramlat, a világ be- és kilégzése jön létre. Amit egyébként elméleti, absztrakt fogalmakkal fogunk fel, az magában a szabad szellemiségben mint eleven élmény olyan átlátszóvá válik, amilyen átlátszó csak az eszmék lehetnek, és a másik oldalon olyan elevenné válik, amilyen csak az élet lehet, és olyan szabaddá válik, amilyen csak a legszabadabb cselekvés lehet, de éppen ezért feltétlenül objektív is, habár objektív voltát ebben az esetben szabad szellemiséggel kell fel fogni. Ezért kell azokat a képességeket, amelyek az

embernél nem tudatosan küzdik magukat a felszínre, ezzel a szellemi kutatással, ezzel a szellemi megismeréssel életteljessé tenni.

Az általános, külső tudománnyal szemben a művészek joggal éreznek bizonyos tartózkodást. És a modern esztétika, amely az újabb kor megszokott természettudományos gondolkodásából származott, olyasvalami, amit a művészek elkerülnek és joggal, mert absztrakt valami, inkább elvezet a művészetől, sem hogy hozzá vezetne. Ami szellemtudomány, az nem vezet ilyen absztrakt fogalmakhoz: ami először csak fogalom, idea, azt életre kelti és ez az élet aztán életre ébreszti a többi emberi képességet is. Így lehetséges, hogy abból a talajból, amelyből ez a szellemtudomány kinőtt, természetes módon egyszersmind igazi művészet is kifejlődik. A Dornachban* ápolt művészetben, — amelyről holnap képekkel együtt néhány próbát tartok —, pl. az eurythmiában, amely ugyanabból a talajból származik, mint a szellemtudomány, sosem fordul elő olyasmi, ami egy eszmének lenne a lefordítása művészeti szemléletté. Csak a talaj ugyanaz: a teljes ember eleven alkotása. Az egyik alkalommal az egyik ágból eszméket alkot, a másik alkalommal ugyanabból a gyökérből a másik, a művészeti ág nő ki. Ezért volt nekem mindig ellenszenves, ha az antropozófiai mozgalomban allegorizálás, szimbolizálás jelent meg. És bár annak, ami művészi, ugyanabból a forrásból kell származnia, mint az antropozófia, de az mégsem művészté átfordított antropozófia. Így az antropozófia az élet számára, művészi területen is életre hív olyan eredményeket, mint a már jelzett eredmény szociális és orvosi téren.

És ha az ember meggondolja, hogy örök, halhatatlan mivoltával hogyan vezetetik azokhoz az erőkhez, amelyek őt magát a szellemi világban megalkotják, akkor belátja, hogy amit az antropozófiától átélt megismerésként és megismerő átélésként kap, az összefügg a vallásos elmélyedéssel. A mi vallási tekintetben közömbössé vált korunkban ismét szükségünk van alapvető vallási erőkre. Szükségünk van azokra az utakra, amelyek a szellemi átélés helyeihez vezetnek, hogy onnan mint egy isteni centrumból megtermékenyíthető lehessen az emberi moralitás, a művészi alkotás és mindaz, ami emberi érték és méltóság. Megrágalmazzák az antropozófiát, ha azt hiszik, hogy új vallásalapító akar lenni. Nem akar az lenni, egyszerűen azért, mert azon fáradozik, hogy az emberiség fejlődésének menetét a maga igazi alakjában értse meg. Azokat az isteni hatalmakat, amelyek a világot létrehozták és az emberiség fejlődését vezették, a régebbi időkben, a régebbi népeiségek érzületüknek megfelelően értették meg. Nekünk a megismerés és a cselekvési motívumok más metamorfózisaihoz kell

előrehaladnunk. Azt, ami a legújabb kor értelmében örökkévaló, azt közel kell hoznunk lelkünkhez. Bizonyos, hogy a szellemtudomány nem beszél más Krisztusról, mint arról, aki áthaladt a Golgotai Miszteriumon, de a szellemtudománynak beszélnie kell a megismerésnek azokról a fokozatairól, amelyeket a huszadik században szükségeseznek tart, a Krisztus-eseményre vonatkozólag is. Azoknak, akik azt hiszik, hogy valamilyen hitvallás talaján félniök kell attól, hogy az antropozófia kirángatja a talajt a lábuk alól, azoknak mindig újra azt kell mondani: igazi hívője-e a kereszténységnek az, aki minden alkalommal attól fél, hogy befolyásolni lehet a kereszténység igazságait? Vagy az-e az igazi hívő, aki tudja — még ha a megismerések milliói jönnek is létre fizikai, lelki és szellemi területen — hogy a kereszténység valódi igazságai ennek következtében annál ragyogóbban jelenhetnek meg az emberi lélek előtt? Senki sem kérdezi, hogy miért nincs semmi a Bibliában Amerikáról, és aki a Biblia álláspontja alapján küzdeni akart volna Amerika felfedezése ellen, az ahhoz hasonlít, aki a Biblia álláspontja alapján küzdeni akar az antropozófiai szellemtudomány nézetei ellen.

Ezeket a dolgokat teljes becsületességgel kell áttekinteni és átgondolni. Mert különben a vallások tartalma mindenkor hátráltatója lesz a valóságos kutatásnak, holott ez a kutatás, ha — miként az antropozófiai szellemtudomány akarja — elér a szellemiséghez, akkor az élet számára éppen azt az eredményt hozza, ami nem más, mint az emberi lélek vallásos életének fölkeltése. Amit a különböző világokban kutatatunk, azt harmóniába kell hoznunk azzal, ami vallásos érzésünket alakítja ki. És semmitől sem fosztjuk meg a vallásokat, ha igazságait megkísérjük harmóniába hozni, jogosult harmóniába, megismerési harmóniába a különböző korszakok megismerésével. Így éppen a mi korunk az életnek ezt az eredményét is, amely a közömbössé vált vallásos élet elmélyítéséből áll, az antropozófiai kutatástól kapja. Ha az antropozófiának ez a gyümölcse megéri, akkor majd innen árad ki az a melegség, az a lelkesedés, amelyre nekünk, keresztényeknek szükségünk van, ha a mi hanyatlási korszakunkban előre akarunk jutni. És amit belátunk a szociális életre, az emberi organizációra vonatkozólag, amit művészileg létre tudunk hozni, mindezt az emberiség csak akkor tudja továbbfejleszteni, ha az ember legbensőbb mivoltából származó melegség és teremtő erő hordozza. Ez pedig az emberiség igazi vallásos érzéseiben él.

Ami azonban a mi időnkben éppen ezekkel a szellemtudományos kutatási módokkal különösen erősen helyezkedik szembe, az mély összefüggésben van azzal, hogy az ember fokozatosan elvesztette a kapcsot

* Az Általános Antropozófiai Társaság svájci központja. Az eurythmia olyan csoportos mozgás művészet, amely zenei hangok és gondolatok szellemi tartalmát megkísérlő mozdulatokban kifejezni

latot a valósággal, amennyiben az egyik oldalon a szellemtől megfosztott természetet szemléli, amelyet így nem igazi alakjában, hanem csak külső fizikai alakjában birtokol a modern tudományban, a másik oldalon feltekint a szellemi világra, talán csak érzésszerű bizonyossággal — erről tegnap beszéltem — de azután mégsem tud túljutni az absztrakciókon. Mindennek a gyökere abban van, hogy az ember lassanként túl kényelmes lett ahhoz, hogy szellemi szabadságban, szabad szellemi átélésben, belső aktivitással akarja megragadni a szellemiséget úgy, hogy azt a materiális történet rejtekhelyeire is követhesse. Mivel a természettudományos igazságokat a külső események legszorosabb nyomon követésével találják meg, mert ezeket mindenütt a megfigyelés, a kísérlet nyomán alakítják ki, és mert nem gondolkodnak már semmi máson, csak azon, ami a véletlen-kísérletből, a véletlen-megfigyelésből adódik, ezért hozzászoktak ahhoz, hogy a kinyilatkoztatás egykori dogmájának a helyére — ahogy legelső írásaiban kifejeztem — a tapasztalat, a külső fizikai tapasztalat dogmáját helyezzék. Így az emberek belső lelki állapotukban kielégítetlenek lettek, leszoktak arról, hogy amit a lélek átélhet, azt ne külső jelenségre támaszkodva, hanem a maga objektivitásában, szabad belső átélésben éljék át. Ez a szabad, belső átélés az, amire elsősorban törekednünk kell, ha igazi szellemi kutatáshoz akarunk jutni. És ez az, amivel ma az emberek a leginkább szembehelyezkednek.

Erre egy példát hozok fel, nem azért, mert a röviddel ezelőtt megjelent tanulmányt ezekben az előadásokban arra akarom felhasználni, hogy mintegy leszámoljak valamivel, amit ellenvetésül az antropozófiai vonatkozású szellemtudomány ellen hoznak fel. Nem, ezekben az előadásokban ilyen közvetlenül nem akarok semmilyen ellenféllel vitába szállni, a legkevésbé azzal, ami ebben a tanulmányban, amelyre most gondolok, áll. Mert aki ebben a tanulmányban beszél, egész másról beszél, nem az antropozófiai szellemtudományról, amelyet nem is ismer és amelyet mendemondák alapján, talán azután, hogy bepillantott egyetlen könyvbe és meghallgatott bizonyos híreket — mindenesetre meg kell mondani, hogy oly talpig becsületesen, ahogy ez számára lehetséges volt — megpróbált jellemezni. Amit a szellemtudomány ellen felhoz, azzal itt nem akarok foglalkozni. A dolgot csak kultúrtörténeti és kortörténeti alapon akarom nézni. Ez a rendkívül tekintélyes szerző* itt azokról a gyakorlatokról beszél, amelyekről azt hallotta, hogy én azért írom le őket, hogy lelki életével az ember megtehesse az utat a szellemi világhoz. Nyilván azt is hallotta, vagy olvasta, hogy a kezdeti, egészen elemi gyakorlatokban az embernek azzal kell foglalkoznia,

hogy öt percig egy közömbös tárgyra gondol, úgy, hogy valóban belső szabadságban, minden kényszer nélkül csak azt követve, amit ő maga akar, tartja a gondolatot. Ezért, hogy jelezzem, mi a fontos, azt mondtam: erre lehet egy gombostűt, vagy ceruzát is felhasználni, mert teljesen mindegy, mire gondol az ember. Nem az a fontos, hogy amit elgondolt az ember, az lebilincselje őt, hanem az, hogy öt percig belső szabadsággal tartsuk meg a gondolkodást, hogy a gondolkodás a szabad tevékenység szférájába helyeződjék. A mindennapi életben az ember nem szokta a gondolkodást ilyen módon a szabad tevékenység szférájában tartani. Amikor gondolkodásával egy tárgy felé fordul, azt akarja, hogy a tárgy lekösse őt, addig gondol rá, amíg leköti őt. Így sosem juthat szellemi kutatáshoz, ellenkezőleg, egyre jobban eltávolodik az érzékfeletti kutatástól és szemlélettől. Ezért jellemző arra az emberre, aki makacsul teljesen benne akar maradni a jelenleg megnyilatkozó hanyatlásban, ha azt mondja:

„Most ezt egyáltalán nem tudnám megcsinálni és félek, félek, hogy a legnagyobb önuralommal sem tanulom ezt meg soha. Ezzel szemben már szemrehányásokat kellett elűrnöm azért, mert egy engem érdeklő tárgy öt percnél tovább is annyira le tud kötni, hogy a világ másik része számára már nem is vagyok jelen.”

Ez éppen az út fordítottja. Ha az embert a tárgy annyira leköti, hogy a világ másik része számára már nincs is jelen, akkor az ember átadja magát a tárgynak, akkor átadja szabadságát a tárgynak. Az a fontos, hogy a tárgy ne kösse le az embert, hogy olyan tárgyat vegyen elő, amely nem köti le és hogy belső, szabad erővel tudatát öt percen át a tárgynál tartsa. Ezért olyan jellemző, amikor itt azt halljuk:

„Akkor ezt a képességet mégis inkább átengedem azoknak az embereknek, akiknek igazi emberi életükbe semmi sem áraszt annyi érdeklődést, hogy az öt percig leköttesse őket.”

Ennek az embernek a számára, aki híres embere a jelen időknek, végtelenül sok olyan dolog van, ami nem-szabadon leköti őt mindig újra és újra öt percre és valószínűleg még hosszabb időre — ezt iránta való tiszteletből feltételezem —, úgy, hogy nem is juthat odáig, hogy belső szabadsággal egy belső gondolati összefüggést öt percig megtarthasson. Ezt átengedi azoknak, akiket nem köt le annyira a külső világ, mint őt, s elárulja, hogy mennyire hozzátapad ahhoz, ami a mai estén jellemzett modern szemléleti gondolkodási és érzésmódban kialakult. Ez messze van attól, amit éppen a szellemtudománynak kell elősegítenie: a szabad gondolkodás szférájába való belehelyezkedéstől.

Egy másik példa arról szól, amit egy könyvemben azért hozok fel, hogy az ember a szabad gondolkodás

* Egy Christoph Schrempfről szó, aki a „Die Tat” c. jénai folyóirat 1921. szeptemberi számában ír Steinerről, a lap kiadójához címzett levélben.

szférájába jusson. Ez az, amit „Geheimwissenschaft”-om második részében, mint a rózsakereszt szemléletét írom le. Ott elolvashatják, hogy hogyan kell ezt a gyakorlatot végezni. Erre vonatkozólag az illető szerző a következőt mondja:

„A kereszt nem ritkán hívatlanul is a lellem elé áll, (tehát szintén nem a szabadság belső hívására, hanem hívatlanul), de ez akkor nem fekete, fényezett ébenfa kereszt, hanem egy egész közönséges, durva, piszkosan szürke bitófa és ezen a keresztien nem hét sugárzó, vörös rózsából való koszorú függ, hanem egy halálos kínt, pokoli gyötrelmet szenvedő, sápadt, véresre vert ember.”

Tehát az ember ad egy gyakorlatot a gondolkodás belső felszabadítása céljából, és az illetőnek semmi más nem jut eszébe, csak az, ami kényszerítő hatalmak hatására egész neveltetése és életének szokásai alapján jut eszébe, és ezt még magától érthetődőnek és helyesnek is találja. Ilyen érzülettel sohasem lehet megközelíteni azt, amit a szellemi kutatás valóban hozni tud. Mert ennek az embernek nem is kellene leírnia azt, amit én a „Geheimwissenschaft”-ban, mint szabad szellemiségből kiformált keresztet ábrázolok, hanem pl. azt is tapasztalhatná, hogy valahol valaki egy ablak-keresztről beszél és ezt leírja neki. Akkor is azt fogja mondani: „Nincs jogod ahhoz, hogy egy ablak-keresztről beszélj, mert nekem nem egy vörösre mázolt ablak-kereszt jut eszembe, hanem mindig egy fekete kereszt, egy durva, közönséges bitófa, stb.” És ha az ember elmondaná neki, hogyan dolgozik az analitikus geometriában a keresztrel, vagyis az abszcissa- és ordináta-tengellyel, akkor ezt megtiltaná. És ha Einstein rajzolná le neki az abszcissa-, vagy ordináta-tengelyt, akkor is kizárólag a durva bitófa jutna eszébe. Ezeket a dolgokat csakis igazi tartalmukban kell megnézni, akkor majd látjuk, hogy milyen hatalmak működnek a mi időnkben azért, hogy éppen — ahogy talán a mélyen tisztelt hallgatók szavaimból kivehették — annak az ellentétébe vezessenek, ami a mi időnkben, vallási és tudományos vonatkozásban olyan rendkívül szükséges.

Nem csoda, hogy az illető szerző még valami egyéb, sajátos dolgot is mond. Azt, amit Akasha-krónikának neveztem, mint olyasvalamit állítottam az emberek elé, aminek a segítségével az ember megkísérelti gondolatait úgy kialakítani, hogy a világ létesülését belső aktivitással tudja áttekinteni. Arra kellett számítanom, hogy az ilyen ábrázolás felvétele közben az ember benső lelki állapota aktívvá válik és ezt a lelki állapotot szabad szellemiséggel felemeli az érzékfeletti módon láthatóba. Ez az ember azonban a következőt mondja: *„És akár hiszik, akár nem, ez a lemondás nem is esik nehezemre. Ha Herr Dr. Steiner az Akasha-krónikát illusztrált díszkiadásban ajándékozna nekem, akkor sem olvasnám el.”* Ez az ember tehát azt hiszi, hogy megeshet vele, hogy illusztrált díszkiadásban

kapja ajándékba az Akasha-krónikát, hogy passzívan átadja magát neki, nehogy valamiképpen az ő benső lelki aktivitására kelljen számítani.

Mélyen tisztelt jelenlétük! A mi időnkben feltétlenül szükséges, hogy az, aki munkálkodni akar a felfelé vivő erőknél, az az ilyen jelenségeket gyűlölet és ellenszenv nélkül vegye szemügyre, de lássa, hogy itt vannak előttünk az összes átmeneti és hanyatlási erők. Sok olyan ember van, aki észre sem veszi, hogy átmeneti erők vannak benne és ezeket sokan, ezek és ezek követik, követik az ilyen passzívan vallásos természetű embereket, mert passzívak akarnak maradni, nem akarják azt, ami annyira szükséges: nem akarják az objektivitást, az objektív princípiumot, vagyis az érzékfelettséget szabad szellemiségben megragadni. Ehhez pedig aktív lelki beállítottság, szabad benső lelki beállítottság kell.

Amit befejezésül még összefoglalóan mondani akarok, az a következő: az antropozófiai szellemtudomány érzékfeletti megismeréseket akar ápolni, olyan megismeréseket, amelyek az általam az előbbi napokban és ma összefoglalóan jellemzett eredményekhez vezetnek. És az antropozófiai szellemtudomány nem akar azokhoz a halott fogalmakhoz vezetni, amelyek csakis a holt külső valóságról adnak hírt. Az antropozófiai szellemtudomány nem akarja a tudományt, a megismerést azokra az eredményekre korlátozni, amelyeket mint hervadt leveleket az értelem a külső, fizikai valóságon hoz létre és amelyek, amikor mint hervadt levelek az emberi lélekbe helyeztetnek, elszáradnak és elszáradásukkal az ember benső erőit bénítják meg.

Az antropozófiai szellemtudomány a maga eredményeiben inkább a következőket akarja hozni: az élet igazi gyümölcseit, nem hervadt leveleket, olyan élettelen gyümölcsöket, amelyek az eleven lélek szellemi táplálékai lehetnek, mint ahogy a vér a maga keringésével táplálékot ad a testnek. Hogy ez lehetséges legyen, ahhoz a szellemtudománynak a szabadság levegőjére van szüksége. Magát a megismerést kell annak a szabadságnak a szellemi levegőjébe vinni, amely az emberi lélek mélyseges mélységeit tudja megismerésre ébreszteni, igazi szabad cselekvésre, olyan cselekvésre ébreszteni, amely az emberek között harmóniát, szociális harmóniát tud létrehozni. Mert aminek a szociális organizmusban, a jelenben kezdődően a legközelebbi jövőben történnie kell, annak végül is abból kell származnia, amit a teljesen tudatos ember szabad megismerésben vív ki úgy, hogy amit a lélek a maga legbensőbb világában ennek a megismerésnek élettelen gyümölcsként él át, hogy amit mint szociális működést az egész emberi társadalomba, az egész emberi fejlődésbe tud kivinni, az az emberiséget a jelenből a legközelebbi jövőbe vezesse, nem hanyatlási, hanem fejlődési erőkkel vezesse új emberi, gyógyító, teremtő tevékenységhez.

Ford: dr. Szil'ágyi Jenőné

A M D
19 92

Nunc facta est...

A közgazdaság lehetetlenségi

A tudomány az ún. lehetetlenségi állításokon alapszik. Lehetetlen felülmúlni a fény sebességét, anyagot és energiát teremteni vagy megsemmisíteni, perpetuum mobilét építeni, stb. A lehetetlenségi tételek figyelembe vételével elkerülhetjük, hogy olyan tervekre pazaroljunk erőforrásokat, melyek eleve megvalósíthatatlanok. A közgazdászoknak különösen tudatában kellene lenniük az itt bemutatott lehetetlenségi tételnek. Nevezetesen, hogy a világgazdaságban a szegénység és a környezet pusztulása növekedéssel nem számolható fel, ill. nem állítható meg. Röviden: a fenntartható növekedés lehetetlen.

Fizikai értelemben a gazdagság a Föld véges, nem növekvő és anyagilag zárt ökoszisztémájának nyílt alrendszerre. A gazdasági alrendszer növekedése során a teljes ökoszisztéma egyre nagyobb részére terjed ki, és 100 százaléknál (de inkább hamarabb) határokba ütközik. Ennek folytán növekedése nem tartható fenn. A „fenntartható növekedés” olyan hibás paradoxon, mely a gazdaságra nem alkalmazható.

A közgazdászok panaszkodnak, hogy a GNP-vel (bruttó nemzeti termékkel) mért növekedés mennyiségi és minőségi elemeket tartalmaz, ezért nem vehető alá a szigorúan vett fizikai törvényeknek. Igazuk van. A mennyiségi és a minőségi változás nagyban eltér egymástól, ezért legjobb, ha külön kezeljük és a már bevett kifejezésekkel nevezzük meg őket. A növekedés olyan természetes méretváltozást jelent, mely asszimiláció vagy növényes folytán anyag hozzáadásával jön létre. A fejlődés a képességek kiteljesedését vagy megvalósulását jelenti, egy teljesebb, vagy jobb állapot fokozatos elérését. Ha valami nő, nagyobb lesz, ha fejlődik, mássá válik. A Föld ökoszisztémája fejlődik, de nem nő. Alrendszerének, a gazdaságnak fel kell hagynia a növekedéssel, de fejlődhet tovább. A „fenntartható fejlődés”-nek ezért csak az esetben van értelme a gazdaságban, ha alatta „növekedés nélküli fejlődést”-t értünk: a gazdaság fizikai alapjainak olyan javulását, melyet az anyag- és energia-csere azonos szintje mellett érnek el, mely nem lépi túl az ökoszisztéma asszimilációs és regenerációs képességét. A fenntartható fejlődést

jelenleg a fenntartható növekedés szinonimájaként használják. Ezt el kell kerülnünk.

A politika szintjén rendkívül nehéz elfogadtatni, hogy a növekedést — melynek jogosságát és hasznosságát már-már vallásos hit övezi — korlátozni kell. De éppen a növekedés fenntarthatatlansága az, amely a fenntartható fejlődés fogalmának elfogadását sürgeti. Földünk nem fogja elfogadni a bűzszem 64-szeres megduplázását, azt, hogy az elmúlt két évszázadban egy olyan civilizáció alakult ki, melynek gazdasági stabilitását az exponenciális növekedés adja. A fenntartható fejlődés annak a társadalomnak a civilizációs adaptációja, mely ráébredt, hogy a növekedés megállítására sürgős szükség-szerűség. Még a „zöld növekedés” sem tartható fenn. Az ökoszisztéma eltartó képessége nem csak az emberek és az autók számát korlátozza, a fákra is kiterjed. Nem ringathatjuk magunkat abban a hitben, hogy a növekedés még mindig lehetséges és kívánatos, csak a „fenntartható” címkével kell ellátni, vagy „zöld”-re színeznünk, ezzel az átmenetet késleltetjük és sokkal fájdalmasabbá tesszük.

Mégis, ha a gazdaság nem is nőhet örökké, van-e még növekedési tartalékunk? Nőhet-e még annyit, hogy a világon ma élő minden ember az átlagos amerikai szintjén részesedjen a Föld erőforrásaiból? Ehhez a gazdasági tevékenység meghétszerezésére lenne szükség, mely szépen összefér a Brundtland-Bizottság1 elképzeléseivel, a világgazdaság öt-tízszeres megnövelésével.

1Az ENSZ globális környezetvédő tevékenysége a Brundtland-Bizottság 1987-es jelentésével vette kezdetét. Azóta annak szellemében ülnek össze az ENSZ környezetvédelemmel foglalkozó nemzetközi konferenciái, s a tagállamok (jobbik esetben) azt tartják mérvadónak ezirányú tevékenységükben. (A ford.)

Egyes számítások szerint azonban már a mai gazdasági tevékenység megnégyszerezése is elképzelhetetlen, ugyanis civilizációnk a fotószintézisből származó elsődleges termékek teljes nettó mennyiségének (angol elnevezése után NPP) az 1/4-ét használja fel. A 100 százalék nem haladható meg, és nem valószínű, hogy az NPP nőne, ugyanis az eddigi történelmi trend azt mutatja, hogy a

tudomány tétéle

gazdasági tevékenység csökkenti a globális fotószintézist. Mivel a szárazföldi alapú ökoszisztémákban kell gondolkoznunk, és a szárazföldi alapú NPP-nek a 40 százalékát felemésztjük, már a megnegyeszeresítés is túlmutat a reális lehetőségeken. A 100 százalékos plafon elérése is irreális, hiszen képtelenek vagyunk az ökoszisztéma részét képező valamennyi élőlény közvetlen hasznosítására. A biodiverzitás megőrzéséről beszélni pedig egyszerűen nevetséges, ha nem szándékozunk megállítani a gazdasági növekedést, mely más megközelítésben azt jelenti, hogy az ember egyre több helyet sajátít ki magának a nap alatt más élőlények rovására.

Ha a Brundtland-Bizottság által javasolt öt-tízszeres növekedésre nincs mód, vajon mik az esélyei a jelenlegi fenntartásának, azaz a zéró növekedésnek? Naponta olvashatunk arról, hogy az ökoszisztémában végbemenő változások hogyan fenyegetik civilizációnkat: a globális felmelegedéssel, az ózonréteg elvékonyodásával, a savas esővel, stb. Ez arra utal, hogy már a jelenlegi tevékenység sem tartható fenn. Vajon hogy beszélhetünk fenntartható növekedésről, ha (a) a gazdasági tevékenység nyilvánvalóan már a jelenlegi méretek mellett sem tartható fenn, (b) ha a Brundtland-Bizottság ajánlásait követve a gazdasági tevékenységet öt-tízszerezésre növelnénk, az nyilvánvaló összeomláshoz vezetne, (c) ha a fogalom maga is logikai önellentmondást takar: növekedést egy véges, nem-növekvő ökoszisztémában. Mégis, a fenntartható növekedés korunk jelszavává vált. Alkalmanként olyan bizarr megfogalmazásokkal is találkozunk, amikor „a gazdasági tevékenység bővülésének mértékéből” kívánják levezetni a fenntartható növekedést, amikor nem csak a növekedést, de már a gyorsulást is örökérvényűvé szeretnék tenni. Ez olyan hamis politikai verbalizmus, melynek semmi köze a logikai és a fizikai törvényekhez.

A Brundtland-Bizottság felvet egy fontos kérdést, de valójában nem mer szembenézni vele: Hogyan csökkenthető a szegénység növekedés nélküli fejlődéssel? A válasz megelőlegezhető: jelentősen, de kevesebb, mint felerészben. Magyarán erre az szolgál, hogy ha az öt-tízszeres növekedés való-

ban a szegények érdekeit szolgálja, akkor annak az ő általuk igényelt termékekből kellene állnia: élelmiszerekből, ruházati cikkekből, lakásokból, nem pedig információs szolgáltatásokból. Az alapvető szükségleteknek van egy tovább már nem redukálható fizikai volumene, s előállításuk inkább növekedést, semmint fejlődést igényel, habár a fokozott hatékonysággal megvalósuló növekedés javíthat a helyzeten. Másszóval az a jelenség, mely újabban néhány gazdag országban figyelhető meg, hogy a GNP egy dollárjának csökken az erőforrás-tartalma, nem harangozható be oly módon, mintha megszűnőben lenne a gazdasági növekedés és a környezet kapcsolata, ahogy azt már többen állítják. Egy szellemiesített GNP nem fogja táplálni a szegényeket. A fenntartható fejlődésnek növekedés-mentesnek kell lennie, de a népszaporulat kontrollja és vagyoni újraelosztás kell kísérje,

ha komoly szándékkal kívánjuk a szegénység elleni harcban alkalmazni.

Sokak számára a növekedés a gazdaság színonimájává vált. Azt állítják, hogy csak kellő növekedéssel válhatunk eléggé gazdaggá ahhoz, hogy képesek legyünk kezelni és felszámolni a szegénységet. Vitathatatlan: mindent könnyebb megoldani, ha gazdagabbak vagyunk. A kérdés az, hogy vajon a jelenlegi feltételek mellett növekedés gazdagabbá tesz-e? Az Egyesült Államok példáján már bizonyítottuk, hogy a növekvő költségek mellett a hasznok lassabban nőnek, s így inkább elszegényedünk. Úgy tűnik, hogy átléptük a növekedés optimális határát.

A makrogazdasági elméletekből teljes mértékben hiányzik annak meghatározása, hogy mi a gazdasági tevékenység optimuma az ökoszisztémához mérten. Az a feltételezés van érvényben, hogy a makrogazdaság örökké növekedhet. A mikroökonomia majdnem teljesen arra összpontosít, hogy az egyes, a határköltségek és határhasznok kiegyenlítésével meghatározott tevékenységeknek mi az optimális mértéke. De mindeddig nem tette fel az a kérdést, hogy vajon nincs-e az összes mikrogazdasági tevékenységnek együttvéve optimuma? A gazdasági tevékenységek adott mértéke (a lakosság és a fejenkénti erőforrás-felhasználás szorzataként

mérve) az erőforrásoknak egy adott mennyiségű igénybevételét, és így adott környezeti terhelést jelent, mely egyaránt bekövetkezhet nagylétszámú, de egyenként keveset fogyasztó, vagy kislétszámú, de többet fogyasztó lakosság mellett.

A fentta. ható fejlődés elvén működő gazdaság adaptációs készsége magas, információs bázisa, szervezeti rendszere, műszaki hatékonysága, „bölcsessége” javul. Ezt anélkül teszi, hogy — egy bizonyos ponton túl — tovább növelné az ökoszisztéma energiáinak és anyagi javainak a felélését, sőt: inkább megáll, amikor a megmaradt ökoszisztémának már kérdésessé válik a működése, az évről évre történő önmegújulása. A nem-növekvő gazdaság nem statikus — azt folyamatosan fenn kell tartani és meg kell újítani, mint a környezet állandó állapotú alrendszerét.

Milyen gazdaságpolitikát alkalmazunk az így definiált fenntartható fejlődés megvalósítására? Az Egyesült Államokra meghatározott elvek valószínűleg egyaránt elfogadhatók lesznek a derű- és borúlátók számára. (A fenntartható fejlődést a fejlett ipari országokban kell elkezdni.) Először is törekedni kell a nemzeti termék szintentartására (jobbik esetben a fenntarthatóság szintjére csökkentésére) a természeti erőforrások, különösen az energia igen súlyos megadóztatásával. A közpénzeket lehetőleg az ilyen erőforrásokra kivetett adókból kell előteremteni, s költségvetés-semleges módon kompenzációt kell végrehajtani a jövedelemadók javára, különösen az alacsonyabb jövedelműek esetében, a legalsó kategóriáknál akár negatív jövedelemadót is alkalmazva. Azok az optimisták, akik az erőforrás-hatékonyság akár tízszeres növekedését is elképzelhetőnek tartják, bizonyára örülnek majd ennek, hiszen az erőforrások árát lényegesen megdrágító politika hatalmas ösztönzést kell adjon a műszaki fejlődésnek, melyben annyira hisznek. A pesszimisták pedig, akik nem bíznak annyira a technikában, annak fognak örülni, hogy végre korlátozzák a már fenn nem tartható gazdasági növekedést. E megoldás megvédi majd a borúlátókat legrosszabb sejtelmeiktől, s dédelgetett álmaik megvalósítására buzdítja a derűlátókat. Ha a borúlátók sejtelmei nem igazolódnak, s a hatalmas műszaki fejlődés és adaptáció bekövetkezik, nem lesz okuk a panaszra. Megkapják, amit annyira akartak, ráadásul mér egy váratlan többletet is (a hatalmas műszaki fejlődést). A derűlátók pedig aligha vonhatják kétségbe egy olyan politika jogosságát, mely nem csak lehetővé teszi, de erőteljesen ösztönzi is a bizakodásuk alapjául szolgáló műszaki fejlődést. Ha elképzeléseik nem igazolódnak, még mindig örülhetnek annak, hogy a környezetpusztító növekedés lelassul. A javasolt megoldás további előnye, hogy az erőforrá-

sadók kijátszása nehezebb, mint a jövedelemadóké, és nincs teljesítmény-visszatartó hatásuk.

A konkrét megvalósításnál további elveket kell figyelembe venni: A megújuló erőforrásokat oly módon kell kiaknázni, hogy (1) felhasználásuk ne múlja felül regenerációs képességüket, (2) a szennyezőanyag-kibocsátás pedig ne haladja meg az adott környezet megújuló asszimilációs kapacitását.

A meg nem újuló erőforrásokat csak oly mértékben lenne szabad kiaknázni, ahogyan a helyettesítésükre alkalmas megújuló képződnek. A meg nem újuló erőforrások felhasználásán alapuló tervekkel párhuzamosan olyanoknak is kellene készülniük, melyek a helyettesítő erőforrások hasonló mértékű megújítását célozzák. A meg nem újuló erőforrások kitermeléséből származó nettó járadékot jövedelem-részre és tőke-likvidációs részre kellene felosztani. A képződő tőkét minden évben be kellene fektetni a megújuló helyettesítő erőforrás fejlesztésére. A járadék oly módon osztandó fel, hogy amikor a meg nem újuló erőforrás kimerül, az azt helyettesítő megújuló erőforrás termelésének kapacitása (melyet a beruházások és a természet együttesen hoztak létre) a jövedelem-résszel egyenlő fenntartható hozadékot állít elő. A jövedelem-komponens így módon állandósul, és igazolja definícióját: a fogyasztásért elérhető maximális bevétel a tőke érintetlenül hagyása mellett. A szakirodalomban már bebizonyították, a járadéknak ez a jövedelemre és tőkére való felosztása hogyan függ (1) a diszkontálási rátától (a megújuló helyettesítő erőforrás növekedési ütemétől) (2) a meg nem újuló erőforrás várható élettartamától (melyet a készletek és az évi kitermelés hányadosaként kapunk). Minél gyorsabb a megújuló helyettesítő erőforrás biológiai növekedése, és minél hosszabb a meg nem újuló várható élettartama, annál nagyobb lesz a jövedelem-rész, és annál kevesebbet kell félretenni tőkeképzésre. A „helyettesítés” itt széles körben értendő: kiterjed az olyan szisztematikus alkalmazkodásra is, melynek során a gazdaság oly módon igazodik a meg nem újuló erőforrások elhasználódásához, hogy a jövőbeli jövedelmet adott szinten tartja (pl. reciklálja az ásványi anyagokat). A párhuzamos hasznosítási tervek jövedelmezőségét elegendő csupán jövedelemtényezőjük alapján vizsgálni.

Mindazonáltal, még mielőtt ezek a fenntartható fejlődés felé mutató működési elvek kellő meghallgatásra találnának, elméleti és politikai vonatkozásban is meg kell szabadulnunk a „fenntartható növekedés” kártékony gondolatától.

Herman E. Daly: Sustainable Growth: An Impossibility Theorem. Development, 1990: 3/4, Rome. Teljes szöveg, hivatkozások nélkül.

Ford.: Kiss Károly

A végső ok: a kamat

A környezetrombolásban és az ellene való harcban igenis vannak elsőbbségek. Úgy, ahogy ok és okozat viszonylik egymáshoz, pl. a fegyverkezés és „békés” környezetszennyezés, gépkocsiközpontú közlekedés és építkezési téboly, vegyszerzabáló futómuskátló és Kupa Mihály ostoba adórendszere mind-mind egymás mellé rendelt természetgyilkolási módok — de okozati jellegűek.

Az alapvető ok a kamatos pénzügyrendszer. A kamat ugyanis még meg nem termelt, el nem adott értéket jelent, kényszeríti ki pénzügyi eszközökkel. A kamatot utól kell érni, ezért kell egyre több vegyszert, bővít, fegyvert, újabb és újabb igényeket kitalálni, felkelteni és kielégíteni, ezért kell háborúkat szítani, de legalábbis jóideig tombolni hagyni.

Kell. A kamatos pénzügyrendszerben ezt tenni KELL. Ha nem ez történik, akkor következik a munkanélküliség, pénzügyi összeomlás, demagógia, lázongások, bűnözés. Tehát háború így is, úgy is.

A kamatos pénzügyrendszert kell tehát célba venni, gyilkos, rákos, daganatszerű voltát kimondani, a közvéleményt erről a tényről fölvilágosítani. Különben minden környezetvédelmi küzdelem csak figyelemelterelő onanizáló rítus marad.

A kamatos pénzügyrendszer megszüntetése nélkül a „minőségi növekedés”, mint vagylagos lehetőség is csak blöff. Hiszen a napelemek és nap-sugárgyűjtők, és a velük termelt villanyáram tárolása, vagy az álzöld és áltermészetgyógyász szennyirodalom áradata is jócskán megterheli a

természetet. Márpedig a kamatos pénzügyrendszer az ilyen áradatokat is kikényszeríti.

Minőségi fejlődés, minőségi növekedés mint olyasmi, ami nem blöff, csak a kamatos pénzügyrendszer megszűntével képzelhető el. Ebben az esetben is van sorrend, ha nem is időbeli, de fontosságbeli.

A kamatos pénzügyrendszer megszüntetése nem reménytelen, ha romboló hatását tudatosítjuk a közvéleményben. Ahogy a kommunista rendszer föladata önmagát, úgy áthatjuk alá a kamatos pénzügyrendszert a közvélemény erejével. A volt „Harmadik Világ” ebben segítségünkre lehet. A környezetvédőknek világszerte van akkora szavuk, hogy kinyilvánítsák a kamatos pénzügyrendszer elleni harc szükségességét. Hogyan is tegyék ezt? Scipio Africanus módjára — akár alkalmas ez, akár nem — tegyük szóvá valamennyi ügyünk kapcsán a kamatos pénzügyrendszer daganatszerű voltát és megszüntetésének szükségességét.

Vagy időben megszüntetjük a kamatos pénzügyrendszert, vagy elpusztulunk — szó szerint ez a választási lehetőség. És amit legfőképpen hangsúlyozni szeretnék: ne essünk áldozatul egyfajta hamis és szűk moralizmusnak vagy aufklérizmusnak. Igaz, hogy a környezetvédelem erkölcsöt is, tudást is igényel. De a fő mozgatórugó az anyagi érdekelttség. Kár, hogy a környezetvédők többsége a saját szűk moralizmusában fulladozik, és ettől merül ki, alig érve el eredményt.

Ulrich Duchrow

Európa a II. rész

7. AZ EURÓPAI BIZTONSÁGI POLITIKA NÖVEKVŐ ELFAJULÁSA

14. tétel

Az (észak- és dél-)amerikai hadügyminiszterek konferenciája titkosszolgálatának nézete szerint a világrendszer végső realitása „a természeti javak és a stratégiai nyersanyagok uralmáért és elosztásáért” folytatott harc. Miután a vietnámi háborúban használhatatlannak bizonyult a nagy háború az e harcban való győzelem kivívására, az USA kifejlesztette a nyugati hatalmi előnyhelyzet biztosítására az alacsonyabb intenzitású háborúskodást (LIC). A Szovjetunióknak a nyugati pozícióval kapcsolatos irányváltoztatásával immár ismét lehetségessé vált a „közepes intenzitású” háborúskodás (MIC) Délen, ahogyan ezt az Öböl-háború szemlélteti.

Ez a háború oly villámgyorsan felerősítette azt a már régóta rejtőző tendenciát, hogy az EK-t katonai karral lássák el — hogy eldöntött dolognak látszik nyugat-európai csapatok felállítására a Dél ellen folytatandó háborúba való beavatkozáshoz. Egyidejűleg hirtelen fellendül a fegyvergyártás és -export. Belpolitikailag — a nyilvánosság számára szinte észrevétel nélkül és az Európa Parlament befolyási lehetősége nélkül — mérhetetlen felügyeleti rendszer fejlődik ki, melynek nemcsak az a rendeltetése, hogy megvédje a külföldiektől az Európa Erődítményt, hanem az európai nőket és férfiakat is megragadja.

Nyugat-Európa és különösen Németország most az előtt a döntés előtt áll, hogy együtt és konkurenciában az USA-val — mely a 20. században eddig nagyjában-egészében elvégezte az imperialista pizskos munkát a Nyugat számára — a világon gyakorolt európai erőszakuralom 500. évfordulóján szintén ismét nyíltan gyarmatosító nagyhatalom lesz-e, vagy a Kelet-Nyugat-konfliktus véget értével hozzá akar-e járulni az igazságosságot, a békét és a teremtés megőrzését célzó világrendhez.

A fegyverkezésnek és a háborúnak kettős értelme van a kapitalizmusban, amint már az európai világrendszer kezdetén világossá vált. Egyfelől könnyű és gyors tőkeakkumulációt tesz lehetővé a hadiipar és a szállítócégek számára az adófizető polgárok számlájára, amint már Rosa Luxemburg

világosan felismerte (vö. J. Klass, 1989, 126. o.). Különösen a recessziós időszakokban reagálnak a kapitalista hatalmak háborúkkal, amint az USA második világháború utáni történetében kényszerítő erővel ki lehet mutatni (vö. A.G. Frank, 1991). Másfelől a fegyverkezés és a háború része az össz-stratégiának „a természeti javak és a stratégiai nyersanyagok uralma és elosztása” körüli konfliktusban, ahogyan az amerikai hadügyminiszterek titkosszolgálatára fejezte ki 1987-es titkos irataiban (vö. U. Duchrow, 1991, 65. o.). Ahogy fentebb megmutattuk, az össz-stratégia alacsonyabb és közepes intenzitású háborúskodásra (LIC és MIC), valamint ABC tömegpusztító fegyverekkel vívott nagy háborúra tagolódik. Ez utóbbi valószínűtlené vált Gorbacsov békepolitikája miatt. De éppen emiatt folytathatta zavartalanul az USA alacsonyabb intenzitású háborúját, sőt az Öböl-háborúban tettekre válhatta az 1988 óta kifejlesztett közepes intenzitású stratégiát is (vö. uo. az utószó, 247. kk. o.). Ez a stratégia, mint mondtuk, a kétharmad világ felemelkedő államai ellen irányul, melyek a nyugati technológia segítségével katonailag olyan erőssé válnak, hogy stratégiai pontokon nyomást tudnak gyakorolni a Nyugat által uralt világgazdaságra.

Ennek a háborúnak a tapasztalatai csodálatos gyorsasággal meggyorsítottak és felerősítettek Európában olyan tendenciákat, melyeknek célja a közös EK-biztonsági politika az imperialista hatalomgyakorlás értelmében. Az EK biztonsági politikája mindeddig „a NATO mint Európa oszlopa” (amerikai álláspont) és az „Európai Biztonsági Unió” (mozgatóerő: Franciaország, és növekvően Németország, fékezőerő: Írország, Dánia, Görögország) koncepciók közti feszültségben leledzett (vö. V. Böge in F. Deppe, 1989, 236. kk. o.). Az Egységes Európai Akta immár — együtt a belsőpiaccal — egyértelműen a biztonsági politikát magában foglaló politikai unió irányába állította a váltókat. A fejlődés bizonyára továbbra is két vágányon fut majd. Ez az Öböl-háború idevágó következményeivel igazolható. Egyidejűleg szó esett annak erőltetéséről, hogy beavatkozó csapatokat állítsa-

világrendszerben 1492–1992

nak föl a kétharmad világ országai ellen részben a NATO, részben az önálló nyugat-európai biztonsági politika keretében.

Itt végső veszély leselkedik. Ha a jelenlegi trend érvényesül, akkor olyan tények keletkeznek, melyek csak a pestis és a kolera közti választást teszik lehetővé az európai férfiak és nők számára. Vagy fizetniük kell az USA által a Dél ellen vezetett zsoldoscsapatokat, vagy maguknak kell végrehajtaniuk az imperialista piszkos munkát — az alacsonyabb intenzitású háborúskodás megerősödött kereteiben, ahogyan a Gladio nevű titkos NATO-egység leleplezései mutatják. Különösen Németországot akarják bevonni — alkotmánymódosításokkal — ebbe a gyarmatosító össz-koncepcióba. A nyugat-európai védelmi uniót keresztül bevonják az atomfegyverekről való döntésbe is, amit idáig törvény tiltott. Német földről ismét (imperialista) háború indulna ki. Az Öböl-háború alatti és utáni pszichológiai hadviselés és véleménymanipuláció már mutatja hatását. És mindez demokratikus legitimáció nélkül folyik, mivel az Európa Parlamentnek ebben az ügyben (még) nincsen felhatalmazása.

Nekem úgy tűnik, a német szociális és békemozgalmak sürgető feladata (együtt az egyházakkal és a szakszervezetekkel), hogy rohamot indítsanak eme demokratikus nem legitimált militarizálás és imperializálás ellen. A német lakosság megmutatta az Öböl-háború előtt, hogy a második világháború tapasztalata alapján többségében a konfliktusok békés megoldását részesíti előnyben. A mozgalmak, szakszervezetek és egyházak erre építhetnek. A cél: a közös biztonság össz-európai rendszere egy megreformált ENSZ-békerend keretében, mely törvényen kívül helyezi a háborúkat. Ez vezet a

16. cselekvési célhoz:

Meg kell akadályozni, hogy Európa — a Dél ellen a belsőpiac érdekei biztosítására bevetendő csapatok segítségével — militarista-imperialista nagyhatalomná fejlődjék, és kooperáljon az USA ezzel kapcsolatos alacsonyabb és közepes intenzitású háborúskodásával, és ehelyett a közös biztonság összeurópai rend-

szert kell kialakítani, összefüggésben az ENSZ reformjával, mely világméretűen törvényen kívül helyezné a háborúkat, valamint követelni kell a globális béke rendjét. Törvényekkel kell betiltani az EK tagállamain túlrá irányuló fegyverexportot.

A biztonság kérdése azonban nemcsak az EK kül-, hanem belpolitikáját is érinti. Nyugat-Európában valószínűleg senki sem venné a bátorságot, hogy olyan politikai írást készítsen, mint a 2. Santa Fé-dokumentum szerzői Bush hivatalba lépésekor, akik a demokráciát a következőképpen határozták meg. (vö. U. Duchrow, 1991, 44-45. o.): A demokrácia társadalmi tartalma a vállalkozás és a tőkepiac szabadsága (mint a társadalmi szabadság lényegi kifejezése). A választotti kormányokat mint demokratikus politikai intézményeket időbeli korlátozottságuk miatt temporary governments-ként (ideiglenes kormányok) értékelték le, és a hadsereg, a civil bürokrácia meg a rendőrség és az igazságszolgáltatás „permanens kormányzati berendezkedéseit” tolták az első helyre mint a demokratikus uralkodás tulajdonképpeni kifejezésformáit. Mint mondtuk, Európában ezt biztosan nem mondanák ki nyíltan a legfelsőbb szinten. Itt szívesen beszélnek a szabadság és a demokrácia magas ideáljairól. De gyakorlatilag az európai politika ugyanígy zajlik. A lényeg a piac szabadsága. A parlament politikailag teljesen alárendelt szerepet játszik, annál nagyobb hatalommal rendelkezik a bürokrácia — és növekvő mértékben a rendőrség és az igazságszolgáltatás.

Ezzel a kérdéssel már találkoztunk az Európa Erdőfűmennyek a külföldiekkel szembeni megvédelése kapcsán. De az EK-n belüli személyforgalomnak a belsőpiaccal tervezett szabadsága is arra ösztönözte már a rendőrség és az igazságszolgáltatás hatóságait, hogy intenzív együttműködéssel terveket kovácsoljanak a belső biztonság megerősítésére, amint a 7. fejezet végén következő diagram mutatja (in: Bürgerinnen kontrollieren die Polizei és más írások, 1990, 4. o.).

Itt természetesen nem vitatjuk, hogy a rendőrségnek megelőző intézkedéseket kell hoznia a belsőpiac új szituációjára vonatkozóan. Mégis — a külföldiek kérdésén túlmenően — több ponton ok van nyugtalanságra és éberségre. Terrorizmusnak

számít a Nagy-Britannia által megszállt Észak-Írország vagy a baszkok függetlenségi mozgalma. A korábbi NSZK-ban — és bizonyára ma is — az állambiztonsági szerveknek joguk volt — és van — megfigyelni mindazokat a személyeket, akik nem viszonyulnak pozitívan a német hadsereghez. Az 1989-es bázeli „Békét igazságosságban” ökümenikus összejövetelt a svájci titkosszolgálat tartotta megfigyelés alatt. Már említettük a Gladio nevű titkos NATO-részleg aktivitását. Ha hozzávesszük egy magasan technizált európai informáci-

ós szolgálat kiépítését, akkor az a tendencia jelenik meg, amely Európa polgárainak növekvő, demokratikusan nem ellenőrzött megfigyelésére utal.

17. cselekvési cél:

A belső biztonság rendszereinek az EK-n belüli fejlődését demokratikusan ellenőrizni és törvényekkel szabályozni kell.

8. VISSZAESÉS A DEMOKRÁCIA ELŐTTI ÁLLAPOTOKBA — VAGY AZ EK POLITIKÁJÁNAK DEMOKRATIZÁLÁSA?

15. tétel

A belsőpiac szinte minden, eddig vizsgált következménye és veszélye a politika és a demokrácia nagy deficitjét mutatta. A piac alakítja a valóságot a tőke javára, a politika nemcsak, hogy mögötte kullog, hanem olyan eszközei sincsenek, melyek nemzeti síkon magától értetődőnek számítanak. Két lényegi probléma bontakozik ki: az Európa Parlament hiányzó törvényhozói hatalma, és a helyileg és csoportosan érintettek, mindenekeztől a hátrányos helyzetűek, önszegélyező és szolidaritási csoportjaik hiányzó lehetősége a közvetlen hatásgyakorlásra. Ebből fakadóan követelni kell az Európa Parlament reformját, a szociális mozgalmak és szervezetek együttműködési jogát a döntéshozatalban, valamint új, demokratikus kommunikációs struktúrát.

A gazdaság hiányzó politikai keretfeltételeiben, a kétharmadvilághoz való plutokratikus viszonyulásban, a belső piac hatásában a régiókra, a mezőgazdaságban és szociális területen, az ökológiában és végül a biztonság területén — mindenütt megmutatkozott az érvényesülni tudó demokratikus politika hiánya vagy hiányossága. A gazdaság belső piaca előrefut, a politika és mindenekeztől az érintett polgárok mögötte szaladnak.

Miután a baden-württembergi kormány korábbi sajtószóvivője, Kleinert átváltott a Daimler-Benz konszernhez, hogy átvegye a szóvivő szerepét, mindkét részről faggatták a tapasztalatairól. Válasza: "A gazdaság csinálja a valóságot, a politika a retorikát."

Ez alaptendencia a kapitalizmusban. Európa esetében azonban szélsőségesen felerősödik azáltal, hogy az intézmények mindmáig még a reprezentatív demokráciáról sem gondoskodnak. Nem egy választott parlament hozza a törvényeket, hanem a tagállamok kormányképviselőinek minisztertanácsa. (in: G. Renner, 1990.)

Ha részleteiben megnézzük az Európa Parlament szerepét, a következő jogosítványait lehet megkülönböztetni: — Együttműködés az EK-törvényhozásban — Ellenőrzési jogok (parlamentari terpelláció, panasztétel az Európai Bíróságnál, bizalmatlansági indítvány a Bizottsággal szemben — mindez valódi érvényesítési lehetőség nélkül, de hasznos a valamivel nagyobb átlátszóság szempontjából). — Költségvetési jogok (tulajdonkép-

peni határozati illetékesség csak a 30%-nyi nemkötelező kiadásokra nézve, a 70%-nyi kötelező kiadásokra nézve csak változtatási jog). — Szavazati jog a társulási és belépési egyezményekben. A tulajdonképpeni törvényhozói hatalommal a minisztertanács rendelkezik, tehát a nemzeti végrehajtó hatalmak képviselői — szemben a hatalommegosztás klasszikusan demokratikus követelményének minden szabályával. A kormányzói hatalmat a szintén nem a Parlament által választott Bizottság gyakorolja. Ezt a jövőben nem szabad elfogadni. Mert a belsőpiaccal mérhetetlen új hatalom száll az európai intézményekre, melyek a legalább reprezentatív demokráciával ellenőrzött kormányoktól mind több illetékességet vesznek el, maguknak azonban nincsen demokratikus legitimitásuk. Ezt mutatja a sürgető

18. cselekvési cél:

„Az Európa Parlamentnek minden olyan illetékességet meg kell kapnia, mellyel a Közösség nemzeti parlamentjei is rendelkeznek — tehát az EK törvényhozó szervévé kell válnia (M.Heine, 1991.)

Ez azonban nem elég. Az érintett polgárok mozgalmi és szervezeti fáradtsággal, de viszonylagos sikerrel is az igazságosság, a béke és a teremtés megőrzése sok területén megkísérelték befolyásolni kommunális, regionális, nemzeti politikai és társadalmi intézményeiket, hogy legalább korlátozzák a piac pusztító hatásait az emberre és a természetre. Az európai belsőpiac létrejöttével még összetettebbek lesznek a gazdasági és politikai döntési folyamatok, és még távolabbra kerülnek az érintettektől. A transznacionális konszernek lényegükből fakadóan arra irányulnak, és forrásaik is megvannak ahhoz, hogy a határokat átszelve cselekedjenek és cseréljenek információkat. Ha nem akarjuk, hogy reménytelenül kimanőverezzék az embereket, akkor a reprezentatív Európa Parlament megerősítésén kívül két cselekvési célt kell megfogalmazni:

19. cselekvési cél:

Új törvényeket kell hozni a gazdasági és politikai információk nyilvánosságra-hozataláról, valamint a konzernnek és a bankok által uralt információs és kommunikációs struktúrák jobb nyilvános és civil ellenőrzéséről (v.ö. C. Hamelink, 1991, és a Limai Nyilatkozat).

20. cselekvési cél:

Az érintettek, különösképpen a hátrányos helyzetű emberek, főként a kisebbségek (melyeknek a parlamenti

többségi rendszerben nincsenek esélyeik) önszerveződő és szolidaritási csoportjai meghallgatási és részvételi jogának hatékony meggyökereztetése.

Ezzel már elértük az utolsó rész kérdésfeltevését: Hogyan reagálhatnak az európai emberek kontinensük felemás történelmére, jelenére és jövőjére, és mit tehetnek?

III. fejezet

LÉTEZIK-E AZ IGAZSÁGOSSÁG ÚTJA ?

I. STRATÉGIAI MEGFONTOLÁSOK

16. tétel

Minden történelmi tapasztalat szerint valószínűtlen, hogy a fennálló politikai és gazdasági intézmények önmaguktól úgy megújulnak, hogy alavetően megváltozzék a nyugati kapitalista rendszer egyre több emberáldozatot és természetpusztulást követő jelenlegi tendenciája, vagy legalábbis az, hogy mindez enyhíthető lenne. A másik oldalon a rendszer mérhetetlen ellentmondásai növekvő készséget produkálnak az ellenállásra, az alternatívákra és ellenstratégiákra a civil társadalomban. Így aztán kettős stratégia ajánlatos:

1. Megtagadás és alternatívák kis sejtekben, a bázison a rendszer hosszútávú átalakításának perspektívájával.

2. Ellenhatalom megszerzése a régi és új szociális mozgalmak koalícióiban — a rendszer rövid- és középtávú befolyásolására.

Mindkettő új nevelési és kommunikációs módokat kíván.

Minden történelmi tapasztalatnak ellentmond, különösen a nyugati kapitalista rendszer utóbbi 500 éve folyamán, hogy a politikai és közgazdasági intézmények önmaguktól úgy reformálódhatnak, vagy transzformálódhatnak, hogy a szegények és a természet joga érvényesüljön. Ez ellentmondana az emberi bűn, és annak strukturális, személyfölötti megszilárdulási jellegébe való teológiai belátásnak. A másik oldalon azonban éppígy létezik az ellenállás és az alternatívákért folytatott harc története. Emlékeztetek Las Casasra, az ő, és előtte sok szerzetes harcára az amerikai őslakosság jogaiért és alternatív életformáiért, a rabszolgák önfelszabadító harcára Toussaint-Louverture vezetésével, a munkásmozgalom harcára a 19. század óta, valamint a népek harcára a gyarmatosítástól való megszabadulásért. Ebben az értelemben a remény jele, hogy a világon mindenütt keletkeztek szociális, ökológiai és a békéért dolgozó mozgalmak, és — ha fájdalmak és üldözések közepette is, de — ezek növekednek. Gyakran keresztény bázisközösségekkel kapcsolódnak össze. Ezek új kifejeződései a me-

gerősödő civil társadalomnak, mely a munkásmozgalom klasszikus szervezetein túlmenően elkezdett hatni a közgazdasági és politikai intézményekre (v.ö. A.M. Frank-M. Fuentes-Frank, 1990, és J. de Santa Ana, 1990). Közös érdek-bázisuk az a sok ellentmondás, melyet azx egyenlőtlen akkumuláció kapitalista modellje nemcsak a Dél periferiáin és félperiferiáin, hanem a centrum régióiban is előhív.

Így az EK- belsőpiac tendenciáinak és lehetséges kihatásainak szemügyre vételekor már mindenütt rábukkantunk a hátrányosan érintettek önszerveződéseire és a szolidaritási mozgalmakra — még ha ezek nincsenek is teljesen kialakulva, és alig kapcsolódnak hálószerűen egymásba: szakszervezetek, munkanélküliek kezdeményezései, nőszervezetek, bevándorlók és menekültek képviselői, alternatív parasztok, környezetvédelmi szervezetek, nem-kormányzati szervek (NGO-k) a kétharmadvilág támogatására. Tekintettel az 500 éves elnyomásra és ellenállásra, Észak- és Dél-Amerikában is szövetkeztek az indián származású népek, és világos követelményeket támasztanak, mindenképp földtulajdoni jogait és azt illetően, hogy újraírják történetüket a saját perspektívájukból, s ne az európai és észak-amerikai elnyomók perspektívájából.

A népek, a civil társadalomnak ezek a mozgalmak — a legutóbbi időknek a bevezetőben említett csalódásai ellenére — a felszabadítás stratégiájának kiindulópontját jelentik. Tekintetbe véve a környezet veszélyeztetettségét és a Kelet-Nyugat konfliktus lezárulása ellenére folytatódó militarizálódást és fegyverkezést, még osztályokat átfogó érdekek is vannak. Karl Marx feltételezése, hogy csak az ipari proletariátus lehet a rendszert szétrobbantó változtatások hordozója, három oldalról is meghaladott. Mert nem csak ezt a proletariátust lehet kooptálni, hanem a transzformációs folyamatban résztvehetnek egyfelől a „lumpenproletariátus”, másfelől a középosztály „részleges áldozatai” is.

Éppen ez a kiindulópontja a legtöbb latin-amerikai teológus, társadalomtudós és 'grassroots worker' — a bázis mozgalmában dolgozó — leggyakoribb reakciójának a Kelet-Európában és a volt Szovjetúnióban zajló folyamatokra. Frei Betto a népi szervezeteket látja az új participatív kultúra alanyainak (F. Betto, 1990), Xabier Gorastiaga, a nicaraguai jezsuita közgazdász kitágítja ezt a perspektívát egy nemzetközi, participatív szolidaritási mozgalom értelmében:

Arra van szükségünk, hogy újra föltaláljuk a szocializmust egy technikai forradalom környezetében, mint egy kapcsolatokkal átszőtt bolygó részét, ahol a szövetségeknek egészen más a szerepük, mint a hidegháború idején. Szövetségeket kell keresnünk a Dél és az új északi mozgalmak között — ezek: a környezetvédő mozgalom, a nőmozgalom, a pacifista mozgalom és Isten Igéjének az egyházakból jövő szabáditása és emancipációja. Jelenleg egyetlen rendszerben élünk, egyetlen piaccal, amelyet meghatároz a „Hetek csoportjának” (G7) tőkéje. Ezeknek az erőeknek a fényében meg kell alkotnunk azt, amit egy „harmadik világ szocializmusnak” nevezünk, egy 'criollo' avagy őshonos szocializmust. Egy, a Déltől jövő szocializmusra van szükségünk, az európai szocializmustól függetlenül, mely az én tapasztalatom szerint soha nem volt hiteles. Most van egy lehetőség egy új baloldal számára Latin-Amerikában — demokratikus, népi és résztvevő mozgalom számára, amely kizárja a hagyományos baloldal totalitárius és vertikális természetét. (X. Gorastiaga, 1990, és in: CCPD for Change, 1990.).

A tőke hatalma transznacionális szervezethez. Éppen ez teszi olyan nehézé ellenőrzését. Már a Kommunista Kiáltvány ezzel a felhívással zárult: „Világproletárjai, egyesüljtek!” Csakhogy a transznacionális tőke kijátszhatja egymással szemben a centrum országaiban és a periféria országai-ban dolgozókat, mint ez időközben kiderült. A jövő nagy kérdése ezért az, vajjon elkerülhető-e ez a szociális mozgalmak fejlődése és nemzetközi összekapcsolódása során. Ez lényegileg attól függ majd, mennyire növekszik a közös érdekek belátása, tekintettel a globális összefüggésekre, azaz annak a ténynek a belátása, hogy közös ellenhatalom nélkül egyre nagyobb lesz a vesztesek száma, és egyre kisebb a nyertesek száma.

Hogyan festhet konkrétan az ilyen alulról jövő ellenhatalomképződés? 'Kettős startégiából' indulok ki: 1. Amennyire lehetséges, távol kell tartanunk magunkat a kapitalista gazdaságtól, és kis sejtékben alternatívákat kell megélni (hosszútávú, transzformatórikus perspektíva) 2. Szerveződnünk kell, hogy nyomást gyakoroljunk a politikai-gazdasági nagyszisztemekre (rövidtávú, reformer perspektíva).

Ez hasonló kezdeményezés ahhoz, melyet az Egyházak Ökumenikus Tanácsának egy tanulmányához kapcsolódva Pascal de Pury javasolt az alternatív technológiákra vonatkozóan: egyfelől az egyszerű embereknek („a népnek”) újra föl kell fedezniük képességüket arra, hogy alternatív módon dolgozzanak és gazdálkodjanak („to master technologies” - a technológiák mesterévé lenni). Más-

felől, tekintettel a komplex technológiai és politikai-gazdasági rendszerekre, meg kell tanulniok ellenőrizni azokat, akik uralják ezeket a rendszereket („to master those who master the technological systems” — mesterévé lenni azoknak, akik a technológiai rendszerek mesterei).

Az 1.ponthez: naív dolog lenne azt vélni, hogy jelenlegi világgazdasági rendünk transzformációja egyedül áltál sikerülhetne, hogy egyesek és kis sejték alternatív módon élnek. És mégis: egy ilyen transzformáció sosem lenne lehetséges anélkül, hogy az emberek a bázison alternatívákkal kísérletezzenek, és flymódon újra felfedezik saját erejüket arra, hogy maguk határozzák meg, vagy legalább ők is meghatározzák gazdasági és politikai sorsukat.

A pennsylvaniai Emmausban létezik az „Újjászületés-Projekt”. Erről meséli Loren Halvorson a következő történetet:

Az Iowa állambeli Greenfield komoly gazdasági problémákba került a vidék mezőgazdaságának depresszív helyzete miatt. Tudósok jöttek, és közölték a város lakóival, hogy 14 fő problémájuk van. Mindannak felsorolása, ami rosszul ment náluk, a tehetetlenség érzését keltette bennük, mintha ők maguk semmit sem tudnának tenni. De hallottak az „Újjászületés-Projekttről”, és meghívtak egy csoportot Emmausból, hogy jöjjön el Greenfieldbe. Az Emmaus-team egészen másképp nyúlt hozzá a dolgokhoz, mint a korábbi tanácsadók. Ahelyett, hogy a problémákkal kezdtek volna, a lehetőségekkel kezdtek. Felszólították Greenfield lakóit, állítsák össze azoknak a dolgoknak a listáját, melyeket maguk el tudnak végezni. Több, mint 100 pontig jutottak. Elkezdtek dolgozni azon, amit megtehettek, és közben felfedezték, hogy valójában már azon dolgoznak, amiről azt mondták nekik, hogy nem tudják megtenni.

Halvorson azzal a megfigyeléssel fejezi be, hogy a gazdasági probléma nyilvánvalóan lelki probléma volt. Amikor az Emmaus-team az emberek lelkét érintette, reményt adván nekik, elkezdtek kezdeményezni és cselekedni. Ennek a művészetnek a mestere Jézus volt, az egyszerű emberek között végzett munkájával. Azt a bizalmat ültette beléjük, hogy Isten működik köztük és bennük a maga szellemi erejével, és ez gyógyulást eredményezett, egyenes járást, függetlenséget a látszólag hatalmasoktól, és egy új közösségi élet kezdetét — sőt, készséget arra, hogy szenvedve is kiálljanak az igazságért és az igazságosságért. „A hited segít neked,” „az utolsók lesznek az elsők”. A gazdasági, politikai és vallási hatalom áldozataiban kezdődik emberi megújulásunk, kultúránk, gazdaságunk és politikánk megújulása.

Ebben az értelemben nagy jelentőségűek azok a kezdeményezések, hogy az ún. informális ökonómia elemeiből alternatív, decentralizált gazdasági egységeket fejlesszünk ki, akár a szubzisztencia-gazdaság elemeinek formájában, akár részben a kapitalista gazdaságból kicsatolt termelő-felhasználó kooperatívák vagy komunitások formájában (v.ö. Duchrow, 1988.). De e többnyire kicsi és gyönge báziskezdeményezések teljes túlterhelése lenne,

ha tőlük várják a kapitalista nagyrendszerek legyőzését vagy ellenőrzését. Ám ők ápolják az alternatívák termőtalaját, valamint az ellenállóerőt és a nagyrendszerekkel folytatott harc szellemi forrását.

A 2. ponthoz: Hogy ezekre a nagyrendszerekre hatni tudjanak, az érintetteknek szerveződniük kell. E tekintetben Németországban (és nyilván Magyarországon is — a szerk.) történelmi deficitet kell feldolgoznunk. Az értelmiség hajlott arra a feltevézésre, hogy elégséges azt gondolni és mondani, ami értelmes, s az illetékesek meg fogják hallani és tenni. Ha azok nem tették meg, akkor az értelmiség visszavonult a mindent jobban tudók duzzogásába. Az ökológiai és békemozgalmak viszont olyan magatartást indítottak el, melyhez csatlakozni kell. Ellenhatalom csak szervezés révén keletkezik.

Persze itt is óvni kell minden „messianizmustól”. A „mindent vagy semmit” pozíció túlerőltetést és csalódást keltene az elkötelezettekben. Tekintettel a reális hatalmi viszonyokra, mindig arról van szó, hogy stratégiaileg fontos kiindulási pontokat találunk és válasszunk ki a politikai-gazdasági struktúrák és intézmények befolyásolására és a konkrét küzdelemre.

Tekintetbe véve az új báziskultúrából kiemelkedő ellenhatalom jellegét, fontos ezenkívül, hogy emlékeztessünk Martin Luther Kingnek Gandhi hagyományában gyökerező mondatára: „Az út a cél”. Ez azt jelenti, hogy azoknak az eszközöknek, melyekkel a harcot vívjuk, nem szabad elárulniok a célt. Nem egyszerűen a hatalmi elit kicseréléséről van szó. Ez volt a bürokratikus szocializmus végzetes illúziója. Az út a politikai célhoz, ti. hogy szociálisan és ökológikusan felelős struktúrákat és intézményeket harcoljunk ki, ha csírászerűen is, de már elővételezi az emberlét új minőségének, valamint az ember és ember, ember és természet közti kapcsolatok fejlődését. Ez az oka annak, miért jelentkezik ebben a munkában és ebben a harcban az új életminőség öröme.

Ha ezek a kettős stratégiával kapcsolatos megfontolások helyesek, akkor rövid- és középtávú akciók és követelések — ahogy utaltunk rájuk a I. rész cselekvési céjaiban — összetartoznak az alapvető, hosszútávú változtatások stratégiájával. Igen, a konkrét ember és a Föld élete kedvéért össze kell kapcsolni ezt a két stratégiát. Ez az oka annak, miért van értelmük éppen az 1992-es Európa még nem egészen lezárt helyzetében azoknak az intenzív erőfeszítéseknek, hogy alulról hassunk az intézményekre. Amilyen kevés várható a velük folytatott egyszerű dialógustól, olyan döntő, hogy felépítsünk egy új szociális bázist, mely elkezd alulról alternatívákat megélni, és amely tartózkodásával és konkrét követelményeivel bázisdemokratikus nyomást gyakorol az intézményekre. Ez azt jelenti, hogy az önmagunkon és kis csoportjainkon a hosszútávú változások perspektívájával végzett munka mellett különböző kezdeményezések megszervezéséről is szó van, hogy közösen elérhessünk rövid távú javulásokat is. Ezt csak üdvözölhetik a hivatalos intézmények olyan politikusi és politi-

kusnői, akik maguk is érdekeltek a jelenlegi politikai-gazdasági struktúrák szociális és ökológiai változásaiban. Mert ezek alulról jövő nyomás nélkül kudarcra vannak ítélve.

Ebben a szellemben szervezett a KAIROS EU-ROPA — mint az európai marginalizáltak és szolidaritási csoportok közötti „igazságosság-hálózat” előmozdításának kristályosodási pontja — „alulról szerveződő parlamentet” („People’s Parliament”) Strassbourghban, 1992 nyarán. Ez csak egyike annak a sok kezdeményezésnek, melyek a szimbolikus 1992-es évet indítéknak tekintették arra, hogy új szövetségeket bontakoztassanak ki az igazságosságért. Az európai keresztény bázisközösségek már 1991 júliusában nagy találkozót tartottak Párizsban ezzel a témával kapcsolatban. A ferencesek a keresztény báziscsoportok nagy találkozóját hívták össze szintén 1992 nyarán, Assisibe, és folytathatnánk a sort.

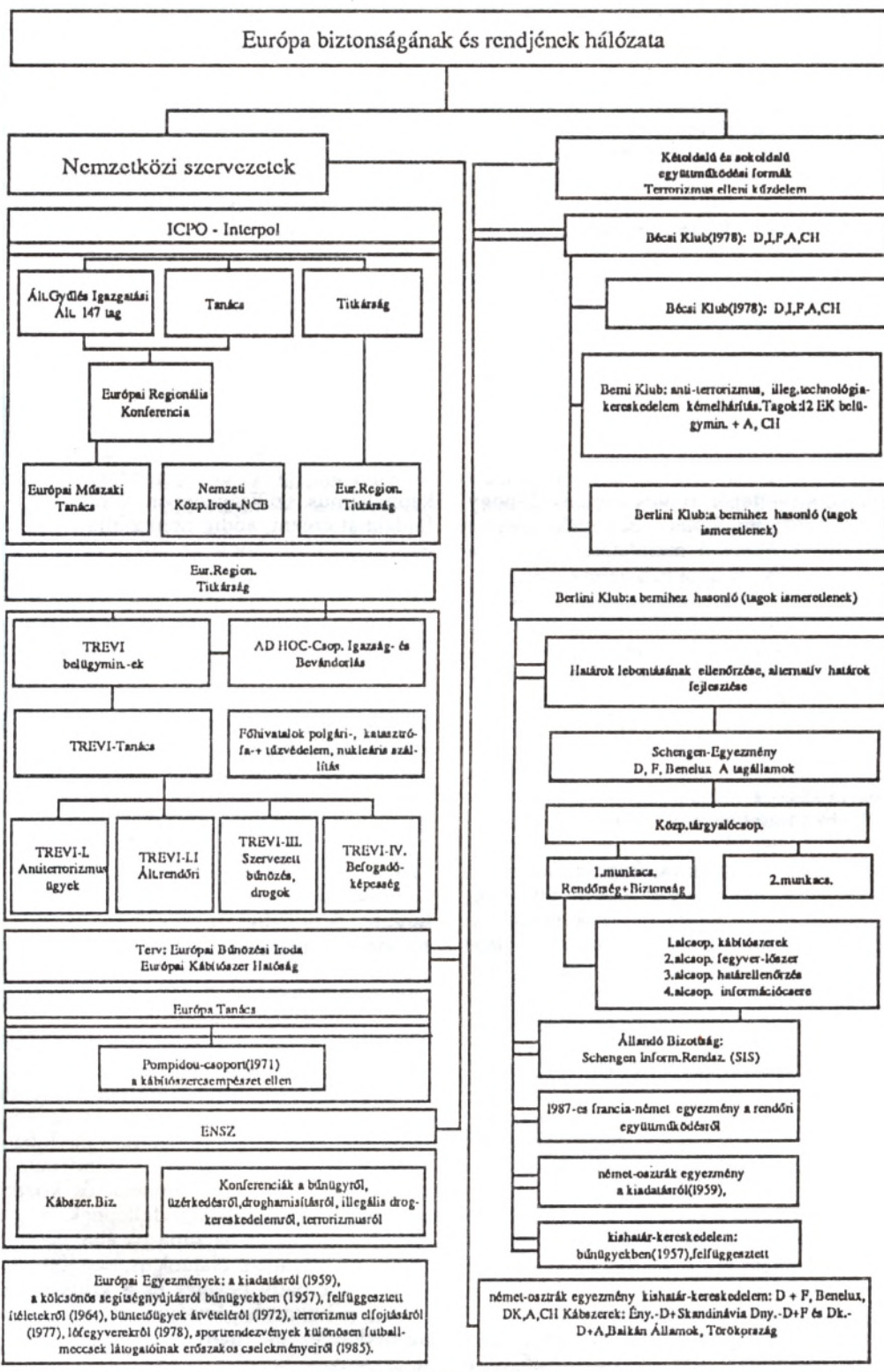
Mindez kicsinek és kevésnek tűnik az európai nyugati politikai-gazdasági rendszer hatalmi tömörülései láttán. De Dávid legyőzte Góliátot annak hatalmas fegyverzete és ereje ellenére. A halánték, ahol parittyakövével eltalálta, a mi esetünkben a rendszer képtelensége arra, hogy tökéletesen ellenőrizze az embereket. Amíg az emberek — tekintettel azokra az ellentmondásokra, melyeket a kapitalizmus szükségképpen létrehoz — képesek fájdalmat érezni, addig nem zárható le a rendszer. Bár megkísérli, hogy az információnak dezinformációvá, és az életnek fogyasztássá alakításával elkábítsa és félrevezesse az embereket, de ez sosem lehetséges tökéletesen. Az amerikai hadseregek titkosszolgálatainak igazuk van, hogy a másik, a keleti Góliát legyűrése után most a népi mozgalmaktól, a bázisközösségektől, a felszabadítás teológusaitól, a szolidaritási csoportoktól, az egyházaktól félnek, amennyiben ezek a szegényekkel dolgoznak. Mert a katonai, politikai és gazdasági hatalom biztos kezekben van, de az emberek „szíve és agya” nem. Itt rejlik a mi „tőkénk”.

De ezt a „tőkét”, a nem-uniformizált embereket, csak akkor lehet szaporítani, ha a nevelésben és a kommunikációban szintén ellenstratégiákat fejlesztünk ki. A braziliai és más latin-amerikai bázisközösségek és népmozgalmak csak azért váltak lehetségessé, mivel egyidejűleg érvényesült „az elnyomottak pedagógiája” (Paulo Freire), mely az embereket saját társadalmi helyzetük analízise és saját lehetőségeik felfedezése révén életalakításuk alanyaivá teszi — ahogyan ezt Greenfield lakosai is megtapasztalták. Amire Európában szükségünk lenne, a báziscsoportok megsokszorozóinak training-programja, ahogyan az Sao Paulóban rendelkezésre áll. Latin-Amerikában mindenütt keletkeznek információs és dokumentációs központok is, melyek szisztematikusan fellépnek a gazdasági, politikai és katonai hatalmasok által űzött dezinformációval szemben. Nálunk is létrejött már régebben az alternatív nevelés és a kritikus elleninformáció e kultúrája. Európai vonatkozásban megkezdődött az alternatív információ csoportjait és intézményeit összekötő hálózat kiépítése. (Kapcsolatfelvétel: Cees Hamelink, Institute for Social Stu-

dies, P.O.Box 90733, NL-2509 LS The Hague). Ezeket a kezdeményezéseket meg kell erősíteni.

Létezik-e az igazságosság útja Európában — 500 év rablása, elnyomása és pénzsziporító pénzmádata után (a németben szójáték: Geldver/m/eh-rung)? Minden említett reményteljes jel ellenére mély kétségek fognak el bennünket. Ha cselekvési

kéességünket kizárólag a siker racionálisan várható fokától tennénk függővé, valószínűleg előbb, mint később földelnánk az ügyet. Annak reális esélye, hogy pozitív választ tudunk adni a kérdéseinkre, az áttekintett időszak történelmi, s inkább bényítő tapasztalatai szerint nem túl nagy.

KAIROS EUROPA

NEMZETKÖZI MEGHÍVÓLEVÉL

Meghívó báziscsoportok, báziscsoportokkal dolgozó csoportok, szolidaritási csoportok felé, csatlakozzanak a Kairos Európához.

A Nyugat „új Európája” nyilvánvalóan győzteseket és veszteseket teremt. A struktúrában nincs helye a vesztesek hangjának. Ezek közé tartoznak a bevándorlók, munkanélküliek, feketék, alulfizetett munkások, nők, egyedülálló szülők, etnikai kisebbségek, nyomorékok, kisparasztok, menekültek és sokan mások. Az alternatív látású embereknek sincs helyük. Kelet-Európában az olvadás örvénylő és zavaros vizeket teremtett s az emberek szenvednek, míg sokféle erő küzd az elsőbbségért. Európán kívül a Harmadik Világ népeit kizárja, tovább gyengíti és leigazza az Egyetlen Európai Piac és az európai bankok szerepe a nemzetközi pénzügyi rendszerben.

A Kairos Európa a peremre került emberek és a szolidaritási csoportok széles szövetsége egész Európában. Ahogy nő a szövetség, úgy válik nyilvánvalóvá minden nemzetben és minden városi és vidéki szögletben a báziscsoportok és szolidaritási csoportok gazdag aljnövényzete. A kezeink és a szíveink összekapcsolódása a gazdasági állapot, a kulturális azonosság, a hit és ideológia, valamint a negatív önkép sorompói fölött megtestesítheti és nyilváníthatja a valóságos Európát. Ez az Európa majd akkor nyilvánul meg teljesen, amikor az elnyomás, kizárás és diszkrimináció köde fölemelkedik.

A Kairos Európa egyrészt folyamat, másrészt platform.

— A Kairos Európa folyamata a báziscsoportok közötti szövetségek és hálózatok növekedése, ahogyan a kezek találkoznak. Így az emberek és csoportok szélesítik horizontjukat, mélyítik megértésüket és bátorítják, inspirálják, erősítik egymást.

— A Kairos Európa platformja lehetőség a kulcsidőpontok, a „kairos” időpontok kihasználására, összejövetelek és akciók szervezésére ebben a széles szövetségben, amely felerősíti a gyengék és elnémitottak hangját.

A Kairos Európa felkínálja ezt a lehetőséget nemzetek nemzeti és nemzetközi szinten.

Meghívjuk csoportodat, hogy legyen tagja a Kairos Európának. Ha csatlakoztok, csoportotok egyenlő tagja lesz a báziscsoportok és szolidaritási csoportok Nemzeti Koordinációjának országokban. A nemzeti testület tagjaként képviselőtök lesz egy Nemzetközi Koordináló Csoportban. (Ha nemzetközi csoport vagytok vagy nincs nemzeti koordinátor, jelentkezettek követlenül a Kairos Európa nemzetközi irodájánál.)

A csatlakozás feltételei: — hogy egyetértve dolgozzatok a Kairos Európában, szolidaritásban más

csoportokkal, magatokévá téve érdekeiket és gondjaikat s vigyázva arra, hogy saját csoportotok, struktúráiban és működésében, ne sértse ezeket az érdekeket, — hogy magatokévá tegyék a Kairos Európa lelkületét és célját, mint fentebb le van írva (s amely részletesebben megtalálható a Kairos Európa füzetben és más elérhető Kairos dokumentumokban), — hogy mint csoport egyetértsetek egy éves hozzájárulás fizetésében, amelynek mértéke a veletek való konzultációban és anyagi lehetőségeitekre való tekintettel alakul ki.

Csoportotok jogai a következők lesznek: — résztvenni saját országotokban nemzeti szinten a Kairos Európa koordinációjában, — megkapni a Nemzetközi Koordinációtól a saját helyzetetekre nézve lényeges információt a Kairos Európa más csoportjairól és aktivitásairól, — kezdeményezni, felhasználni a Kairos Európa szövetségeit nemzeti és nemzetközi szinten a saját hangotok fölerősítésére adott kérdésekben, — felhasználni a Kairos Európa hálózatot új kapcsolatok teremtésére, új szövetségek építésére és hatékony lobbizásra adott hatalmi blokkok felé, — csatlakozni a Kairos hálózatban bárhol kezdeményezett programokhoz és akciókhoz, amikor és ahol alkalmas, — hallatni hangotokat a Kairos Európa nemzetközi szintjén a Nemzetközi Koordináló Csoport által, Nemzeti Koordinációtoknak joga van képviselőt küldeni ebben a csoportban.

Csoportotok kötelességei a következők lesznek: — aktívan résztvenni a Nemzeti Koordinációban a saját országotokban, a nemzeti résztvevő csoportok közti megállapodás szerint, — veletek előre egyetértésben megállapított éves pénzügyi hozzájárulást fizetni csoportotok részéről, — a Kairos Európa lelkülete szerint kezdeményezni és az alkalmakat magatok megragadni, nem várva fentről lefelé jövő kezdeményezésekre.

Ha csoportotok valamely okból nem szeretne teljes taggá válni a Kairos Európában, azért még lehetséges számotokra kapcsolatban maradni és informálódni azáltal, hogy kértek, csoportotokat vegyük fel a Kairos Európa Nemzeti Koordináció postalistájára. Így minden postát megkaptok, ami a tagcsoportoknak megy. Ehhez egy éves összeg befizetése szükséges, ami a rezszi és postaköltségeket fedezi.

Tisztelettel: Kairos Magyarországi Koordináció,
8003 Székesfehérvár, Pf. 7.

MIT ÉR A FÖLD?

Ha a Föld egy 1000 lelket számláló falu lenne, lakossága így alakulna:

584 ázsiai
124 afrikai
95 kelet- és nyugat európai
84 latin-amerikai
55 volt szovjetunióbeli
52 észak-amerikai
6 ausztrál és új-zélandi

A falu lakóinak tetemes nyelvi nehézségei eképp néznének ki:

65-en valamely kínai nyelven
86-an angolul
83-an hindi nyelven
64-en spanyolul
58-an oroszul
37-en arabul beszélnének.

Ez a lista az anyanyelvek alapján csak a lakosság felét veszi számba. A többi nyelv a gyakoriság sorrendjében: bengáli, portugál, indonéz, japán, német, francia és kétszáz más nyelv. A falucska 1000 lakójából

329 keresztény vallású (ebből 187 katolikus, 84 protestáns, 31 ortodox)
178 mohamedán
167 vallástalan
132 hindu
60 buddhista
45 ateista
3 zsidó
86 egyéb valású

A világfalu 1000-es népességének egyharmada (330) gyerek, és mindössze hatvanan vannak a 65 év feletti. A gyerekeknek csak a fele védett az olyan megelőzhető fertőző betegségekkel szemben, amilyen a kanyaró vagy a gyermekbénulás. Az asszonyoknak kevesebb, mint a fele jut hozzá a modern fogamzásgátló eszközökhöz. Ebben a faluban az idén 28 csecsemő születik. Tizen fognak meghalni, ebből hárman éhínségben, egy rákban és kettő az idén született csecsemők közül. Egy személy közülük HIV-vírussal fertőzött, de az AIDS-betegség még lappang benne. A 28 születéssel és 10 halálalozással a falu népessége a következő évben 1018 lesz.

Ebben az ezer fős közösségben 200 ember kapja meg jövedelmének 75 %-át, további 200 csak jövedelme 2 %-át. Az 1000-ból csupán 70 lakos rendelkezik autóval (míg a hetvenből néhánynak egynél több autója van).

A lakosságnak nagyjából egyharmada jut tiszta, iható vízhez. A falu 670 felnőtt lakójának fele írástudatlan.

A 3600 hektáros földterületből 3,5 hektár jut egy főre.
Az egész földterületből

406 hektár termőföld
812 legelő
1102 erdő
160 sivatag tundra, kövezet és
más terméketlen föld.

Az erdőségek rohamosan pusztulnak, a kopár földterületek egyre növekednek. Az egyéb földek kiterjedése nagyjából változatlan. A rendelkezésre álló területek 83 %-a vegyszerezett, de csak 40 %-a termőföld, mely a 270 leggazdagabb és legjobban táplált emberé. E földek túlzott vegyszerezése okozza a tavak és kutak szennyezettségét. A föld fennmaradó hatvan százaléka, a vegyszerezett 17 %-ával, adja a gabona és más haszonnövények 28 %-át az emberek 73 %-a számára. Az átlagos gabonatermés egyharmadát a gazdagabb falusiak takarítják be.

A falu 1000 lakosából
ötven katonák
heten tanárok
egy orvos
három menekült, akiket hazájukból a háború vagy az éhínség űzött el.

A falu köz- és magáncélú évi teljes költségvetése 3 millió dollár fölött van — ebből 3000 dollár jutna I főre, ha a pénzt egyenlően osz-

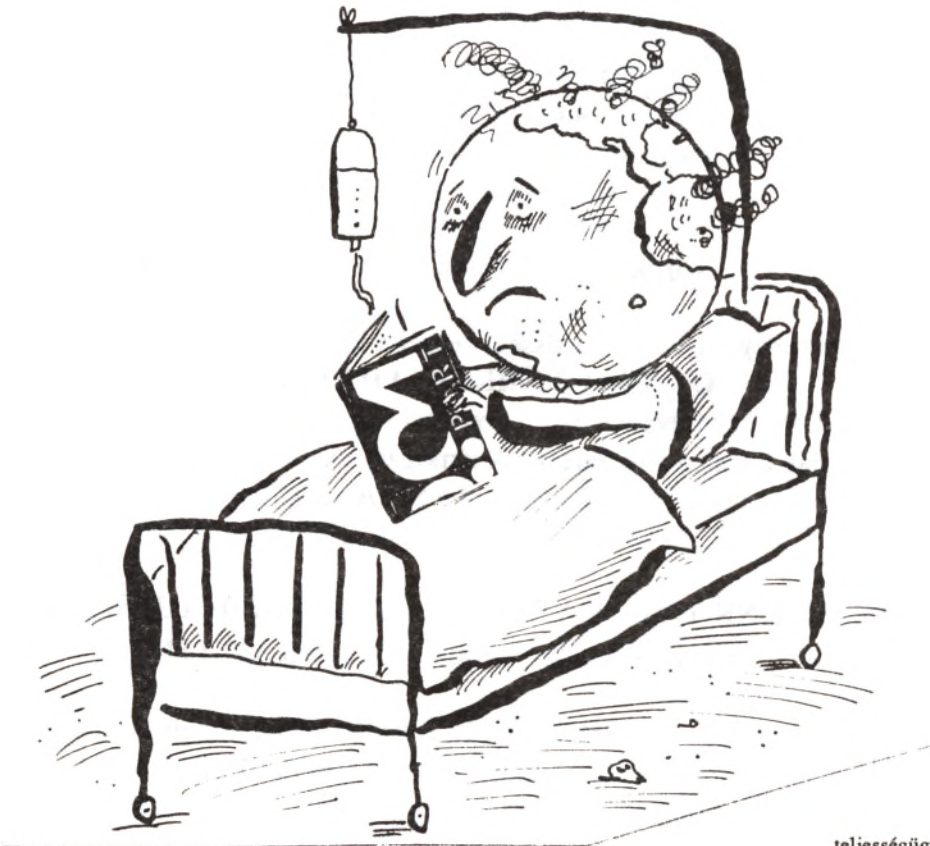
tanák el (de, mint láttuk, ez nem így van).
A teljes 3 millió dollárból

181 ezret fegyverekre és hadviselésre,
159 ezret oktatásra,
132 ezret egészségügyre költenek.

A falu többszörösen porrá tudná zúzni önmagát a földalatt felhalmozott nukleáris fegyverkészletével. A fegyverezést csupán 100 ember ellenőrzése alatt áll. A többi 900 mély aggodalommal figyelni őket, hogy vajon tanulnak-e mindebből. S ha igen, vajon működésbe hozzák-e ezeket a fegyvereket nemtörődömségből vagy technikai ügyetlenségből? És ha nem is mulasztanak el döntéseket hozni a fegyverek leszereléséről, a világfaluban hol helyezik el a radioaktív anyagokat, amelyekből a fegyverek készülnek?

Donella Meadows a fő szerzője annak a vitatkozó, felzaklató, és befolyásoló könyvnek, amely 9 millió példányban és 29 nyelven jelent meg 1972-ben, THE LIMITS TO GROWTH (A növekedés korlátai) címmel. Az itt közölt fordítás eredetije egy poszteren jelent meg, amelyet 1992 júniusában a riói FÖLD CSÚCS-ra adtak ki.

ford.: Tolnay Imre

H A R M A D I K

P A R T

POSTACÍMÜNK

H-1124 BUDAPEST
Németvölgyi út 120.

MEGJELENIK: TAVASSZAL — NYÁRON — ŐSZEL — TÉLEN

Előfizetőink publikációs joggal rendelkeznek. – Hogyan érvényesül ez?

Írásod elküldésekor mellékelj tömör ismertetést is. Ezután két eset lehetséges:

– Publikálásra alkalmasnak tartjuk. Ekkor megjelentetés után honoráriumot fizetünk.

– Nem kívánjuk közzétenni. Ekkor írásod információs tárunkba kerül, az ismertetést pedig közöljük. A kéziratok másolatai postai úton kölcsönözhetőek. Ha 50 ilyen igény befut, akkor újra megfontoljuk a közzétételt és csak különlegesen indokolt esetben állunk el ettől. Indokunkat közzétesszük a Harmadik Partban.

ELŐFIZETÉS:

A szerkesztőség fenti címén a mellékelt megrendelőlappal, vagy hasonlóval.

Négy szám ára előfizetőknek 276 Ft, tehát minden negyedik szám ingyenes.

MEGVÁSÁROLHATÓ:

Nagyobb budapesti könyvesboltokban és még:

– Független Ökológiai Központ (III., Miklós tér 1.)

– Tölgyfa Galéria (Margit hídnál Budán)

– Műcsarnok (ahol épp van)

– Waldorf-pedagógiai Alapítvány (Bp. I., Mária tér 3.)

– Rádió-pagoda

– Klubok, anarchista Decentrum, egyéni-alkalmi terjesztők stb., de a terjesztés állandóan változik.

Régebbi számaink is kaphatók:

– Pont Könyvesbolt-Kávézó (Bp. V., Mérleg u. 6.)

– Katalizátor Iroda (Bp. VIII., Mikszáth K. tér 2.)

– Írók Könyvesboltja (Bp. VI., Andrassy út 45.)

Ha pénztárcád megengedi és közösséget érzel a Harmadik Parttal, akkor akár

ÖRÖKRE IS MEGKAPHATOD

A Harmadik Part alapítványt ötezer forinttal vagy többel támogatók örökre megkapják a Harmadik Partot. (A támogató vagy a lap élte végéig.)

Az alapítvány céljára fordított összeg a SZJA adóalapjából levonható.

Erre szolgáló elismervényt küldünk.

ALAPÍTVÁNYUNK TÁMOGATÁSÁRA ÁTUTALÁS TELJESÍTHETŐ:

Harmadik Part Alapítvány, MHB 323-14742

A Harmadik Partban olyan HIRDETÉSEKET KÖZLÜNK, amelyek nem ütköznek főbb értékeinkkel. Környezetbarát termékeket, emberséges szolgáltatásokat kedvezményes áron hirdetünk. Tájékoztatás: Maurer György 115-0504

CONTENTS

- 1** Martin BUBER
THE TREE OF LIFE
- 4** BARTOS Tibor
FARMERS AT LARGE
Between draughts and climatic change, cannibalizing animals and meat blockades, omnivorous socialism and saturated market-economics any new ideas, Green or other, anybody?
- 18** TURAI G Kamill
**MAN-GOD OF NIETZSCHE
FIGHTS IT OUT WITH EURO-
PEAN NIHILISM**
- 26** Friedrich NIETZSCHE
**ON THE THREE
METAMORPHOSES**
- 28** GAIA NEWS
- 30** VARGA Imre
UP ABOVE AND DOWN BELOW
Inner images, better defined in outer silence and solitude, reflect stronger on our surroundings. You flood this small courtyard, the dirt road, the village and the Bakony hills, as if your voices and colors glimmered from under the surface of a pond.
- 40** VIT László
ECOEVANGELISM
Can we put up a sign of equality between Green spirituality and Green ideas cropping up in religions?
- 49** ADOPT A STREAM!
- 50** FÓTI Péter
CAR-POOL IN VIENNA
Together with my wife we joined an association aiming to lessen the crowdedness of the city.
- 54** Carl ROGERS
**TOWARDS MODERN VALUES:
A MATURE INDIVIDUAL
APPRECIATES**
- 61** COMMUNITY
for human development
- 62** Rudolf STEINER
**8TH LECTURE ON
ANTHROPOLOGY**
All our economical and sociological views were conceived within university confines, even if they captivated million, like Marxism.
- 70** Hermann E. DALY
**THE IMPOSSIBILITY THEOREM
OF ECONOMICAL SCIENCES**
Unsustainable growth
- 73** KISZELY Károly
**INTEREST, THE ULTIMATE
CAUSE**
- 74** Ulrich DUCHROW
**EUROPE IN THE WORLD ORDER,
1492-1992 (2nd part)**
When the European inner market comes true, the economical and political decision processes will be more complicated and will move away from the interested parties.
- 81** KAIROS EUROPA
Invitation card
- 82** Donella MEADOWS
WHAT PRICE LAND?

*BARTOS TIBOR • TURAI GÁBOR KAMIL • VIT LÁSZLÓ
CARL ROGERS • RUDOLF STEINER • HERMANN E. DALY • KISZELY KÁROLY*

- *Szabad a gazda*
- *Levegőn s vízen*
- *Ökoevangelizmus*
- *Kibuc-autónk van!*
- *A végső ok: a kamat*
- *Európa a világrendszerben*
- *Mit ér a Föld?*

HARMADIK PART: 1124 BUDAPEST, NÉMETVÖLGYI ÚT 120.